

LUCZAY GIZELLA
(ANYÁM)

Mottó: „1963. VI.18. De te, Ferim, te nem felejthetsz el, te az anyém kell légy még akkor is, ha már a sírban leszek.”

Bevezető

Anyám. Hogy mit jelent és jelentett számunkra, élő és már meghalt tíz testvér számára ez a ridegen leírt négy betű, igen nehéz visszaadni. Először is valami megfoghatatlan belső melegséget, amit életünk minden körülménye közt éreztünk. Velünk volt ez a melegség örömeinkben, hogy azokat teljesebbé tegye, de ugyanúgy keserves óráinkban, hogy erőt adva felmelegítse, enyhítse bánatunkat. Anyám testesítette meg számunkra a teljes emberi szeretetet.

Anyám jelentette számunkra a rendíthetetlen helytállást. Ő volt számunkra a szilárd pont, amire mindig számíthattunk, a biztonságot nyújtó védőszárny, ahová még szürkülő fejjel is bebújhattunk, a soha meg nem ingatható, le nem dönthető menedék, ahol gondjainkban megpihenhettünk. Benne ismertük meg, tőle lestük el a legtisztább emberséget, aki a koszos utcagyerek fölé ugyanolyan szeretettel hajlott le, a toprongyos koldust is éppúgy emberként kezelte, segítette, mint a vele egy szinten, vagy felette állókat. Senki előtt nem alázkodott meg, de senkit le nem nézett, szemében ember volt akkor is, ha putriban született, vagy bárói kastélyban. Egyszóval Anyám volt szemünkben az, amilyenné szeretttünk volna válni, az eszménykép.

A századforduló körül, még nagycsalád volt az emberi közösség legtisztább eszménye. Az anyák annyi gyermeket szültek, amennyit a természet megengedett. Akkor még ez nem volt szégyellni való könnyelműség, vagy megmosolyogni való különtség, mint ma. Az anyák gondja, felelőssége családjával szemben óriási volt, hisz rajta múltott, hogy a család mivé fejlődik, hogy gyerekeiből milyen emberek lesznek. Az apa megkereste a legszükségesebb anyagi javakat, ami sokaknál igen kemény munkát kívánt. De a család igazi gondja az anyáké volt: sok szülésen túl, az életben maradt gyerekek gondozása, nevelése, a családi légkör megteremtése, a felnövekvő gyermek életben való elindítása. Óriási feladat. Családunk jellegzetesen nagycsalád volt. Anyám annak szíve.

Félve és alázattal kezdek hozzá szemünkben áldott, hősi alakjának leírásához, mert nagyon szerettem, s tán épp ezért életét elfogultan láttam. Ő is azok közé az emberek közé tartozott, akik, hasonlóan a tengerben úszó jéghegyhez, benső életüknek, lelkiviláguknak csak töredékét engedték megpillantani. Rendkívüli egyénisége, belső világa lent a mélyben maradt. Most még itt állok a földi parton, emlékezetem levéltöredékeinek látcsövén keresztül figyelem lassan, méltósággal távolodó alakját, hogy mindazt megörökítsem, ami most még belőle látható.

Unokáim, dédunokáim szemében már csak egy elszálló ködfoszlány marad belőle.

Vajon mit tudok ma még megragadni, lefényképezni, a tovasikló jégtömbből, Anyámból? Anyám 1878. augusztus 11-én született Berkenyesen. Édesapja, Luczay Albert már öt éves volt, amikor Pesten Petőfi Sándor, Jókai Mór és társai vezetésével kitört a forradalom, vagyis 1843-ban született. Konkrét emlék kevés maradt fenn életéről, de amit Anyám lelke megőrzött lényéből, az minden írásos dokumentumnál többet ér számunkra.

Gazdatiszt volt, az akkori kor, a feudális társadalom egyik szüleménye. Ezek a birtokkal nem rendelkező, de tanult, gazdálkodáshoz értő emberek, két malomkő közt őrlődtek. Egyrészt az

alkalmazójuk, a földesúr elvárta tőlük, hogy birtokaikból és az azon dolgozó cselédek munkájából minél nagyobb hasznot sajtoljanak ki.

De a szegény pór is meg akart élni. Számára a földesúri földeken és állataival végzett munka volt az egyetlen forrás, amiből családját eltarthatta. Így a gazdatiszt személyétől sok függött. Voltak népnyzó típusú gazdatisztek, akik csak a kenyéradó gazdájuk érdekeit tartották szem előtt. Ezek életüket a dolgozók elleni hadakozással töltötték el. De legtöbbje e korban csak a maga hasznára dolgozott. Kiszípolozta a népet, meglopta földesurát és ő meggazdagodott. Így lett Anyám testvérének, Ilonka néninek a férje szegény gazdatisztból több száz holdas földbirtokos, aki már a bárói rangról álmodozott.

Luczay Albert volt gazdatiszt, de megpróbálkozott a bérlettel is. Szerencsétlenségére ezt a pályát választotta, mert egyéniségének homlokegyenest ellent mondott. Úgy a családi szájhagyomány, mint a ránk maradt csekély írásos bizonyíték azt igazolja, hogy nagyapánk egy sokoldalú, intelligens, csendes, családjának élő ember volt. Milyen lehetett egy ilyen jellemű gazdatiszt vagy bérlő élete?

Emberszeretete, szelídsége akadály volt beosztottainak kihasználására, becsületessége kenyéradójának megkárosítására. Élete végéig megmaradt vagyontalan embernek. Tiszta nevén, becsületén kívül nem hagyott semmi földi kincset gyermekeire. A cintosi Kemény tanyán halt meg 1909. október 11-én.

Hogyan élt Luczay nagyapánk az Anyám emlékezetében?

Nekünk, gyermekeinek keveset beszélt édesapjáról. Csak lelkünk mélyén éreztük, hogy Lalót elsősorban azért szereti megkülönböztetett módon, mert benne édesapját látja. Hányszor mondta szomorú sóhajjal:

Laló éppen olyan, mint Luczay nagyapaátok volt. Ő is olyan magas, kreol arcú, barna hajú, szálfá egyenes ember volt – és ilyenkor szemei a messzeségbe révedtek.

Akkor nem értettük, mi él e sóhaj mögött. Most megértem.

Furcsa még kimondani is: Anyám életében egyetlen férfi volt, az apja. Hiszem és vallom, hogy Isten az embert férfivé és asszonnyá teremtette, ez kettő alkot egy egészet, az embert. Minden férfinak szüksége van egy nőre, és ha a nő mellől hiányzik a férfi, azt nem pótolja sem gyermek, sem testvér, magányos marad. (Ehhez nincs köze a szexuális kapcsolatnak, az csak áldás, ha az az élettársban szeretőre is lel.)

Ennek felismerésére és bizonyosságára egy múlt nyáron kezembe került levél döbentett rá, amely levelet Anyám 17 évvel édesapja halála után, vagyis 1926-ban írt apjához. Ennek a levélnek létezéséről senki sem tudott családuknban, nem is tudhatott, mert a levél le volt zárva. A levél szövege az alábbi:

„Apámnak, az én drága és forrón szeretett Apámnak írom ezeket a sorokat. Az sem zavar ebben engem, hogy Ő már 17 éve a föld alatt nyugszik az istvánházi temetőben. Nem zavaró ez, hisz én tudom azt, hogy Ő meg nem halhatott az számomra, jobban szeretett ő annál engem, hogy végképp elhagyott volna!

Tudom, érzem egész lelkemből, hogy neki itt kell lenni! – Hol? Tán a körülöttem lengő levegőben, az előttem repdeső kismadarak csevegésében. Néha egy virág vagy farügy édes illatában. Néha hallani, látni vélem az engem körülvevő egy múltó hang rezgésében, vagy röpke pillantásában. De mégis inkább az égen lehulló csillagok rejtik őt néma magukban. Úgy van ez, hogy én nem tudok soha úgy felnézni a csillagos égre, hogy Őt rögtön meg ne érezném. – Ha megérezem őt itt, akkor nem bánat nekem a bánat, nincs megbántás, amire emlékeznék. Édes nyugalom Ő nekem.

Mi lenne belőlem, ha Ő nem volna? A halál lenne az nekem, ha Őt nem érezném itt meg semmiben. Ha gondom, bánatom s lelkem összetörésével panaszra hozzá nem tudnék fohászzkodni?

Nem tudom, miért teszem most papírra e sorokat, hisz az nem lehet, a világ úgy van rendezve, én nem továbbíthatom ezeket a papírokat feléje. Mászt pedig nem illet, az senkit, csak Őt. De hajts valami az írásra. Tán igenis felgyülemllett itt belül az a sok megnevezhetetlen fekete keserűség, nincs nekem senki rajta kívül, csak Ő és csak Ő volt nekem életemben egyedül, aki megismerte mindig az én gondolataimat – Isten, Teremtőnk, hála Neked, hogy ezt így adtad. Mi is lett volna belőlem, ha Ő nem állott volna mellettem mindig, mint ahogy itt van a lelkemben most is.

Voltak életemben kínos, keserves órák, akkor voltak csak ezek, amikor az én lelki gyarlóságom elfeledtette velem, hogy nem vagyok egyedül, hogy Ő itt áll mellettem. Nincs az életem utóbbi harmincnégy évének órája, amikor ne lett volna szükségem az Ő segítségére. Segített az Ő jelenléte abban, hogy túltegyem magam mindazokon, amikkel az élet orrba csapott. Sok belső kín és fájdalom ért már csak eddig is, de ilyen intenzíven soha nem éreztem azt, hogy az én jó Apám támasza nélkül nem bírnám ki az életet. Mert egyedül vagyok teljesen. Gyermekeket neveltem fel, közel állnak ők hozzám – közel kell állniuk, hisz a szeretetnek legmagasabb fokával vettem őket körül születésük óta. Nekik adtam magamat, a vérem, a szívem, a lelkem. Közel állnak ők hozzám, és én mégis egyedül vagyok, egyedül volnék, ha lelkem oda nem borulhatna az én édes jó Apám lelke elibe.

Ha valaki látna, gondolataimba belenézne, azt hinné, tán az örület ez! De nem ismerheti senki, bennem van, s ezért nem bánok semmit, mit mások gondolhatnának.

Apám, én eltévedtem az élet utjain. Istenem, ki fent vagy felettünk, Te légy bírám, én vagyok-e a hibás? Sokszor láttam olyan labirint vonalat rajzolva, ami mindig gondolkodóba ejtett. Mindig eszembe jutott, hogy életem képe is ilyen. Felnőve a gyermek egy útvesztőt lát maga elé tárulni,- valahol a messzi távolban ott van a végpont. a halál. A gyermek megy, nekimegy annak az elébe táruló ösvénynek, amelyikbe tévetegül botorkáló lábai vezérlik. Belemegy a nagy útvesztőbe, s amikor már jókora utat tett bele, akkor eszmél, hogy nem erre, nem ide kellett volna indulnia!!

Istenem, oh, miért nem adsz a gyermeknek világosan látó szemet, előre, a jövőbe látó szemet? Szemet, ami látni tud önlelkébe, önvágyaiba, hogy a tekervényes, az ezerfelé induló és ezerfelé haladó labirintusban a helyes irányt megtalálja? De Te, Istenünk ezt nem teszed, nem oldod meg a látását az útnak induló gyermeknek! Istenem, Te tudod tán, hogy miért van ez így. Bölcs vagy Te, s még sújtásid is bölcsességed igazolja: sújtasz, hogy felemelhes, gyarlóságunk nem emelkedhetik oda, hogy csak sejtessük is, mit, miért teszel. Tán oly nagyon is alattad állunk, hogy szemeidet nem is eresztet alá teremtményeidre? Bűnös ez a gondolat? Tévelygő voltam és mindig kishitű, sokszor tán hitetlen. Bocsáss meg, Istenem! Eltértem, másfelé vittek gondolataim. Azt indítottam el, hogy mekkorát tévedtem én az élet útvesztőjében. Vagy téved ott mindenki?

Én még gyermek, tán tizenöt éves voltam, amikor magam elé eszmét tűztem. Még a labirint legelején voltam. Dobogó szívvel, lelkesülő lélekkel tűztem ki azt a célt, a szép, a jó, az igaz, ez volt a cél, ami felé törekedni vágytam. Tudom, az én Apám is emlékszik arra a lelkesülő gyermekre, aki nem ismerve az életet, azt hitte, hogy mert oda törekszik, a célt el is érheti. Tudhatta-e az a gyermek, hogy előtte útvesztő áll, tömegével a félrevezető utaknak? Alig telt egy rövid év, máris belekerült oda, abba az útba, amely elvitte, messze távol vitte attól az úttól, amelyik felé törekedett. S ha keresné a visszatérést, még jobban belebonyolódna a labirintba.

Úgy tekintek most életem végéről oda vissza, arra a lelkes, törekvő gyermekre, mint egy más alakra. Mi vagyok én most? Testben, lélekben összetört, remény vesztett teremtés, amellet az ideális, a szépért lelkesedő, a jót a lélekben hordó, és szívében, törekvéseiben igazlelkű gyermekhez hasonlítva?

Már a legelső fordulónál, amelyikben téveteg lábam földre lépett, már ott elveszett lábam alól a talaj. Nem, ne erre neveltél Apám! Nem erre teremtettél engem Istenem!

Az én jó Apámhoz írott levelemben az élet útvesztőjéről írtam, most így magamnak összegezni szeretném azt, amit a labirint útjain megtaláltam. Nem az volt az, amit kijelölt nekem az én gyermek lelkem. De tán némi kárpótlást adott Isten életemnek. Csak egyért, az én hótiszta lelkemért nem tud soha kárpótolni semmi. Eljött az élet, s mit adott?

Egy örökkévalóságra szóló lelki kapcsolat alakult ki a tanyán élő gyermek és az öregedés felé közeledő apa között, hisz amikor Anyám tíz éves kislány, apja már 54 éves férfi. Ebből a korból áll most asztalomon Anyámnak egy képe. Veress Ferenc készítette Kolozsváron. Komoly, értelmes szemei és rendíthetetlen határozottságra valló szája ragad meg a közepen elválasztott hajú kislányban. Mintha mindennek lappangó tudata ott csírázna e tiszta gyermeki arcon. Pedig akkor még Ő volt a legboldogabb kislány.

Legfogékonyabb korszakát nem zavarta meg a kötelező iskoláztatás egyéniséget nyesegető gúzsza. Mivel tanyán nem volt iskola, tizenegy éves koráig házitanító oktatta, de édesapja nevelte. Nevelte azzal, hogy mindig magával vitte munka közben, azzal, hogy a gazdasági munkában neki külön feladatot adott: a gyermeket küldte a feles művelésű termények elosztására, Ő adta ki prémindát, lovak részére zabot stb. Ennél eszményibb nevelés el sem képzelhető. A szeretett, rajongott apa mellett nőni fel, aki nem hagyott egyetlen kérdést válasz nélkül. Akinek példája emberséget sugároz, másokkal való bánásmódja útmutatást ad egy életre. Tudása, szépre szomjazó szemét, lelkét felnyitja mindannak meglátására, amire az vágyik. Csendes, halk szava, nyugodt egyénisége önuralomra, másokkal való bánásmódra indítja. S mindezt nem iskolapadban, nem unott kényszerképpen, hanem kint a természetben, ahol adva van a szemléltetésre a szép, munka közben, amikor az igazságot, az emberséget a gyakorlat hitelesíti.

Amikor az apa látja, hogy gyermekének már nem elég az otthon nyújtotta nevelés, oktatás, érdeklődik, hogy hol fejleszthetné tovább annak tudását. A kolozsvári Dezserádó nevű magániskola áll a legjobb hírben, ahol vidéki kislányokat képeznek. Hogy milyen lehetett ennek az iskolának felépítése, tanterve, szelleme nem tudom. De annyi tény, hogy Anyám háromévi ottléte után olyan képzettséggel lépett ki onnan, mait ma megirigyelhetne egy jól érettségizett diák. Műveltsége minden ágra kiterjedt, de főleg az irodalom és művészetek vonzották. Mindig csodáltuk gyermekkorunkban, hogy Anyám mindent tud. Sokszor hallottuk Apám kérdéseit:

Te Giza, hogy is van az a vers, hogy hívják azt a regényhőst? Utána megjegyezte – Anyátok mindent tud, Anyátok káptalan.

Valóban alig akadt Petőfi, Arany vers, amit részben vagy egészen nem tudott volna, ugyanúgy Tompa Virágregéit, Vörösmarty számos versét is kívülről tudta. Olvasás-szeretet még 80 éves korán túl is égett benne. Amikor már nem látott, Gizus olvasott fel neki. A könyveknek nem annyira a cselekménye, mint szép nyelvezete érdekelte. Főleg a természet leírás és jellemábrázolás. A verseket nemcsak szerette, de már diákkorában maga is írogatott.

Az akkori lánynevelés elengedhetetlen tartozéka volt a zene. Állítólag leány korában szépen zongorázott, de utána soha. Énekelni is szeretett, bár zenei hallása nem volt kifogástalan.

Amikor én hegedültem, ha azt hegedülésnek lehet nevezni, nagy gyönyörűséggel hallgatta, sok népdalra Ő tanított meg. '960 őszén írt levelében erről így emlékezik meg: „Néha, ha ez a mi kicsi rádiónk egy-egy szép hegedű szólót hoz, akkor eszembe jut az az idő, amikor te mellettem azokat a soha el nem felejthető édes halk dallamokat csaltad ki a hegedűdből. Néha fülemben cseng, s akkor megköszönöm Istennek, hogy azokat az órákat is megérhettem.

Anyámat főleg a képzőművészet vonzotta, már gyerekkorában rajzolt, festett, de akkor nem bontakozhatott ki tehetsége. Öreg korában, amikor Piskolti Gabi sógorom már befutott

művész, Lacika unokája Képzőművészeti Főiskolai hallgató, és Gizi unokája szintén e pálya felé vonzódott, akkor vallotta be, hogy neki is ez volt az álma.

1962-ben ezt írja nevét viselő unokájának: „Hát te Gizikém, Te már igazán, ahogy mondani szokták, a nagymamád unokája vagy, rám ütöttél. Nem hiába szeret úgy Mamád. Mikor én is még leányka voltam, nekem is minden örömöm a rajzolás volt, minden vágyam, reményem a képzőművészet felé vonzott. Igaz útjaim másfelé vezettek, de köszönöm Istennek, hogy unokáim közt is vannak, akik következhetnek utánam”.

Hagyjuk most az álmódzó kislányt a Kolozsvári Intézetben, ahol nagy szorgalommal készül egy olyan életre, amiben mind ennek a magába szívott szépségnek a töredékét sem hasznosíthatja, csupán azt a szellemi igényt, vágyat, amit gyermekeibe, unokáiba fog beleplántálni, és nézzük meg a Luczay család többi tagját, hisz eddig úgy tűnik, mintha csak ketten éltek volna édesapjával. Pedig ott volt az édesanyja és a nővére is.

Érdekes, hogy édesanyjáról, Sz. Hegedűs Ágnesről életében keveset beszélt. Talán azért, mert merőben más természetű volt, mint Ő. Hegedűs Ágnes Marosvásárhelyen született 1837-ben, ahol apja, Hegedűs Lajos református lelkész volt. Előkelő, rátarti familia. Az apa 1813/14-ben Hollandiában tanult, Nagyenyeden Körösi Csoma Sándornak volt osztálytársa. Felesége Antal Mária, akinek apja Antal János erdélyi püspök.

Mint érdekességet jegyzi fel Laci bátyám, a történész-lelkész, hogy a püspök Zsuzsanna nevű lányát Péterfy Károly, a híres filozófus, vásárhelyi professzor-pap, a kibédi ág nemes képviselője veszi feleségül, majd a sógornő Mária unokája szintén Péterfy Károlyhoz (apám) menjen nőül.

Mindebből a dicsekvésre módot adó származásból nagyanyánk főleg a büszkeséget, gögőt és a nagyúri allűröket vitte a Luczay családba. Hat gyermeket szült, az első négy fiú már nagyobbacska korában egyszerre, hirtelen tragédiában (difteritisz) haltak meg. Akkor nagyanyánk súlyos fejtífuszt kapott s ettől kezdve türelmetlen, megkeseredett, idegbeteg maradt, mindenkivel összeveszett és a Dárius kincsét is elköltötte volna (írta Emó). Annyi bizonyos, hogy gyermekei nevelésével nem sokat törődött, az anyámnál két évvel idősebb Ilonka nénit Hegedűs Lajos nagyenyedi tanárnál nevelték, ők tanították, így a két testvér keveset volt együtt.

Amint már az előző évszámból kitűnt, Hegedűs Ágnes 6 évvel volt idősebb férjénél. Ennek ellenére, Anyám bizonyága szerint, jó házasság volt, Nagyapám szerette feleségét, nagy türelemmel viselte annak szeszélyeit.

Van egy rejtélyes dolog életükben, illetve halálukban. Nagyanyánk 1909. július 9-én halt meg, életének 71. s boldog házasságának 42. évében. Vagyis nagyanyánk már 31 éves volt, amikor férjhez ment s 42 éves, amikor Anyámat világra hozta. Akkori szemmel nézve későn ment férjhez, és elég idős volt, amikor utolsó gyermekét megszülte. Ez magyarázza, hogy igyekezett leányait, főleg Anyámat kiadni a házból.

Halálakor Nagyapám gyászjelentésére a következőket íratta: „A szegénység jósággal párosulva, nem a világnak, hanem szeretteinek élni, s ezek által boldogulni és boldogíttatni: valának életcéljai, s tevék feddhetetlenné emlékezetét”. Ezt csak én tettem idézőjelbe, a gyászjelentésen nem idézetként szerepel. Hogy minden külső látszat ellenére ezt Nagyapám mennyire komolyan vette, annak tragikus bizonyága az, hogy Nagyapám halála után két hónap és két nap elteltével, vagyis 1909. október 19-én önszántából követte feleségét a halálba. Saját szavai szerint: „Az öreg nem kell a hazának, nem kell a gyermekeknek, nem kell a családnak”.

A Nagyapám jellemével kapcsolatban keletkezett ellentmondás feloldása okából két személyes megjegyzést kell megkockáztassak. 1. Tapasztalatom szerint a nyomtatott jelentések (gyász) tartalmát fenntartással kell fogadni. 2. Nagyapánk bölcs, megfontolt ember volt. Felesége halálakor már mindkét lányának hat-hat élő kisgyermek van, és jól tudja, hogy

mindkét házasságban lányai áldozatok, vejei zsarnokok. A két család közül melyikhez kösse még hátralevő életét? Így emberi megfontolás szerint az egyetlen lehetséges utat választotta. Hogy emellett még anyagi természetű háttére is volt a tragédiának, ezt legfennebb csak gyaníthatjuk.

Ilonka néni, az Anyám nővére Nagyenyeden nevelkedett és tanult. Mikor nagylány lett, Apám vitte kérő gyanánt Szász József gazdatisztet, későbbi sógorát. Ő hivatására rátermett ember volt, aki abszolút módon tudott uralkodni környezetére felett. Ilonka néniben könnyű alanyra talált, mert jóságos szívű, gyenge akaratú feleség volt, akinek otthon hallgass volt a neve, még gyakran saját gyermekei is semmibe vették, nem hallgattak rá. De Anyámhoz és családjához mindig végtelenül kedves és nagyvonalú volt, amiben Jóska bácsi is támogatta.

Az első világháború vége felé, a román betörés idején, Anyámék egy szekéredék gyermekkel Lándorba menekültek, az Ilonka nénéiek otthonába. Hosszú heteket élt ott a családjuk. Amikor onnan visszatértünk Selyébe, mindennel felpakoltak, több társzékér hozta a lisztet, gabonát, élelmet, még élő juhokat is. Nem tudom, mi lett volna családjukkal támogatásuk nélkül, mert otthonukat a betörő román hadsereg teljesen kifosztotta.

De később is, amikor megszorult az anyagi gond hurka a család körül, elég volt Anyámnak egy levele, és jött a segítség Lándorból.

Kétségtelenül jó testvérek voltak Ilonka néni és Anyám. Csakhogy, amikor mi már annyira cseperedtünk, hogy látni tudjuk, valósággal megrémültünk annak az iszonyú különbségnek a láttán, ahogyan élt a két család. Amikor Lacival a középiskolába kerültünk és annak ósdi internátusában laktunk, a Szász család már bent lakott a marosvásárhelyi Klastrom u. 29. számú előkelő lakásban. Nagy ritkán, különösen amikor Ika náluk lakott, meghívtak vasárnapi ebédre. Olyankor éreztük igazán a köztünk levő társadalmi különbséget. Azok tobzódtak minden földi jóban, a fiúk kaszinóba jártak, kártyáztak, lovagoltak, a lányok a legutolsó modellek szerint öltözködtek.

A Szász családban hat testvér volt: Ilus, Katus, Feri, Jóska, Erzsébet (Zsizi) és Dezső. Csak Dezsőt értem a kollégiumban, aki akkor volt nyolcadikos gimnazista, amikor én elsőbe kerültem, de soha hozzám nem szólt, én is csak tudtam róla, hogy első unokatestvérem és csodáltam.

Ilonka néni gyermekei a mai napig mind a hatan élnek. Ilus elég csúnya lány volt, de gazdagsága miatt feleségül vette Fülöp Gyula, egy feltűnően jóképű levéltári tisztviselő, akitől két gyermeket szült. Férje fiatalon meghalt, fiai Vásárhelyt élnek. Katus férje Csontos János mezősegi földbirtokos volt, aki életét ponyvaregények olvasásával töltötte. Két fia közül a nagyobbik gyermekként meghalt, a kisebbik gyógyszerész szintén Vásárhelyt él. Feri agrártudományi egyetemet végzett, amíg birtokaikat nem államosították, gazdálkodott, majd tanár lett, amíg múltja miatt el nem bocsátották. Jóska és Dezső 45 óta nyugaton eszik a relatív magas színvonalon élő, de hontalanná váló emigránsok keserű kenyerét. Zsizi férje dr. Spániel Zoltán jó hírű és jól kereső orvos volt. Gyermekekük nem volt.

Fanyar játéka az életnek: Luczay Albertnek két lánya volt Ilona és Gizella. Ilona Szász József gazdatiszthez ment férjhez, Gizella Péterfy Károly ref. lelkészhez. Ilona hat gyermeket nevelt fel nagypolgári jólétben, Gizella tízet elképesztő szegénységben.

Szász József, mint erős akaratú, gátlástalan gazdatiszt, hamar földbirtokossá küzdött fel magát, és gyermekeit is ebben a szellemben dzsentrin módon nevelte. Péterfy Károly, a nagy műveltségű, de az élet anyagi dolgaival soha nem törődő szegény falusi lelkész magányosan élte le életét, családját minden dolgát-baját felesége, Anyánk hordozta a vállán.

De térjünk vissza a kolozsvári kis tanulóra, Luczay Gizellára. A három év gyorsan tovaszállt, a gyermek megnyúlt, kifejlődött, ígéretes szépségű lány lett. Örök búcsút kellett mondjon haláláig szívében őrzött iskolájának. Mert ez a három év maradt életének az a gondtalan

fészke, ahová később megnyugodni térhetett gondolatban vissza. Ez volt nemcsak gyerekkorának végállomása, de egyben ifjúságnak is.

Ez volt a valóság, mert anyámnak nem volt fiatalkora. A gyermekkorból egyenesen anyai feladatkörbe lépett át, és nem is akármilyenbe. Még 15 éves gyermek, akinek fogalma sincs az életről, a férjhezmenetel következményeiről, még szabadidejében legszívesebben babájával, könyveivel, palettájával tölti, amikor Sármáson konfirmálva, megakad rajta egy kék szempár (ezt Emó írta).

Ki lehet az a csodálatos szépségű, komoly barna lány ott a csoportban – kérdezte a pusztakamarási lelkész barátjától.

Nem ismered? Ez Luczay Albert gazdatiszt kisebbik leánya, aki mostanában került haza a Kolozsvári Intézetből. Ha akarod, bemutatlak neki.

Nemsokára, ahogy anyám mesélte, egy kötet verseskötéssel a kezében, megjelent házuknál a jó megjelenésű, elegánsan öltözött, csinos fiatal pap. Anyámnak is azonnal megtetszett, mert csakhamar kiderült, hogy értelmes, mindenben tájékozódott, művelt ember.

Talán női hiúságának jól esett, hogy egy ilyen meglett, komoly ember figyelemre méltatja, hisz az udvarló tíz évvel volt idősebb.

A fiatalember felbukkanása életében egyszerre szétoszlalt minden vágyódást a továbbtanulásra a művészi pálya iránt. Pedig nem sokkal előtte kapta meg a művészeti iskolától Kolozsvárról a beküldött rajzai alapján a választ, hogy ősszel megkezdheti tanulmányait (ezt is Anyám mesélte).

Apám az azonnali elhatározások embere volt, már harmadik látogatása alkalmával megkérte Anyám kezét. És Ő igent mondott.

A kis leányból tehát ábrándozó, lepkeszárnyon lebegő, boldog menyasszony lett. A gazdatiszt Apa is megnyugodva gondolhatott szeretett lánya jövőjére, hisz a pusztakamarási pap nem akárcsi, jó családból való, szegről-végről még atyafiság is, művelt ember, jó kiállású, és ami a lényeg: az öreg Kemény báró papjának lesz mit aprítani a tejbe. Szegény apa, ha láthattad volna a jövendőt, és Te fellegekben röpködő lány, ha tudtad volna mi vár rád e házasságban! Jó, hogy az ember csak a múltját ismeri, jelenét éli, de a jövendőt lepel borítja.

A házasságkötés idejét 1894. júliusra tűzték ki. Íme, egy tökéletesen előkészített, emberileg alaposan átgondolt, minden szép reményre feljogosító párválasztás, egybekelés. Minden stimmel, minden oké, csak eggyel nem számolhatnak, mert ez nem matéria, nem megfogható dolog: a jóképű férjjelölt lelke mélyén szunnyadó ősi indulatokra.

A lakodalom minden kiadását a báró fedezi. Ott van a környék minden számba jöhető családja, nagy esemény a Mezőségen egy ilyen alkalom. Sőt a kegyúr addig megy nagylelkűségében, hogy a fiatal házasok kamráját egy évre minden élelemmel ellátja.

Milyen jó lenne most, mint az operettekben a függőnyt leengedni, hogy verje össze tenyerét a tomboló közönség. Milyen gyermekien naiv az a felfogás, hogy két fiatalnak addig tart a harca az elibük tornyosuló akadályokkal, amíg végül is össze nem házasodnak. Mese, romantika, színház! Mint a népmesékben: Végül összeházasodtak, egymáséi lettek, dióhéjba kerekedtek, a Dunán leereszkedtek, s holnap a ti vendégeitek. Vagy mint a színházban: a kitagadott fiú elveszi a szép primadonnát, s kezdődik a boldog élet.

Sajnos, az élet azt mondja, hogy a házasság nem végállomás, nem a cél elérése, épp ellenkezőleg a kezdet, az elindulás, egy harci kürt megszólalása, erők összecsapásának beindulása, szóval minden más, csak nem beteljesülés.

Ő pedig uralkodni fog rajtad
(I.Mózes 3:16)

Megtörtént az esküvő. Az egymás kezét fogó fiatalok elmondták az egyházi fogadalmat: „Én Péterfi Károly Isten színe előtt fogadom: hogy ezt a nőt, akinek kezét fogom, szeretem. Szeretetből veszem el őt feleségül. Hozzá hű leszek, véle megelégszem, véle szentül élek, őt sem egészségben, sem betegségben, sem boldog, sem boldogtalan állapotában el nem hagyom, hanem teljes életemben hűséges gondviselője leszek. Isten engem úgy segítjen.” Óh, hányszor elhangzott már az idők folyamán ez az esküvői szöveg. Csak a nevek cserélődtek. Luczay Gizella is ugyanazt a szöveget ismételte a lelkész után, csupán annyi változtatással: „akinek a kezén vagyok segítő társa”.

Apám lelkész volt, tudta a szöveg minden egyes szavát, Anyám viszont komolyan készült a házasságra, a házáséltre. Ő is öntudattal, teljes szíve tisztaságával tett fogadalmat. Ahogy levelében írja „az én hótiszta lelkem” vitte oda.

Ezzel kezdetét vette Anyám életének leghosszabb szakasza, 47 év, Apám haláláig tartó idő. Nehéz erről írnom.

Mint általában legtöbb házásélet, az Anyáméké is kicsorduló boldogsággal kezdődött. Erre a napra vártak, erről ábrándoztak, ez volt eddigi életük fő céljának beteljesedése. Ez a boldog lebegés érződik át 71 év távolságából. Anyám 1965-ben írt leveléből: Milyen régen volt az, amikor mi szegény Apátokkal ott bolyongtunk a margitszigeti gyönyörű tájakon, néztük a Dunán sikló hajókat, a sok szépséget – nem lehet azt elfelejteni, s akkor 71 év előtt más szemmel néztük a világot, akkor még minden szép volt.

Hogy milyen lesz két fiatal életkapcsolata egy házasságon belül, az elsősorban attól függ, hogy mit hoznak magukkal. Persze nem kelengyéről, anyagiakról van szó, hanem kimondottan lelki-szellemi alkatunkról, amihez nyugodtan hozzávehetjük a hazulról hozott szokásokat, hagyományt, ízlést, elvárást.

Érdekes megfigyelni, hogy a Biblia a házassággal kapcsolatban nem állít átugorhatatlan mércét, mindössze annyit kér: „szenedjétek el egymást szeretetben”. Vagyis nem követeli, amit mi hétköznapi kívánságainkban szoktunk kívánni az ifjú párnak: legyetek egész életetekben boldogok, éljétek mindig békeségben, csupa öröm legyen az életetek. Nem, ezek képtelenségek, olyan túlzások, amire két ember képtelen megfelelni.

Nem két galamb turbékolása a házásélet, hanem úgy ahogy a szentírás mondja: szenvedés, egymás természetének elviselése, ami nem mindig idill, nem problémamentes, vannak benne nehezen elhordozható órák, napok. Összecsapások, megpróbáltatások, megrázó tragédiák. De a házastársak komoly feladata éppen abban áll, hogy mindezeket el tudják szenvedni szeretetben. Van-e mindkettőben annyi szeretet, hogy minden körülmények közt el tudja szenvedni élettársát? De ha csak egyikben él a szeretet, vagy mindkettőből kihalt, akkor nehéz igává lesz a házasság, talán jobb feladni a harcot.

Próbáljuk számba venni, mit hozott magával a két fiatal! Anyám hozta a maga „hótiszta” lelkét, gyermeki vágyakozását, idealizmusát minden után, mi szép és jó. Ahogy levelében írja: „Dobogó szívvel, lelkesülő lélekkel tűztem ki azt a célt: a szép, a jó, az igaz, ez volt a cél, ami felé vágytam”. Mindez egy kissé általános, nehezen megfogható. De ha ismerjük életének eddigi szakaszát, mindjárt világosabb lesz. Vágyakozott egy olyan benső harmóniára, emilyennel eddig édesapjával élt. Őszinte melegségre, közvetlen bizalomra, lelki kapcsolatra. Olyan élettársra, aki előtt kitarulkozhatnak, akivel érzéseit, gondolatait kicserélheti. De nemcsak idealizmus volt a csomagjában, hanem alkalmazkodni tudás, amit otthon már gyakorolnia kellett szeszélyes, beteg anyjával szemben. Benne volt a túrni, szenvedni tudás öröksége is. Hozta veleszületett, iskolában, olvasmányából nyert intellektusát, viselkedni tudását, szeretetét, tartását, önértékét, értékítéletét. Anyám még hozta mély humanizmusát,

szilárd erkölcsi tartását, mindenkivel való bánni tudását, szeretete kiváltó egyéniségét, feltűnő női szépségét, üde fiatalságát.

Hát Apám? Mindenekelőtt jó megjelenését, szép, arányos fizikumát, amivel meghódította, rabjává tette a 15 éves leánykát. Remek szellemi vértezetségét, amivel elkápráztatta menyasszonyát. Mély szeretetét, érzelmi világának gazdagságát. Emellett szikla szilárd akaratát, ellentmondást nem tűrő konokságát, robbanékonyságát, zárkózottságra valló magányosságát, önpusztító haragját, az egykék egocentrikusságát, őseitől örökölt büszkeségét, önmaga felett senkit nem tűrő akarnokságát, összeférhetlenségét. Hozta a szülői házból a teljes kiszolgálás igényét, nevelő anyja iránti féltékeny szeretetét, aki szemében az egyetlen mérce volt.

Ha mindezt serpenyőbe tesszük, mázsás súly nehezedik az egyik oldalra. Nem lesz könnyű az egyensúlyt megteremteni e házasságban.

Az első év lehetett a legnehezebb. Minden házasságnak ez a próbaköve. A lepel, amivel álcázza magát a vőlegény és a menyasszony, fokozatosan libben fel, hogy a másik fél lelke mélyére láthasson. Mindez nem tudatos, nem kiszámított, hanem természetes.

Egyet azonban határozottan leszögezhetünk: mindkét részről szerelmi házassággal állunk szemben. Így Anyám jelleméből következően olyan tiszta nyíltsággal, gyermeki naiv őszinteséggel nyílt meg lelke férje előtt, mint nyíló rózsabimbó a nap hatására. Apám is eleinte le tudta fékezni a lelke mélyén szunnyadó vulkán kitöréseit.

Csupán két epizódot őriz a családi hagyomány e kezdeti időszakról. Mindkettő Anyám késői elbeszéléséből származik.

Anyám akkor még olyan fiatal, annyira gyerek volt, hogy hazulról titokban magával hozta babáit Kamarásra is. Szégyellte volna férjének ezeket megmutatni, ezért, ha az valahová elment hazulról, elővette és magában játszott azokkal. Ruhákat varrt, öltöztette. Apám egy alkalommal meglepetésszerűen érkezett haza, s megrökönyödve látta, mit csinál a felesége.

Csodálkozva kérdezte:

Giza, Te mit csinálsz?

Nem látja, hogy babázom? Miért baj az?

Apámból kitört az indulat.

Nem tudod, hogy férjes asszony vagy, s még hozzá papné? Azonnal takarítsd el azokat a gyerekjátékokat, és többet meg ne tudjam, hogy ilyenekkel töltöd az időd!

Anyám nem akart hallani a fülének. Hát mi ez? Vele soha így még nem beszéltek. És épp az ő szeretett férje. Mentegetőzni próbált:

Hogy beszél velem? Nincs jogom arra, hogy szabadidőmben játszhaszak?

Erre kitört az orkán. Apám iszonyatos hangerővel, magából kikelve toporzékolt, káromkodott. Vedd tudomásul, hogy ebben a házban én parancsolok, az lesz, amit én akarok!

Ez az első összecsapás azzal végződött, hogy a cafatokra tépett babaruhák kirepültek a házból. Anyám kezdte megtanulni, hogy ellentmondani férjének, vitatkozni vele, nem szabad, nem lehet. Pedig akkor már szíve alatt hordta az igazi babát, aki házasságkötésüktől számítva tíz hónapra megszületett. Hogy a második eset is ez alatt az idő alatt játszódott le, vagy pár évvel később, nem tudhatom.

A Kemény család az első perctől szívébe zárta Anyámat. Kellemes egyénisége, átlagon felüli műveltsége, közvetlen, de nem megalázkodó modora úgy lebilincselte az arisztokrata családot, hogy maguk közé valónak tartották, vele, mint magukkal egyenrangúan bántak. Ha társaság jött össze náluk, az természetes volt, hogy Anyámat is meghívták. (Idősebb testvéreim, akiknek még maradt Kamarásról emléküik, többször mesélték, hogy amikor felmentek a kastélyba, a hatalmas termekben a földre rakott párnákon hogy hancúroztak a velük egykorú főúri gyerekekkel.)

Nos, egy ilyen nagyobb összejöveten, ahol Anyámék is részt vettek, történt a másik fennmaradt eset. Anyámat körülfogták a vele egykorú lányok, beszélgettek, nevetgéltek, igen vidámak voltak. Valakinek eszébe jutott, hogy szaladjanak ki a parkba és labdázzanak. Anyám a játék hevében mit sem gondolt társaival szaladt és megkezdődött a játék. Egyszer Apám kipillant a parkba és mit lát? – felesége ott labdázik a lányokkal. Elöntötte a pulykaméreg és ráordított a feleségére:

Te Giza, mit keresel itt? Elfelejtetted, hogy asszony vagy, nem szégyelled magad papné létedre lányokkal labdázni? Takarodj azonnal haza! (Ne felejtsük el, hogy a múlt században vagyunk)

Ez utolsó felszólítás fölösleges volt, ilyen nyilvános megszégyenítés elég volt számára, hogy egy életre megtanulja, mit jelent Péterfy Károly mellett feleségnek, asszonymnak, papnének lenni. A mimóza levelei a kemény érintésre lassan becsukódtak s talán többé ki sem nyíltak. Ahogy maga vallja önmagáról apjának: „Alig telt el egy rövid év, s máris bekerült oda, abba az útba, amely levitte, messze távol vitte attól az úttól, amelyik felé ő törekedett. S ha keresné a visszatérést, még jobban belegombolyodik a labirintusba.”

Az első gyermek várása. Csak az tudja megérteni, mit jelent ez, akinek módjában állt ezt a csodálatos érzést átélni. Mintha minden megváltozna az ember körül. Az anyai lélek befelé fordul, számára a külső világ megszűnik létezni. Belső öröm, szárnyalás egyetlen dologra való koncentráció lesz, arra, aki benne él, növekszik, megmozdul, amivel jelzi, hogy ő is van.

Az anyának minden gondolata rá összpontosul: mi lesz, fiú vagy lány, milyen lesz. Kétség és remény kergetik egymást elméjében. És az a megmagyarázhatatlan örömujjongás, hogy ez az én gyermekem lesz, szíve az enyémmel dobban össze, vére az én vérem. És nincs az a keményszívű apa, aki első gyermeke várásának idején meg ne lágyulna, gyöngédebb, figyelmesebb ne lenne feleségéhez. Hisz ez az asszony ettől a perctől fogva, már nem csupán élettársam, de valóban feleségem, asszonyom, az én gyermekem bimbózó életét hordja méhében, az én életemen keresztül Őseim folytatását ajándékozza a jövődönnek. Már nem csak ketten vagyunk, két külön világ, de van egy aranyhíd, ami kettőnk világát összekapcsolja.

Ez így kellett legyen az ő életében is, mert ez a természet rendje, ezt nem boríthatják fel rejtett indulatok, annál is inkább, mert Apám lelke mélyén csupa jószág, gyermekek után való vágyakozás volt.

Milyen felemelő érzés lehetett mindkettőjük számára, amikor 1895. április 13-án a bábaasszony tudtukra adta, hogy Károly fiúk megszületett. Tudom, akkor boldogabb ember nem volt a világon, mint Apám. S hogy Anyám mit érzett azon túl, hogy kilenc hónapig hordta magában álmát, amikor keblére ölelhetette, táplálhatta álmát? Bizonyára remélhette, hogy ezzel férjét is visszakapja, azt a férfit, akit álmaiban őrzött.

A kis Károly szépen fejlődött, erős fizikumú volt, akár az apja. Aztán teltek a hónapok, lesték a szülők a kicsi minden életnyilvánulását, gügyögését, önmaga testével való ismerkedését, első mosolyát, anyjának apjának felismerését, majd első értelmesen kiejtett szavát, fürösztés közben való pancsolását, erőlködését, hogy magától fel tudjon ülni, állni, bátortalan, de felséges sikert kiváltó elindulását. Amikor egyszer csak 16 hónapos korában közbeszólt a tragédia.

Beteg lett Károlyka. Bedagadt a torka, felszökött a láza. Azonnal hozták a Kemény család házi orvosát, aki nem sokat kellett vizsgálnia, hogy megállapítsa: diftéria. 1896-ban vagyunk, amikor még a tömeges gyermek-gyilkosnak nem ismerték az ellenszerét. Hiába minden erőfeszítés, Apám kétségbeesett dühöngése, Anyám konok harca az életért, augusztus 6-án megfulladt első gyermekük.

Nincs olyan haláleset, hogy valamilyen formában ne vetődne fel az életben maradtak között a vádaskodás. Még idősebbek eltávozásakor is tapasztal ilyet az ember, nemhogy egy épen

született, szépen fejlődő kisgyermek halálakor. Mit mulasztottam el? Hogyan lehetett volna elkerülni a bajt? Hány önmarcangoló éjszaka, önemészítő gyötrődés kínozza az emberi szívet? Hátha még ehhez hozzájön a hozzátartozók gyilkos vádaskodása? Miért nem ügyeltél rá jobban? Mindez a Te mulasztásod, tapasztalatlanságod eredménye. Látod fiam, ilyen a te feleséged, csak szülni tud, de azt felnevelni nem. Szegény Anyám, szegény 18 éves asszonyka!

Pedig már méhében erős rúgásokkal tudtul adta a második, hogy készül a temetőben pihenő pici testvére elvesztésének vigasztalására. Meglátszik ez kívülről is, figyelmeztetésül azoknak, akik bántani merik az öt világra hozni készülő anyját. Keserves négy hónap, ami még hátra van a Gizus megszületéséig, 1896. december 11-ig. Ha akkor előre láthatná Anyám a jövődőt, ha sejtené, hogy ez a kislány adatott számára nemcsak pillanatnyi bánata enyhítésére, vigasztalására, hanem élete utolsó korszakában szinte anyai gyámolául, nagy betegségében féltő gondviselője gyanánt, aki majdnem kilencven évet megélt, halálakor ott áll felette síró szemmel, hogy lefogja halott szempilláit? De most csak annyit tud, érez, hogy ismét nincs egyedül, van célja, értelme életének.

Anyámat a természet azzal a kiváltsággal ajándékozta meg, hogy amíg picinyeit szoptatja, nem volt fogamzásra képes. De így is 1895 és 1918 évek között 14 gyermeket hozott a világra, ami azt jelenti, hogy 1,64 év közökkel jöttek a szülési idők, vagyis valamivel több másfél évnél.

Gizus után két fiú született, Zsigmond 1898. február 13-án és Béla 1899. június 8-án. Ismét két tragédia: Zsigmond két hónapos, Béla egy éves korában halt meg szintén diftériában. Ezek és a rákövetkező születések utáni évek lehettek egyik legsötétebb korszakai életének.

Hogy mire alapozom ezt a feltevésemet? Gondoljunk el egy büszke, élettől elkényeztetett apát, akinek hat gyermeke születik, három fiú és három lány, s mindhárom fiát eltemeti. Es gondoljunk mögéje, nevelőanyját, aki menyét első pillanattól kezdve ellenségnek tekinti. S ha ehhez a világos képlethez még hozzávesszük azt az akkor még általános, de falun ma is élő felfogást, hogy a leány az nem gyermek, csak a fiú a család, akkor tudunk igazán belegondolni Anyám lehetetlen sorsába. És ez az idő kereken öt év.

Ide kívánczik egy Emótól kapott történet, aki Gizus után leghosszabb időt élt Anyám mellett és így sok mindent megőrzött emlékezetében. Ez alatt az öt év alatt, a két fiú halála után, hogy Gizus ne legyen egyedül, Anyám örökbe fogadott egy sokgyermekes urasági kovácsnak Mári nevéű árva leánykáját, aki Gizussal egykorú lehetett. Apám beleegyezett, de a kislányt nem szerette.

Egyszer Marika beteg lett, s Anyám kétségbe esetten könyörgött urának, hogy azonnal orvost hozasson. De erre apám nem volt hajlandó. Anyám a báróhoz rohant, aki azonnal befogatott és elhozták az orvost. Már későn érkezett, a kislány meghalt. Apám azt sem engedte, hogy a halott kislányt a gyermekei mellé temessék.

Anyám tehát maradt három kislányával, az 1901. április 13-án született Arankával és az 1903. január 4-én érkezett Juliannával (Lili). A szülők közti viszony ezekben az években teljes mértékben kialakult. Véglegesen kettészakadt, az egyik oldalon Anyám gyermekeivel, másik oldalon Apám, aki akkor társaságokban keresett vigasztalást.

A mai gondolkodás szerint itt felvethetné az ember a válás kérdését. Nem, sem Anyám, sem Apám ilyenre nem gondolhatott. Anyám elsősorban is olyan szilárd erkölcsi alapon állt, hogy távol volt tőle ez a gondolat. Öntudatosan vette magára az Ige átkát: „Fájdalommal szülsz, Ő pedig uralkodni fog rajtad” (I. Mózes 3:16)

Alapjában véve mindig is tudtuk, éreztük, hogy Apám féltékeny szeretettel szerette Anyámat a maga módján. Valószínűleg nem is volt tudatában, hogy milyen nehéz lehet vulkánikus természetét elviselni. Az elveszített gyermekei ütötte sebeket is hamar kiheverte. Egy férfihez általában később kapcsolódnak a gyermekek. Egy pólyással, vagy egy egy éven aluli

csöppséggel egyszerűen nem tud mit kezdeni a legtöbb apa. Apámnak a lelkében is a Jób-i mondás uralkodott: „Az Úr adta, az Úr vette el.”

Anyám már hetedik gyermekét várta, akit 27 éves korában szült meg, 1905. március 13-án. Lajos, az én felejtetetlen Laló bátyám. Végre az első, aki a Péterfy családnevet tovább viheti. Csakhogy akkorra már annyira megromlott Apám és a bárói kegyúr között a viszony, hogy hiábavaló volt Anyám minden erőfeszítése, kenyértörésre ment a dolog.

A nagyobb testvérek (Lili) tudomása szerint, ennek oka abban keresendő, hogy az öreg báró, Anyám pártfogója, aki eltűrte Apám modorát, meghalt. Az új örökös igyekezett gyakorolni kegyúri jogait, beleszólt az Apám dolgaiba, erre az dühbe jött és olyanokat vágott a báró fejéhez, hogy az azonnali hatállyal elbocsájtotta lelkészét.

Megmondani vélt igazságunkat, még ha belepusztulunk is!! Hányszor robbant ki belőlünk, utódaiból ez a kuruc örökség, és milyen sok bajt zúdított fejünkre. Be kell vallanunk: nehéz mellettünk élettársnak lenni. Akkor is szegény Anyámon csattant az ostor. Négy kisgyermek és az ötödikkel állapotos. A düh otthoni kitombolása után, Apám csak ennyit szólt:

Giza, holnap csomagoljatok! A báró elcsapott, megyünk Torboszlóba Ilonához.

Anyám megtanult hallgatni, megtanult vakon engedelmeskedni. Tudta, hogy ezen már nem lehet segíteni. Eddigi élete lezárult, ki tudja, mi vár rá a messzi Székelyföldön, az ura rokonai között. Jóformán még el sem búcsúzható az örökké és forrón szeretett Apjától, szülői otthonától, eddigi világától. Az igavonók vitték a sok motyót, a fészket vesztett kis családot, mert a félelmetes apa nem tudott fejet hajtani, meghajolni kenyéradó gazdája előtt.

Torboszló csak pillanatnyi idő volt, hogy megpihenjenek, várta már a szomszédos kis falucska szerény parókiája, pár száz híve Székelyabodon. Két évet töltöttek itt. Apám, mint kitörés után a tűzhányó hegy, kiokádva magából az izzó lávát, összeesett, kihűlt, lecsüggedett. Lelke mélyén bizonyára mea culpázott, hogy indulatossága miatt ott kellett hagyjon mindent, amit 12 évi munkával felépített. De csak dermedten, sziklává keményedve hallgatott.

Nem úgy Anyám. Őt más fából faragták. Az a lélek volt, aki soha nem jajveszékelt, nem sopánkodott, nem panaszkodott, aki akkor állt helyt, akkor lett cselekvővé, amikor más mindenki kétségbe esett.

Kamaráson csak a csitítgatásban, a mindennapi élet fenntartásában állt helyt, igazi nagysága Abodban kezd kibontakozni. Pár hét, és Ő lesz a falu jótevője, anyja. A világtól elzárt falusi anyák hozzá viszik beteg gyermekeiket, tőle kérnek tanácsot, vele beszélnek meg gondjaikat. Alapjában véve Anyám itt találja meg önmagát, itt próbálja ki szárnyait, miközben megszüli kislányát, Ilonát (Ika) 1906. december 6-án, hogy vele is gyarapodva továbbmenjen élethivatásának fő helyére, Selyébe.

Anyám a családformáló

1908. április 12-én volt Székelyabodban Apám kibúcsúztatója. Bizonyára ott szorongott a kis templomban a falu apraja nagyja, hisz nagy esemény ez egy kis falu életében. De úgy gondolom, hogy az asszonyok szemében csillogó könny nem elsősorban a búcsú beszédet tartó tiszteletes úrnak szólt, hanem a kis tiszteletes asszonynak, a jótevőjüknek.

Ezeket annak a tapasztalatomnak alapján írom, amit 1937. október 7-én láttam a Selyéből való kibúcsúzás alkalmával. Akkor Anyámat és Emót zokogó asszonyok, lányok sokasága vette körül, ölelték, csókolták őket, ezzel köszönve meg, azt az önzetlen munkát, amit hosszú éveken át közöttünk végeztek. És a legutolsó búcsú az Anyám temetése alkalmával Marosvásárhelyt, amikor Selye, Magyarós és Torboszló népe tudomást szerzett Anyám haláláról, bár Vásárhely, ahol ravatalos ágyán feküdt 30-36 km-re van, olyan nagy tömegben zarándokoltak be a temetésre, hogy a város közönsége csodálkozva állhatott meg a temetési gyülekezeten láttán, hogy vajon ki lehetett az a nagy ember, akinek végtisztesség adására ilyen sokan besereglettek.

A búcsúzás másnapján megérkezett a selyei szekértábor, pompás lovakkal, hogy elszállítsák új papjuk családját. Ősi hagyomány ez. Volt mit elszállítaniuk, mert Apámnak nemcsak öt gyermeke, hanem bútorai, gazdasági felszerelése, még méhészete is tekintélyes volt. De nem kellett félni, Selye híres volt lovas gazdáiról, hisz ők voltak a szenesek.

Azt, hogy milyen érzésekkel hagyták el Abodot, nem tudhatjuk. Azt viszont igen, hogy Selye népe egyhangúan hívta meg Apámat, mert Apám soha életében nem vett részt pályázaton (ahol a hívek több pályázó lelkész közül választanak), mert büszkesége ezt nem engedte meg.

Ennél a községnél különben nem is találhattak volna a családformálásra. Elsősorban a természeti fekvése miatt. A Nyárádmagyaróstól fokozatosan emelkedő hegy oldalában, egy teknő formában, úgy húzódik meg Selye, hogy szinte észre sem lehet venni, ha a két templomtorony, mint két fordított felkiáltójel nem figyelmeztetne, hogy itt falu van – és nem is akármilyen. A lankás dombok úgy körülölelik a települést, hogy gyermekfővel sokszor gondoltam arra, hogy egy óriás hosszú deszkákkal a falut be tudná fedni.

Szemünk önkéntelenül is mindig a Bekecs csúcsát kereste. Ő volt a mi legjobb barátunk, tanácsadónk. Ha a Bekecs tető tisztán látszott, megnyugtató kék ég ölelte át haragos zöld erdejét, szép napok vártak ránk. Ellenben, ha a Bekecs „pipált” vagyis szétfolyó fellegekbe burkolózott, akkor lent légyen napsütés, tudtuk, hogy esős, lucskos idő vár ránk.

És az a természet adta zártága. Mintha egy középkori klostrom falai közt éltünk volna.

Nemcsak a levegője volt kristálytisztá, de a falakon belül élők világa is.

Együtt nőttünk fel a falusi gyerekekkel, s mégsem azonosultunk velük. Együtt jártunk iskolába Albert Mózsival, Lakatos Ferencsel, Lőrincz Alberttel, Zsiga Jóskával, egyformán tanultuk meg a verset hétfőre, egyformán kaptunk azért verést, együtt mentünk vasárnap délután madarászni, fürödni a Peresbe.

Sokszor elgondolom azóta is, milyen tiszták, a természettel együtt élők voltak ezek az én falusi pajtásaim. Hogy ügyeltek a fiatal fákra, az nem fordulhatott elő, hogy egy csemetét letörtünk volna, egy virágzó ágat bántottunk volna, de tiszta volt a beszédük is. Tanár koromban mindig megdöbbenéssel hallgattam tanítványaim egymás közti trágár beszédeit, amikor játék közben magukról megfélemedtek, még a szelíd, jó modorú gyerekek is mosdatlan szájjal, förtelmesen káromkodtak. Mi is veszekedtünk, hajba kaptunk, de csúnya szavakat nem használtunk.

Ezzel a felnőttek is így voltak. Józan ember csak akkor káromkodott, ha makacs állatait szidta, vagy ha „jó” szomszédasszony összeveszett.

Ebbe a világba, ezek közé az emberek közé vitte a szenes szekér karaván az új papot, 30 éves feleségével, öt gyermekével. Gizus már 12 éves volt, de a többi: egyik kicsi, másik csöpp. Itt

kellett a már élettől megedzett fiatal anyánk megvalósítani élete fő célját: gyermekei nevelését, igazi anyaként megalkotni nagycsaládját.

Ezután nem csak feleség, nem élettárs, férjével csak kötelességből élnek együtt testileg, de itt vannak és lesznek gyermekei, azokból fogja megvalósítani élete egyetlen művét, a maga külön világát, a családját.

A természet előírt rendje szerint, másfél évenként jöttek a nagycsalád új tagjai. Már az évben, 1908. július 13-án megszületett Emma, 1910. február 2-án László, 1912. február 4-én Zoltán, 1914. július 12-én Ferenc, 1916. december 16-án Katalin és 1918. április 17-én Klára (Buba). Igaz, hogy az utolsóra a szülők már annyira nem számítottak, hogy amikor Katót megkeresztelte Apám, beszédét azzal kezdte: családjunk utolsó sarja (még a bölcsőt is felvitték a padlásra). Ezen sokat neveltünk gyerekkorunkban.

Családjunk történetének selyei korszakából három kiemelkedő eseményt kell megörökítenek. Első Zolika halála 1914. november 3-án (ez is diftéria). Ennek tragikumát az akkor 6 éves Emó emlékeztetének megőrzése alapján írrom le.

„Apámat egyszer láttam sírni, mikor szegény kis Zolika meghalt. Minket, többiekkel Ilona nénihez vittek le Torboszlóba. Apám jött reggel, hogy megmondja a szomorú hírt. Hangosan sírt és azt mondta, hogy a legokosabb gyermeke halt meg. Mi is sírtunk. De különösen azon csodálkoztunk, hogy Apánk is tud sírni. Mi addig soha sem hittük, hogy úgy szeressen valamelyikünket. Csak később, felnőtt korunkban tapasztaltuk. Ő is szeret, csak kemény természete nem engedte meg, hogy azt kimutassa.”

Így látta, őrizte meg egy a testvérek közül. Nem igaz az, hogy a többgyermekes családokban egy gyermeknek a halála ne okozna ugyanolyan fájdalmat, mint az egykésekéknél. Ugyanígy vannak a testvérek is. Emlékszem még évek elteltével is, amikor én kezdtem cseperedni, mennyire tudott fájni Zolika testvérem elvesztése. Hogy kiszakadt egy láncszem.

Félrehúzódtam az udvar sarkába, és hullottak a könnyeim arra gondolva, milyen jó játszótársam lett volna Zolika, ha élne, hogy mennyivel boldogtalanabb vagyok nélküle.

Másik mozzanat a menekülés volt. Ezt főleg családi beszélgetésekből tudom. 1916-ban Románia átállásakor, falunkat is kiürítették, így Anyám gyermekeivel, egy szekérral Lándorba ment a nővéréhez. Apám és Laló gyalog a lábasjóságokat hajtották el. A két község között lehetett 60 kilométer távolság.

A románok valóban betörték és Bekecs éléig elértek. A falut azonban csak részben érintették, mert a német sereg oldalba támadta, megfutamította őket. Amikor hetek múlva családjunk hazajött, üres porta fogadta, a katonaság mindent elpusztított. A sok gyermekkel kezdhették előlről az életet. Ebben nyújtottak nagy segítséget Szász Jóska bácsiék.

A harmadik Erdély megszállása volt a románok által. Ekkor már négy éves voltam, így pár emlékfoszlányt őriz agyam. A velünk szemben lakó Zsiga Jóska bánál a kerítés mellett égbenyúló popjonfákat nyesték meg, gallyait vágták le. Egyszer valaki végigrohant az úton és torkaszakadtából ordította: itt vannak az oláhok. Anyám mindnyájunkat beterelt az ebédlőbe és szigorúan ránk parancsolt, hogy ne mozduljunk onnan. S aztán puskalövéseket hallottunk s az egyik szomszédasszony azt tanácsolta Anyámnak, hogy párnákat tegyen az ablakok közé, mert azon nem jön át a golyó. Anyám nagyon búsult, mert Apám és Laló nem voltak otthon, valami állatokért mentek el. Hogy van e valami igaz ez emlékszilánkokban, nem tudom, de az biztos, hogy akkor olyan mély félelem szorult szívembe minden elnyomóval szemben, ami végigkísért életem minden szakaszán, és amit ma is érzek minden karhatalommal szemben.

Az Anyám életével kapcsolatban sokszor vetődik fel bennem, főleg, hogy gyermekeinket felneveltük, életútjukra bocsátottuk, miként formált, nevelt minket abban a világtól eldugott kis faluban, és hogy lehet, hogy soha nem féltett minket a falusiak (parasztok) hatásától, hogy engedhette meg azt a falusi gyermekekkel való szoros együttélést?

Azóta életemben gyakran tapasztalhattam, hogy minden un. „úri”, tanult család legfőbb törekvése az volt, hogy ha mód nyílik rá, a városba, vagy annak közelébe kerüljön, mert csak így látta biztosítottak gyermekei taníttatását. És azt is megfigyelhettem, hogy az „úri” mamák igyekeztek gyermekeiket a falusiaktól elkülöníteni.

Anyám értelmes, bölcs, tapasztalt asszonyként jött Selyébe. Ismerte az úri társadalmat, annak romlottságát, hazug képmutatását, erkölcstelenségét. Volt tapasztalata bőven. Így csak örülhetett annak, hogy gyermekeit olyan környezetbe menekíthette, mindentől mentesen formálhatta gyermekeit.

De ugyanilyen világosan látta Selye népének érintetlen tisztaságát. Ezek az emberek olyanok voltak, mint a hegyi patak: tiszták, átlátszók, üdék, a fáradt vándor ihatott belőle.

Ő engedte, hogy gyermekei ebből a vízből merítsenek erkölcsöt, emberséget. Érdekes volt köztünk és a falu közti viszony. Mindenki magázott, a felnőttek is. De senki nem mondott úrfinak vagy kisasszonynak. Megkülönböztetés jeleként keresztnévünk végéhez egy kicsinyítő képzőt tettek. Így lettünk és maradtunk mind a mai napig az egész falu tudatában Emuka, Katóka, Lacika, Ferike, Lilike, Lalóka, Gizuska.

Lehet ezt külsőségnek, népi szokásnak is elkönyvelni. De hogy Selye népe milyen mélyen szívébe fogadta, ma is szereti családunk minden tagját, arról Emónak 1974. szeptember 4-i beszámolója mindennél szebb bizonyosság. Gondoljuk el, 28 évet töltött családunk e nép között, elköltözésünk óta pedig 40 év telt el, amikor Emó e sorokat írta.

„Még egy nagy élményem volt az elmúlt vasárnap, amikor Selyébe mentünk fel. Le sem tudom írni azt a nagy örömet és szeretetet, amivel fogadtak. Azt sem tudtam, kihez menjünk, annyian hívtak meg. Forrai Bertához, Kusztos Lászlónéhoz szálltunk, s onnan mentünk sokfelé, ahová eljutottunk. Olyan megható volt, bárhová beléptünk, a Péterfy család fényképe függött elől a falon. Azt mondta Csongai Jula, úgy nézzük, mint egy szentképet, de a hátára már 5 keresztet húztam, hiszen már ötüket nem láthatjuk meg soha, elmentek.

Az úton, amikor mentünk, szembe jött velünk Nyikica Sándor, a cigány, megkérdezte Berta, ismerem-e? Mondom a nevét, megáll, elmolyosodik, kalapját a levegőbe dobja s így kiált fel: Még ezt is megértem, Péterfy tiszteletes lányát megláthattam. Megyek, mondom meg édesanyámnak. – Hát még él – kérdezem. Nem, de a temető csak eh helyt van, s ott megmondom. Este alig tudtam elszakadni a sok kísérőktől.”

Azt írtam pár oldallal előbb, hogy együtt nőttünk fel e falusiakkal, s mégsem azonosultunk velük. Részt vettünk életükben, de valahogy mégis felettük álltunk. Ez a nem azonosulás és felettük élés soha sem jelentett lenézést, alacsonyabb embernek tartást. Mint a gyermek Kató a maga közösségében vezér volt, de nem azért, mert társadalmi helyzeténél fogva felettük állt, hanem egyénisége következményeként. Már Buba és én nem voltunk soha hangadók, indítványozók.

Ez a gyermekkori környezetünkben belénk ivódott emberekhez való viszonyunk egész életünkre meghatározó volt. Tízünket az élet bárhová állított, mi környezetünkkel soha nem tudtunk azonosulni, abba beleolvadni, de még gyermekeink sem. Már gyermekkorunkban kialakult bennünk egy bizonyos tartás, ami felelősség tudattal párosult kötelességérzet azok iránt, akik felett élünk.

Hogy Anyám fő művét, a tíz gyermek emberré formálását és nagy családja szellemiségének megteremtését tudatosan vagy ösztönösen hajtotta végre, nem tudom. De hogy mindenét e cél érdekében áldozta, minden lehetőséget felhasznált e célért, az bizonyos.

Amikor Selyébe kerül, 32 éves fiatalasszony. Leány korában úgy nevelték, hogy mindene megvolt. Édesanyja kimondottan úri dáma, aki mindig a legújabb divat szerint öltözködött, ha Kolozsváron dolga akadt, csak négylovas hintón volt hajlandó bevonulni. Természetesen, hogy lányait is elegánsan öltöztette. És ez a lány asszonyként gyermekeiért mindenről lemondott.

Ruházkodás szempontjából nagyon igénytelen volt. Csak a legszükségesebb ruhadarabok kellettek neki, hogy feltűnést ne keltsen. Amikortól emlékeim lehettek, csak fekete, vagy fekete alapon fehér babos olcsó anyagból készült ruhát hordott. Volt egy fekete kalapja is, de azt csak templomba menéskor, vagy utazás alkalmából tette fel. Otthon vagy kontyba fésült hajadonfővel, vagy fekete kendőben járt.

Lemondott minden társadalmi életről. Évek, sőt évtizedek múltak el anélkül, hogy otthonát elhagyta volna. Az ő világa a családja volt.

A lélekformálásnak három lépcsőjét szoktuk megkülönböztetni: a szoktatást, oktatást és a nevelést. Bár ezek kigondolt fogalmak és áttevődnek egymásba, mert nem lehet nevelni tanítás nélkül, vagy oktatni a szoktatás kizárása nélkül. Mindhármát csináljuk egyszerre, de mégis lényeges az, hogy a három közül melyiken van hangsúly, melyiket látjuk lényegesebbnek.

Családunk nem tartozik a rendes, tipp-topp famíliák közé. A minket körülvevő tárgyakat, berendezéseket, anyánk nem tabunak tekintette, amit szentnek és sérthetetlennek, hanem a család kényelmét szolgáló eszközöknek. A ház arra szolgált, hogy abban lakjunk, ahol jól érezzük magunkat. A bútorok is ugyan úgy.

A bevetett ágy nem szobadisz volt, amihez napközben nem lehetett közeledni, nehogy annak terítőjét összegyűrjük. Mi napközben is nyugodtan ledőlhattünk a vetett ágyra. Az ajtóban nem kellett lehúznunk a cipőnket, csak a nagy sarat kellett letakarítanunk. Fontos, hogy legyen valamilyen rend, de az ne legyen kínos, állandó figyelmeztetés tárgya.

Vagyis, ami a szoktatást illette, hangsúlytalan volt Anyám szemében. Nem dresszírozott be már kiskorunkban, hogy rakjuk el cipőnket, ruháinkat, játékainkat. Nem szoktatott meg arra sem, hogyan viselkedjünk felnőttek, idegenek környezetében. Ebből a szempontból nem volt „gyerek szobánk”, nem voltunk „jól neveltek”. Jóformán még köszönni sem tudtunk.

Hazudnék, ha azt állítanám, hogy ezeknek az életben nem éreztük hátrányát.

Félszegségünknek, érvényesülni nem tudásunknak talán itt van a magyarázata. De nem nagyobb kincs az, hogy igazi, meleg otthonunk volt, hová deresedő fejjel is mindig hazavágytunk? Nem tudom Anyámat ezért elmarasztalni, hogy miért nem faragott belőlünk jó modorú, magunkra sokat adó „úri” embereket.

Anyám nagy csatáját a taníttatásért kellett megvívja a Péterfy családdal. Amikor érkezett a legnagyobb lány, Gizus taníttatásának ideje és Anyám megpendítette a továbbtanulás kérdését, mindenki fel volt háborodva a családban. Apám nevelő anyjával, még Ilonka nénivel is, azt az elvet vallották, amit a századelő középosztálybeli emberek, hogy lánynak a főzőkanál mellett a helye. Tanuljon meg a háztartás vezetéséhez minden munkát, és menjen férjhez. El sem tudtak képzelni más változatot. Hogy egy sokgyerekes falusi pap lányát felsőbb iskolába taníttassa, az képtelenség.

Most tűnt ki, mi lakik ebben a csendes, soha indulatait ki nem mutató, megfélemlített asszonyban. Levelezett, összeköttetésekkel rendelkező ismerőseivel vett fel kapcsolatot, kérvényeket adott be az iskolák vezetőihez, és keresztülvitte, hogy Gizust a Debreceni Tanítóképzőbe stipendiummal felvették. De hogy otthon mit kellett ezért szenvedjen, annak már csak Isten a tudója. Amit Anyám egyszer gyermekei érdekében jónak látott, azt tűz-víz megvalósította.

És ezt a harcát mindenkiért, főleg a lányokért meg kellett küzdje. A lehetőséget mindenik gyermekének biztosította. Persze ez csak egyik oldal, ezzel élni is kellett, ez már a gyermek feladata volt.

Itt fel lehetne vetni azt a kérdést, hogy Anyám maga otthon miért nem tanított bennünket? Tisztában volt a selyei iskola elképesztő színvonalával. Arankát, Lilit és Lalót a parajdi iskolába küldték, amíg a nagyszülők éltek, engem Udvarfalvára vittek Sanyiék. Katót és Bubát Gizus tanította Magyaróson.

Fölösleges volna Anyámat mentetegetni a nagycsalád lefoglaltságával. Szemében nem az oktatás volt a hangsúlyos, hanem a teljes gyermeki lélek formálása. Ötödik gimnazista lehettem, amikor az ebédlő ajtóban nagyon komolyan megkérdezte:

Feri fiam, neked van elég tudásod?

Szívembe szúrt ez a szelíden feltett kérdés. Talán nem is értettem akkor. De most megértem. Ő sem az a szülő volt, aki gyermekét az iskolai eredmények kicsinyes mércéjével méri. Ő távlatokban gondolkodó és látó anya volt, aki számára a lényeg a gyermek tudása, szellemi és lelki felkészültsége. Az, hogy gyermeke egy bizonyos osztályban, életének egy tovaszálló idejében, mit produkál, amivel a szülő eldicsekedhetne barátai előtt, az szemében jelentéktelen volt.

Nem mintha hidegen hagyta volna a tanulás ügye. Fontos volt számára is, hogy gyermeke ne bukjon meg, mert ez által elveszítette volna élete kibontakozásának lehetőségét.

Egy megsárgult, agyonviselt levél van a kezemben, amin nincs dátum, sem címzett, akihez közvetlenül írhatta volna. Jobb is így, mert nem a személy a fontos, hanem maga a levél.

„Édes Lányom! Ma este, mikor éppen vacsorához ültünk, behozták a levelet, melyet Apád felbontott, olvassuk, hogy intőt küldtek a te részedre. Ha villám csapott volna közibünk, azt is szívesebben vettem volna. Apád olyan dühös volt, hogy még tán soha, s mikor mérgét kiadta, egészen magába mélyedten ült a díványon, se nem szólt, se nem evett, se nem olvasott, még az úgy várt lapot sem olvasta el. Bizony, az én kedélyállapotom sem volt jobb. Egész éjjel nem aludtam csak hallgattam, hogy Apád hánykolódik és sóhajtoz.

Hát ettől megkímélhettél volna egy kevés figyelemmel és szorgalommal. Legalább ne írtad volna mindig az ellenkezőjét, amiről mi nem tudtuk, hogy mind valótlan, így most tízszeresen rosszul esett látni a valót.

Nálunk most a közhangulat a lehető legrosszabb, ez nem is javul meg addig, amíg valami tanújelét nem adod igyekezetednek. Csakhogy ezt már az írásaidnak nem hisszük el. Apád ma behívott a nappaliba és egész komolyan, nem is mérgesen, azt mondta, írjam meg neked, hogyha ez még egyszer előfordul, úgy soha többé taníttatásodra nem költ egy krajcárt sem. Hanem úgy gondolom ez felesleges figyelmeztetés, mert remélem, van egy kis jó szíved, s nem hozol ilyen bánatot.

Mi itthon nélkülözünk éretted, és joggal elvárhatjuk tőled, hogy minden erődből és igyekezetedből tanulj, hogy ne gondold minden körülötted talált dologgal, hanem azt az időt, amit az intézetben töltesz, használd fel tanulásra, s ne töltsd el ok nélkül.

Ha valamelyik tárgyból magad gyengének érzed, miért nem igyekszel a többiektől tanulni, a magyarázatokat jegyezni? Hiszen a többi lány is meg tudja tanulni, miért vagy te éppen a leggyengébb? Írj minél előbb! Mindig szerető Anyukád.”

Háromnegyed évszázada íródhatott ez a levél, és az címzödhetett volna a gyermekek és unokák nagy többségének. Mert amellet, hogy gyenge alapokkal léptünk középiskolába, Lilit kivéve, az első osztályokban nem dicsekedhettek szüleink jó bizonyítványainkkal. Ennek okát abban keresem, hogy későn érő típusúak voltunk. Mert már a középiskola utolsó éveiben és a főiskolákban mindig átlagon felüliek közé tartoztunk.

A másik magyarázatot a lustaságunkban kell keresnünk. Untuk, nem szerettük az iskolát. Amikor lehetett, lógtunk, kibujtunk a munka alól. Hogy mégsem bukott meg egyikünk sem, azt egyedül Anyánk iránti szeretetünknek köszönhattuk.

Ebben volt igazán nagy, kiemelkedő egyéniség Anyám, a nevelésben. Ez volt életének igazi hivatása: a mi lelkünknek, jellemünknek formálása. Nehéz feladat volt ez, mert mi nem tartozunk a könnyen nevelhető alanyok közé, hisz félig, vagy még nagyobb részben Péterfy őseink örökségét hoztuk magunkkal.

Anyám erős volt testben, lélekben. Fizikumát erőssé tette a 14 szülés, lelkét megedzette a gyermekeiért, és nem a gyermekeivel vívott harc, az elveszett szeretteiért való bánat.

Anyám lelkierejét mindig csodáltam. Tudott tűrni, szenvedni, bánatot elhordozni, mint senki más a családukban. Azt nem osztotta meg senkivel, nem volt panaszkodó típus, hanem befelé forduló. Pedig a selyei időszakában is nehéz gondokat, bánatot cipelt. Egy év is alig múlt el odaköltözésünk után, amikor megérkezett édesanyja halálának híre. De mit érezhetett pár hónapra rá, amikor élete nagy tragédiája, az örökké és forrón szeretett édesapja lett öngyilkos? Miért hagyta magára, miért nem állhatott gyászában mellette? Ezer önmarcangoló vád, amiért ez bekövetkezett. 1914-ben két éves és 10 napos erős, szépen fejlett, igen értelmes Zolika hirtelen halála. Majd 1929-ben a torboszlói Ilona néni temetése.

Anyám nevelésének talán egyetlen, mindenesetre legfőbb eszköze a felénk sugárzó szeretet volt. Ezzel kapcsolt önmagához, ezzel buzdított, sarkalt, fenyített, ezzel formálta tízünk életét, jellemét, alkotta meg a nagycsaládukat.

Milyen volt az Anyám szeretete? Erre a kérdésre a legnehezebb felelnem, pedig nagyon sokat gondolkodtam, gyötrődtem rajta. Annyit könnyű leszegezni, hogy nem azonos a Pál-i tökéletes tükörrel, azzal nem is próbálom mérni. Ember volt Anyám is, a páli szeretet pedig agapé, azaz isteni szeretet. Az Anyámé telve volt emberi gyarlósággal, még ha szemünkben a tökéletesség megtestesítője is volt. Mégis megkísérlem a lehetetlent, legalább is megközelíteni, hogy milyen volt ez a szeretet.

Ha fellengős hasonlattal akarnám magam kifejezni, azt mondhatnám, hogy az Anyám szeretete olyan, mint a tavaszi napsugár, amely felmelegíti a nedves földet, a pára felszáll a magasba és mikor visszahull, megtermékenyíti a talajt. De maradjunk az egyszerű, érthető megfogalmazásnál.

Az Anyánk szeretete felénk sugárzó szeretet, de viszont szeretetet igényel, aminek határozott célja a családi közösség megteremtése.

1948. szeptember 20-án ezt jegyezte be a Bibliájába: „A gyermekeimet szeretem, ők is szeretnek engem; ez volt életem beteljesedése.”

Anyám soha nem mondta, hogy szeret minket. Írni gyakran írta, pedig erre nem volt szükség. Ő minden mozdulatával, tekintetével, minden cselekedetével, egész lényével sugározta felénk szeretetét. Ahogy átölelt, ahogy megcsókolt, ahogy nézett bennünket, az volt a szeretete.

Amikor mellénk ült, egész közel hozzánk, megfogta kezünket, azt simogatva tette fel kérdéseit. Ilyenkor soha nem beszélt magáról, minden kérdése a mi lelkünket pásztázta. Mint hajdan, abban a kis kocsmában, az igénytelen kis Hruz Mária lánglelkű fiához, aki így reagált rá:

„De akkor száz kérdéssel
Állott elő Anyám
De nekem e kérdések
Olyan jól estenek,
Mert mindenik tükör volt
Ahonnan láthatnám
Hogy a földön nekem van
Legszerethetőbb anyám”

Hányan elmondták és elmondják ezt a „leg” szócskát, mindnek igaza van. Mert valóban legszerethetőbb csak anya tud lenni. Minden érdek nélkül, minden hátsó gondolat, önzés nélkül.

Illetve ez az állítás mégsem teljesen igaz, mert az anyai szeretetben is lehet önzés. Legalább is Anyámban volt. Igényelte, elvárta, hogy mi is viszont szeressük őt, szeretetét úgy adta, hogy azzal magához láncolt. Sőt ezen túlmenően ezzel a szeretettel a testvéreket is egybefűzte, egy nagycsaláddá formálta. Igen, valahogy így: arany bilincs volt az a szeretet, ami tízünket Anyámmal és egymással kötött egybe. De még akkor is bilincs volt, ha azt gyönyörűséggel viseltük.

Anyám szeretetében volt valami lenyűgöző, megbénító, indulatainkat, akaratunkat féken tartó erő. Még ha akartunk volna, sem tudtunk volna küzdeni, tenni ellene. Jól emlékszem, már nagy diák voltam, barátaimmal nyári vakáció idején több napos túrát szerveztünk a közeli havasokban. Amikor anyámnak előhozakodtam tervünkkel, csak ennyit mondott:

Hát te fiam, most amikor itthon lehetsz mellettem, itt akarsz hagyni? Neked nem jó a közelemben? Hogy bírod te azt az utat, éjszakázást? Persze, hogy semmi nem lett tervünkből, pedig nagyon vágytam a természetben barangolni, de ezerszer jobban szerettem Anyámat, hogy bánatot okoztam volna neki.

Ezért állítom, hogy Anyám kezében a legfontosabb nevelő eszköz a szeretet volt. Testi fenytést, legalább is emlékezetem szerint, soha nem alkalmazott, pedig mi sem voltunk angyalok. Sarokba állítás, térdepeltetés ismeretlen volt előttünk. De azt is nagyon bölcsen tette, hogy bármilyen gyerekcsíny elkövetésekor kapott szidás vagy büntetés után bocsánatot nem kellett kérnünk. Ez szerintem megalázó kényszer, amihez a gyermek, ha rákényszerítik, hozzászokik, így értelmetlenné lesz.

Anyám szeretete olyan mély és átütő volt, hogy egyetlen gyermeke sem volt vele szemben lázadó. Anyámmal nem lehetett veszekedni. Ritka az a család, amelyikben a szülők és a gyermekek között egy bizonyos korban ne lennének összeütközések. Hét lány, különböző temperamentummal és három fiú. Bizony ezek egymással civakodtak, veszekedtek, verekedtek, mint általában a „jó” testvérek. De Anyám, ő érintetlen maradt, vele szemben soha nem állhattunk, csakis mellette. Így alakulhatott ki családjunkban a két gyűrű: Apám az egyik, Anyám gyermekeivel a másik, ami csak később oldódott egybe az Apám nyugdíjas korhatára körüli években.

Ebbe a családi gyűrűbe nagyon nehéz volt kívülállónak bekerülni. Hiába ment férjhez Aranka, férje a családi közösségbe nem jutott be soha. A többiek élettársát, úgy érzem, szívébe fogadta Anyám, de nem egyformán. Viszont mindegyik gyermeke leválása anyai szívről fájdalmat okozott számára, tudom abból a leveléből, amit akkor irt, amikor megírtam nőülésemet. Lényege: mint szülő nagyon örül, tudja, hogy jól választottam és reméli, boldog leszek, ez a természet rendje, de nem tilthatja meg anyai szívének, hogy az ne fájjon, mert mostantól már nem csak az övé vagyok. Igaza van. Minden igaz anyának örömébe üröm is vegyül a víg lakodalmakon.

Egy 1956. február 2-i levelének idézetével zárom e fejezetet: „Nekem, most a vég felé közeledve, az ad örömet és derűt, ha látom, érzem, hogy azok, akiket én szívembe zárva hordok: szeretnek, s lélekben velem vannak. Ez az a tudat, ami majd könnyebbé, elviselhetőbbé fogja tenni a nagy elválást. Ezek a gondolatok tesznek megbékélté, mikor vissza kell gondoljak a hosszú, küzdelmes életre, hogy mégsem volt hiábavaló az életem, mert legalább magamnak neveltem gyermekeket, akik majd mindig szeretettel gondolnak rám.”

Anyám kilép a kapun

1930-ban vagyunk, Anyám már 52 éves, Apám tízzel több, amikor egy átvirrasztott éjszaka után, amelyen Anyám átgondolta tíz gyermekének életsorsát és a maga akkori feladatát, arra az elhatározásra jut, hogy változtat életén: a beszűkült házi munka mellett megpróbál a falu gyülekezeti életében részt venni, szóval kilép a kapun.

Valahogy így forgathatta fejében a dolgot: Itt élünk már 22 éve ebben a gyülekezetben, belőlük, még ha szegényen is. Az uram prédikál nekik vasárnap, ünnepnapokon, kereszteni az életbe lépőket, eltemeti a holtakat. Hányat kísérhetett már ki arra a magas hegyre? Ott pihen az én drága Zolikám is. Benne egygé lettünk a falu népével. De mit tettem én a népért? Csak a családom, csak a gyermekeim, ezeken kívül csak jó szó, semmi egyéb.

Az ébredő egyház felszólított minden egyházközséget, hogy indítsa be a belmissziói munkát. Ez lesz az én munkám, ezzel fogom szolgálni népemet. Holnap egy alkalmas pillanatban meg is fogom mondani az uramnak.

Reggel Apám mindig korán kelt. A hálószobában begyűjtotta a tüzet, majd felöltözve kint ellátta az állatokat, reggelizett, amit talált és leült olvasni.

Dél előtt nem tartotta Anyám alkalmasnak a pillanatot éjszakai terve közlésére. Jobb lesz délutánra halasztani, amikor a kinti világban is rongyosodnak a fellegek, bent is barátságosabb a légkör. Beszélgetés közben csak úgy mellékesen megjegyezte:

Ha jönnek látja, vasárnap beindítanám a nőszövetségi munkát.

Mivel egy szó választ sem kapott, tudta, hogy szabad kezet nyert munkája megkezdéséhez.

Ezzel Anyám kilépett a csupán anyai szerepből egy szélesebb körbe, a gyülekezeti munkába.

Anyám a gondolkodó, eszme világában élő, Mária típushoz tartozott. Ha egy gondolatnak, eszmének elkötelezte magát, az számára életcélá lett, az foglalkoztatta, annak lett megszállottja. Amíg a családformálást látta élete fő feladatának, addig minden szellemi és lelki erejét annak a célnak állította szolgálatába. Most viszont, amikor úgy érzi, hogy a benne szunnyadó erők újabb feladatokra is alkalmassá teszik, azonnal maga elé tűzi a nagyobb közösséggel való foglalkozás feladatát. Ennek az eszmének lesz ugyanolyan komoly rabja. Nem tartom lényegesnek a selyei belmissziói munkának részletes leírását. Elég annak közlése, hogy Emóval együtt olyan eredményes tevékenységet folytattak a gyermekek, a lányok és az asszonyok között, ami szinte páratlan volt erdélyi viszonylatban is. Anyám áldozatos élete, mint tükör a selyei asszonyok körében, megnyerő, meleg egyénisége, amivel magához láncolta azokat, tiszta embersége, egyszerűsége, mind lehetővé tették e kiemelkedő eredményt.

Ezt nemcsak a gyermeki elfogultság íratja velem, hanem azok az írásos bizonyságok, amelyeket az Anyám Bibliájában találunk. Pilder Mária volt akkor az Erdélyi Egyházkerület nőszövetségi titkára, egy rendkívüli műveltségű, korának kiemelkedő teológusa, aki hallva a selyei munkáról, leutazott oda, messze a világ végére és ezt írta be: „A selyei áldott nőszövetséges nap emlékére, szeretettel Mária”

Anyámnak és Emónak azért is volt eredményes a munkájuk, mert amellet, hogy komoly elkötelezettek voltak Istennek, mindkettőben írói adottságok szunnyadtak. Nem volt egyiküknek sem gond összeállítani egy nagyobb gyülekezeti ünnepséget, mert leültek és írtak, ha kellett szindarabot, ha kellett verset, monológot. Sajnos, ezek nagy része elkallódott. De mint érdekességet, mégis ide másolok Anyám kézírásával maradt két versikét: az egyik az Anyám könyve (Csiky: Hit, remény, szeretet 1914./603.

Gyász és biztatás
(az én Erdélyemnek)

E nemzedék lelkében meghasonlott,

És azért érett meg a lehullásra.
Teste darabokra rágattatott
S szegeztetik az idő kapujára.

Órája ütött, napja leszállóban
Éjszaka jön, sötét, sötét éjjel.
S mi éjben születik, vajon mit csináljon?
Dolgozzék, imádkozzék, tűrjön, várjon!
S a sírba is reménységgel szálljon!

Ha könnyel sózott kenyerét megette,
Meváltoznak majd a csillagok felette.

Egy másik egy iskolás füzet kitépett lapjára írva maradt ránk.

Imádkozzunk! (Nyáradselye 1932)

Feljött a nap tündöklő fénye,
Szétárad síkon, hegyeken,
Téged magasztal, téged dicsér
Szerető, áldó Istenem.
Terólad zeng a csalogány is
Jó illatú virágokon,
Tehozzád szól lelkem vágya:
Imádkozom, imádkozom.

Kezedben sorsunk, oh, mi Atyánk.
Áldasz vagy versz, tetszés szerint
De hogyha vertél, ostoroztál
Tudom, hogy felemelsz megint.
Nehéz keresztet, vagy csapások
Súlyát békével hordozom,
Nem zúgolódom, belenyugszom:
Imádkozom, imádkozom.

És kezemben mindig telve
Az öröm édes pohara,
Neked köszöni meg a lelkem
Téged szárnyaló sóhaja.
Ha gondtól, bajtól szabadultam,
S derűs az arcom, homlokom,
Tied legyen mindig a hála:
Imádkozom, imádkozom.

Megcsendül templomunk harangja
Szent hajlékodbá hívogat,
Buzgó fohászra hívó hangja
Hidegen hagy tán sokakat.
De mi Uram, örömmel jöttünk,

Szent háza a mi otthonunk
Szívünkben buzgón énekelve:
Imádkozunk, imádkozunk.

Kali Sanyit, a Lili férjét kértem meg, hogy írja le véleményét az Anyám szellemi tevékenységéről. Ezeket írta: „Már régóta tudjuk s használjuk, azokat a kis színdarabokat, jeleneteket, amelyeket felkérésre és kéretlenül is könnyen megírt iskolás növendékek ünnepélyei számára. Igen nagy meglepetésül szolgált az első titokban írt és nyomtatásban olvasott saját szépirodalmi terméke, amely a Református Család c. folyóirat 1931. évi 4. számában „Egy kérő szó” cím alatt jelent, meg s amelyet aztán több társadalmi és szépirodalmi cikk követett az ő neve alatt, amelyekről tekintélyes emberek részéről nagyon kedvező és további munkára biztató nyilatkozat hangzott el”.

Igaza van Sanyinak, bennem is gyakran incselkedik a lehetőség kis démona. Mi lehetett volna Anyámból adottságai alapján, ha 15 éves korában nem szakítja félbe tanulmányait, hanem művelt emberi környezetben bontakozhatott volna ki szelleme?

Ha értő, támogató írói, művészi körbe került volna? Ma ismert nevű író lehetett volna. De és ez a „de” igen hangsúlyos, - vajon nem nagyobbat alkotott így, tíz gyermekének nevelésével, nem mélyebben véste be gyermekei, unokái és leszármazottai szívébe magát ezzel a szóval: ANYÁM.

Napsugaras ősz, tragédiákkal

1941, november 7-én a délutáni órákban sötét gyülekezet áll a torboszlói temetőben. A kiasott sírgödör felett két rúdra fektetve hatalmas fekete koporsó. Körülötte a földhányáson állva gyűrűként áll Anyám tíz gyermekével és azok hozzátartozóival. Őket veszi körül a halotti gyülekezet, több faluból összesereglett székelyruhás nők, férfiak, bábész gyermekek. – Könnyes szemmel állunk, merev tekintetünk a koporsóra bámul, önkéntelenül is a felírás betűit olvasgatjuk PÉTERFY KÁROLY élt 73 évet. Közben gondolataink annak élő személyére térnek vissza, Apám múltjára, életére. Ettől a pillanattól kezdve mindez csak emlék marad számunkra. Mialatt az egyházi szertartás ódon szavai tovaszállnak a magas hegy tetejéről, az önmagunk és az Apám egymáshoz való viszonyán gondolkozunk.

Szerettük, tiszta szívvel szerettük ezt a néha félelmetes, sokszor kiszámíthatatlan, de lelke mélyén mindig szerető apát, aki szégyellte, elrejtette irántunk érzett szeretetét. De mintha korával a lelkét borító vaspáncél is engedett volna. Kedélyesebbé, meghittebbé lett családjához, Torboszlóban is mindenki szerette. Egy öreg mikszáthi meleg tekintetű, anekdotázó bácsivá formálódott, akivel mindenki szívesen beszélgetett.

Gondolataink főleg a nyugdíjba menetele utáni éveire, életének utolsó hat évére összpontosulnak, azok éltek bennünk legélesebben, mikor két lányával és Anyámmal nyugodtan élhettek minden különösebb gond nélkül.

A torboszlói lakás, ha kisebb volt is a selyeinél, de praktikus beosztású, jobb állapotban levő.

A virágos és zöldséges kertje könnyebben művelhető, s a hatalmas gyümölcsöskert.

Alkalmasabb helyet nem is találhatott volna magának egy nyugdíjba vonult lelkész család.

Mialatt a leeresztett koporsóra hányták a földet, belénk hasított az elvesztés felett érzett fájdalom. Szívünkben az a tudat, nincs többé, árvák lettünk, Apánk megszűnt létezni.

Csak egyre nem gondoltunk, legalább is bennem nem fogalmazott meg az a gondolat, hogy mi megy végbe az Anyám lelkében, hogy milyen metamorfózis, átalakulás, minőségi változás folyik le lényében a férje testi volta megszűnése által. Most, 35 évvel az esemény után, visszatekintve Anyám életére érzem, hogy itt valami eddig tisztázatlan titokkal állok szemben. Mi lehet ez a rejtély?

Múlt nyáron, amikor Kolozsvárott Lilinek odaadtam az Emónál megtalált Anyám titkos levelét, elolvasta és őt is nagyon megdöbbenette. Négyen voltunk: Lili, Rózsi, Misó és én, amikor Lili beszámolt az Apám haláláról. Utolsó pillanataiban kérte Apám, hogy Anyám üljön az ágya szélére és engedje meg, hogy megfoghassa kezét. De Anyám nagyon határozottan azt mondta lányának: ülj te apád mellé. Ez az egyik oldal.

Anyám gyermekei előtt soha nem mondott elmarasztaló szót Apámról. Csak külső viselkedéséből következtethettünk arra, hogy köztük nincs semmi lelki kapcsolat. A fordulat az Apám temetése után következett be. Anyám életének hátralevő idejében, nemcsak hogy nem túrt Apámról semmi rosszat mondani, de úgy beszélt és írt róla, mint a legtökéletesebb férjről és apáról.

Itt lappang a titok. Anyám nem volt képmutató, kegyeletből álszenteskedő, másokat félrevezető jellem. Ő mindig egyenes, nyílt, őszinte volt. Véleményét megtanulta magába folytatni, ezért írta Bibliájába „Ha háborgat a világ, vonulj vissza lelkedbe”. Viszont ha valamit kimondott, arról tudtuk, hogy az igaz. Amíg Apám élt, a róla való véleményét Anyám lelkébe zárta. Akkor halála után miért mondta ezeket, miért változott meg?

Bevallom, sokáig álltam tehetetlenül e titok előtt. Csak most, hogy ilyen mélyen foglalkozom kettejük életének írásával, kezd derengeni annak megoldása. Abból indulok ki, hogy ketten merőben különböző emberek voltak. Apám ösztöni, testi ember volt, Anyám szellemi beállítottságú, lelki lény. Ennek következménye, hogy egymáshoz való viszonyuk, kapcsolatuk, szeretetük más elvárású volt. A magyar nyelv a szeretet fogalmára csak egy szót

használ. Az ó-görög nyelvben, amivel az Újszövetség könyvei ránk maradtak, a szeretet fogalmát három szóval fejezi ki: érosz, psziché, agapé. Az érosz kimondottan a testi szerelmet jelenti, ami erotika néven használatos nyelvünkben. Ez pedig az érzékiséget, a nemi ösztön megnyilvánulását jelenti. A psziché – a szóösszetételek előtagjaként került tudományos nyelvhasználatunkba, ami a lélekkel, a lelkiélettel való kapcsolatot jelöli, vagyis azt jelenti, hogy lelki. Az agapé az Isteni szeretet, ami az emberből nem telik ki.

Ennek ismeretében minden világosabbá válik szüleink életével kapcsolatban. Elsősorban Anyám teljes elhidegülése házasságuk kezdetén. Anyám valósággal félt az Apám kimondottan testi vágyakozásától, amiről tudta, hogy olyan mértékű, annak kielégítéséért még erkölcsiségét is odadobja. Teljesítette asszonyi kötelességét, de ezen túl nem ment, mert Apámnak a lelkére, ami Anyámnak igazi lényege volt, már nem volt szüksége, igénye. Most a koporsónál mehetett végbe az a végső átalakulás, hogy férjét, akitől eddig testisége elválasztotta, a test alászállása után, teljes mértékben elfogadja. Olyan mély, olyan tiszta volt ez a metamorfózis, hogy élete végéig az esküvője előtti szerelméhez hű maradt testiségtől megtisztult élettársához, tíz gyermeke édesapjához.

Anyámnak valóban szép, lelkiekben gazdag öregsége volt. Ha most Apám temetésekor, 1941-ben veszi sorra gyermekeinek életét, pergeti le gondolatban olvasója gyöngyszemeit, sokkal megnyugtatóbb kép kerül elébe, mint 1932-ben, amikor megkezdte az egyházi munkáját. Amióta lent laknak Torboszlóban, Gizus szinte mindennapos látogatójuk. Most hogy Észak-Erdély a bécsi döntés alapján hazánkhoz került vissza, Bartha Zoltánt, aki mártírnak sírta fel magát, borszéki postamesterré nevezték ki, a család odaköltözött, még Ödinek is van valamilyen állása.

Liliék is otthagyták Udvarfalvát, Sanyit Kolozsvárt az Egyházkerületi tanügyi előadójává emelték ki, Lili tanít a Magyar Utcai Iskolában, Sanyika is hazulról járhat iskolába. Talán ők vitték legtöbbször a családban.

Ika is Kolozsváron tanít egy iskolánál, de ez nem megoldás neki, mert még nem kapott magához illő férfit.

Lassan Vásárhely lesz a család központja, mert Kató oda ment férjhez egy nagyon melegszívű festő tanárhoz, Piskolti Gáborhoz, már meg is született a kis Katika. Ika is ide vágyik vissza. Laci közelebb került a városhoz, a jó hírű nagykendi gyülekezet hívta meg lelkipásztorául. Hala Istennek, a két kisebb fiam házassága jól sikerült. Irén, a Laci felesége ügyes asszony, már két gyermekük van Lacika és Irénke.

Lalóék is nagyot emelkedtek azzal, hogy Vásárhelyre kerültek, így gyakrabban láthatjuk őket. Emó is itt hagyott engem, bár igaza van, mert a saját életét kell szem előtt tartsa. Mennyire hiányzik örökös jókedve, tevékenysége. Most bezzeg ügyesedhetik a papi kántori lakásban, ahol Bartos Gabi, a férje jó gazda a tanítás és kántorizálás mellett. Emó tud bánni két gyermekükkel, akik a Gabi első házasságából valók. Szépen induló élet az övék.

Feriék is feleségével, Rózsival s a pici Ferikével, közel laknak Vásárhelyhez, vonat is áll meg Fintaházán, minden héten találkozik testvéreivel. Itthon csak Bubával maradtunk, de már ő is készülődik férjhez menni, csinos katonatiszt udvarol neki.

Jaj, csak azok a katonák ne volnának a világon! Németország fenegyereke, az a Führernek titulált Hitler, aki órák hosszat ordít a rádióban, már évek óta rohanja le a védtelen országokat. Mi lesz gyermekeimmel, ha hazánk is besodródik az esztelenségbe? Pedig nem minden hátsó gondolat nélkül adta vissza Észak-Erdélyt, a Fel és a Délvidéket.

Így morfondírozhatott a megözvegyült Anyám – Mégis ez a pár év, ez a vihar előtti csend lett Anyám életének legnyugodtabb időszaka. Ekkor láthatta élete nagy művének, nagycsaládjának megvalósulását: Torboszló volt a központ, oda ment haza mindenik gyermekeivel, oda hozta a posta gyermekeitől a szeretettől áradó leveleket, hogy Anyám mindenikre megküldje szíve melegét.

De a Kelet felől tomboló vihar villámfényei már látszottak az égen, hazánk is kegyetlenül kellett fizessen a „kicsi jó magyar világért”. Jöttek a SAS behívók, vitték a fiakat, férjetekeket, apákat a vágóhidra. Láló s a Gabi ment a frontra, az átkozott Don-kanyarhoz. Gyorsan beborult az ég családunk felett. Buba vőlegénye, Lajos végképp elsodródott. És jött 1944 ősze.

A vihar sodrásában

1944. augusztus 23-án két fontos dolog történt: megkereszteltük harmadik gyermekünket, Misót, és ez alkalommal volt együtt a család. Másik: Románia átállt a szovjetekhez. Az első öröm volt, a második veszedelem.

Mit csinálnak a kis csibék, ha veszedelem fenyegeti életüket? A kotlós szárnya alá bújnak. Ez a levegőben érződő veszélytudat mutatta meg az Anyám alkotta nagycsalád valóságát. Tíz gyermeke közül heten családotul azonnal köréje gyűltünk. Ezzel a gondolattal: ha meg kell halnunk, együtt halunk meg.

Az életosztón azonban mást diktált: élni akarunk! Senki nem gondolt menekülésre. Hogy mégis elmenekültünk, annak két oka volt: Az indító ok egy jóhiszemű tiszt rémhíre, az igazi, amit csak sok év távlatában ismerhettünk fel: Isten akarata.

A nagycsalád 18 tagja volt együtt Torboszlóban. Szeptember 2-án oda érkezik egy magas rangú katonatiszt, aki azt tanácsolta, hogy ne maradjunk otthon, holnap reggel egy katonai teherkocsival elküld Szászrégenbe és ott felülhetünk a Magyarországra vivő vonatra.

Hallgattunk rá.

Másnap robogott is velünk a kocsis. A régeni állomás megbolydult hangyaboly volt, az egyetlen szerelvény teljesen megszállva, de nagy nehezen mi is felkászálódunk, hogy belekóstoljunk a menekülés és hontalanság keserű kenyérébe.

Poroszlón pár hetes állomásunk volt, hogy tájékozódjunk. Onnan Gizus elment Egerbe a tanfelügyelőségre, ahonnan Egercsehibe utaltak, ahol a felnőttek többsége álláshoz jutott, nagyszerű emberekkel ismerkedtünk meg.

Szarvaskő állomáson a bánya fogata várt. Nem számítottak ennyi emberre, így a csomagokat, és akik felfértek a kocsira elröpítette a szép hegyek közé. Itt már otthon éreztük magunkat, már csak a hegyekért is. Még hozzá vártak is.

De a síríg tartó meglepetést a bányauzem területén tartogatta a család számára az akkor még ismeretlen Pötyi, a bányauzem vezetője. Egy ház teljesen berendezve, mindennel ellátva, terített asztal, virággal a közepén. Csak állt az agyongyötört család, és egyszerre tört ki mindenkiből a hosszú hetek sok lefojtott szenvedése, zokogva borultak az ismeretlen ismerős ölelő karjaiba, Még ma, 32 év után is baráti kapcsolat köti össze a Bubics házaspárt családukkal.

Akik tehettük, mind munkába álltunk a bányauzemben. Ika a bérelszámolóknál dolgozott, Gizus és Kató tanítottak, én előbb az aknánál, később a provizorátnál kaptam munkát.

Félelem mentes, bár küzdelmes napok vártak ott ránk.

Még egy munkáslakást kaptunk, ahol az én családom élhetett. A háború forgószele még Lalót is odasodorta, aki alakulatával Ózdra került. Laciék akkor már Ózdon kaptak papi szolgálatot, aránylag jó lakással. Tőle tudta meg Laló hollétünket: Anyám boldogságát nem lehet leírni, amikor szeretett fiát ismét ölelhette. De a katona, katona, annak parancsolnak, mennie kell tovább.

Az oroszok bejövetelét szinte észre sem vettük, bár az első éjszaka, amikor részeg katonák verték a lakásunk ajtaját, ahol Ika, Buba és Rózsi reszketett velem, még ma is itt dobog a szívem.

Irén volt a legtüremlenebb, már 1945 januárjában hazaindult. Egerbe szállították kórházba s onnan Csehibe ment a gyermekeihez kivárni a megfelelő időt.

Laci és Gizus vágtak neki elsőnek a hazavivő útnak. A család csak április 9-én kerekedett fel. Anyám mégis el kellett válnon egyik fiától.

Csupán mi maradtunk itt véglegesen Rózsival és három gyermekünkkel.

A nagycsalád kiállta a próbát, megmutatta életképességét, Anyámhoz való ragaszkodását. A nehézségek felszínre hozták a lappangó ellentéteket, erre volt jó a próbatétel, így Anyám tudta, hogyan kell a széthúzó erőket fékezni.

A hazautazás regényét nem ismerem, mert 11 évig nem találkozhattam Anyámmal és testvéreimmel. Csak Anyám leveleiből tudom, hogy sok gondot okozott Anyámnak a családi harmónia fenntartása. A feszültség egyik forrása az volt, hogy a fogságba esett családfelek, gyermekek különböző időközökben kerültek haza.

Elsőnek Kali Sanyika érkezett meg 1945. július 26-án. Így Liliék végtelen nagy bánata feloldódott. Majd a második unoka, Ödi szeptemberben jött meg Aranka örömére. Laló is kiszabadult a fogsági lágerből október 13-án. De Emó még egy évet kellett vezesse egymaga a gazdaságot. A legnehezebb a Piskolti Gabi sorsa volt, aki a fogságot 1948. május 5-ig kellett szenvedje, így Kató egyedül küzdött otthon.

Elgondolkozom: milyen a védő keze Istennek családjunk felett: Két világháborút úgy élt át a családjunk, hogy egyetlen életet sem követelt az esztelen vérontás.

És mindennek ellenére, Anyám szíve sérült maradt. 1955. január 20-án írt levelében így ír: „Milyen gyarló, röghöz kötött az ember, hogy nem tudja áthidalni a messzeséget, ahová a szíve, lelke húz”.

Az új megváltozott világba már nem tudott beilleszkedni. 1948. június 30-án így panaszkodik ezt el: „Azt írod, Ferikém, írjak magamról is, de ugyan mit írhatnék? Élek még, amíg el nem kell menjek oda, ahol készen vár a hely s a szív békére lel”.

1955. március 1-én így folytatja ezt a gondolatot: „Rossz természetem az nekem, hogy mindig sötétebbnek, reménytelenebbnek látom a jövőt, mint kellene. Hiába, az élet tanított meg erre a sokszor ok nélküli sötét látásra”.

Fő hivatásának most is családjá összefogását, a felmerülő egyenetlenségek elsimítását tartja.

1948. december 3-án erről így számol be: „Vásárhelyt Katóéknál tanyáztam, mert Ő a központ. Ott találkoztam mindenikkel, ha bent vagyok, jönnek a találkozóra. Most is összejövetel volt, persze Ferim te is közöttünk voltál, sokat gondolok rád és családjadra.

1960 őszen: „Most olyan meleg, őszi napok vannak, sokat gondolok rá, hogy bemennék pár napra Vásárhelyre, hogy még lássam őket. Ki tudja, mit hoz nekem a tél? S ott is vannak egyenetlenségek, hátha én egyenesbe tudom hozni a testvérek közti számközléseket”.

A háborús megpróbáltatások után jöttek a családi tragédiák: három drága gyermekének halála. Először Aranka örlődött fel pokoli életében. A megváltozott világban Bartha Zoltán ismét állás nélkül maradt, feleségével tartatta el magát, s köszönetül goromba, szadista volt hozzá. Szegény Aranka, hogy fenntartsa családját, kosztos diákokat tartott, azokra maga főzött, maga cipelte a piacról a szükséges árukat, amíg szíve fel nem mondta a szolgálatot, és iszonyú kínok között testvérei karjában 1951. szeptember 4-én meg nem halt.

Arankát Laló követte. Erről már bőven önti ki fájdalmát előttem. 1964. augusztus 14-én, közvetlenül a tragédia előtt írja: „Mostanában hol egyik, hol másik volt távol, keresve a nyári üdülés alkalmait. Most Laló készül itt hagyni minket. Különben Laló a mindennapi nagylányunk, még a főzés, mosogatásban is mindennapi kisegítőnk”.

Laló Uzonkában halt meg augusztus 24-én, ahol együtt voltak Liliékkal, Laciékkal. Anyám csak három hét múlva tudott tollat fogni: „Nehezen vettem kezembe a tollat, hogy írjak, hisz még ma is, három hét eltelte után is olyan tele bánattal a lelkem. Te sem írtál azóta!

Elvesztettem Őt, el örökre – így akarta a fenn való Isten, így – azt mondja, akit nem érint ilyen nagyon: bele kell nyugodni, így rendelte Ő. De hogy tudjak belenyugodni? Hisz ez csak a vigasztalók beszéde, akik azt hiszik, lehet a szavakon keresztül vigasztalást kapni. Tudom, Ferim, Te is így vagy, neked sem érnek semmit az emberek vigasztaló szavai. Te is úgy szeretted Őt, hogy erre a veszteségre nincs vigasztaló beszéd. De miért nem írod le, ami a tollad alá jön a szívedből? Ne írd nekem, ne akarj vigasztalni, csakhogy lássam írásodat,

lássam, hogy te még megvagy nekem. Ne írd bánatról, ami sújtott, írd csak a tiedről, hisz ők megvannak. Itt is igyekszem, igazán erőmből igyekszem csak rájuk gondolni, kiket még meghagyott nekem.

De hiába, nem tudok, nem tudok úgy semmire gondolni, hogy ne Ő jusson eszembe, aki itt hagyott. Ha tudnád, milyen nehéz nekem így, nála nélkül az élet. De írd, azért írd! Anyád” Rá egy évre ezeket írja: „Sok keserves órát éltem át életemben, de ezek a legkeservesebbek. Ma augusztus napja, mikor elvesztettem Őt, a fiamat. Nincs Ő, én pedig itt kell élnem. Sírnem már nem tudok. Tegnapelőtt elmentem Lacival a sírházhoz, de sírnem tudtam, könnyem már nincs”.

Harmadiknak Ikát vitte el a szíve, mint nővérét és bátyját. 1966. június 18-án halt meg. Ekkorra már Anyám gondolkodását eltompította, fásulttá tette kora és az elviselt szenvedések. Vagy talán már annyira megbarátkozott a halál gondolatával, hogy az számára már nem is jelentett tragédiát?

1966. október 6-án írt levelében már csak hervadt virág árnyékaként sajdult fel a fájdalom: „Egy csokor virágot hozott be Gizus, de már nem érezzük benne a hervadás illatát. Szegény drágám, édes jó Ikám van eszemben mindig, mikor elhervadt rózsákat látok”. Milyen nagy szerencséje, hogy már nem tudta ezt a szomorú életet végiggondolni.

Ikának korai halálát zaklatott élete okozta. Zajzon Gyuláné lett, ezzel vállára vette egy nagygazdaság és három árva nevelésének gondját. A gazdaság következménye a kulák sors lett, amikor Ika kellett tanítónői fizetéséből eltartsa a családot. Gyula is keresett, de ivott is bőven. Több helyen tanítónősködött, míg végre Vásárhelyre került. Nyugdíját már nem élvezhette. Valójában keserves élet!

Anyám anyja volt a szó legmélyebb értelmében. Ez volt élete tartalma, talán még hosszú életének titka is. Élni akart még gyermekeiért, unokáiért, hogy legyen, akit szerethessük. Minden gondolata, érzése, vágya az volt, hogy gyermekeit láthassa, maga mellett érezhesse. Milyen örömmel írt be Imakönyvébe 1955-ben: „Isten ajándéka. Feri fiam családjával 11 évi távollét után hazajött”. Ezután is minden évben hívott, várt, örvendett ottilátunknak.

Olyan mély volt együttérzése családjá tagjaival, hogy telepátiával, érzékfeletti módon megtudta szereteteinek bajait. 1965. május 13-i levelében így ír: „Rózsai lelkem, erre téged kérlek, írd meg nekem, mi van Gizivel? Az éjjel, lehet, mert sokat gondoltam rá, azt álmodtam, hogy az érdei kicsi házuk összeomlott. Lehet, hogy csak álom s nem lényeges”.

Pedig igaz volt, ha nem is a házuk, de házasságuk Malgot Istvánnal akkor omlott össze. Majd látását is elvesztette, s kezein is úrrá lett a kór. Vakon, megmerevedett kézzel is tovább írta leveleit. Utolsó levelét 1967. május 21-én írta: „Drága lelkem, gyermekeim! Rég ideje készülök nektek ezt a pár sort megírni, de higgyétek el, nehéz már nekem az írás. Lehet, ez az utolsó levél, amit az én írásommal kaptok. Nem való már sem a kezem, sem a szemem az írásra. Pedig olyan szép a tavasz! Olyan jó volna még látni titeket. De már kevés a remény. Titeket, mindeniket és azt a sok apróságot, akiket még mostanában nekem ajándékozott az Úr kegyelme. Lehet, én már nem is látom őket. Nem tudok többet írni. Csak érnem meg azt, hogy titeket, Ferim, Rózsai megláthassalak, ölelhessetek, még egyszer csókolhassalak. Anyátok” Ez év nyarán még hazamentem, én láthattam Őt, de Anyám már valóban nem láthatott, ölelhetett, csókolhatott. Nem ismert meg.

Valóban szép, napsugaras ősz volt Anyám öreg kora. Az a szeretetözön, amit mindnyájunk felé sugárzott életében, most feléje áradt gyermekei, unokái lelkéből. Főleg Gizus volt az, aki legtöbbször nyújthatott és nyújtott is élete végéig. Amikor Buba Biró Gabi felesége lett, Anyámat Gizus felvitte magához Magyarórsra. Ettől kezdve családjunk központja a Gizus háza lett. Mindenki oda ment haza, amikor ideje, vagy lehetősége engedte. Az Anyám születésnapjára mindig lakodalomnyi gyermek, unoka, rokon verődött össze. Emlékezetes

marad családunk életében a 81-ik születési évforduló. Előre összebeszélte a család, hogy meglepetést szereznek.

Sem Anyám, sem Gizus nem tudott az összeesküvésről. Csak úgy véletlenül Sanyiék beállították köszönteni a 81 éves ünnepeltet. Amikor lezajlott a szokásos örvendezés, jöttek Katóék, majd rendre Emóék, Ikáék, Lalóék, Bubáék, Kicsiék, Laciék és még Zsizi is. Mind ugyanazzal a felköszöntővel, persze jól felcsomagolva.

Volt sokadalom a kis magyarósi házban. Mi sem maradtunk ki az örvendezésből, mit számított az országhatár? Anyám mindenkinek odaadta a levélpapírt, hogy írjanak pár sort. Ő ezeket írta: Itthon vannak, mint látod levelükből, hazajöttek születésem napjára. Kedves volt tőlük, nagyon megörvendeztettek. Sokszor elgondolom, én tán nem is érdemlem meg Istentől, hogy ilyen gyermekeket adott nekem.

Ha beteg volt, milyen féltő gondoskodással vették körül. 1961 tavaszán elesett. Borda törése, majd mellhártya gyulladása lett. Az egész család rémülettel állt körülötte. Isten különös ajándéka, hogy Magyaróra került körzeti orvosnak az Ocskay házaspár. Laci, az apa gyermeki szeretettel csüngött Anyámon. Nagy gyöngédséggel, merész, kockázatos hozzáállással, feleségével végezte el otthon a kockázatos műtétet, mentette meg Anyám életét. Erről a betegségről ezt írta Anyám: „Nem az a fontos, hogy megmentette életemet, hanem, hogy megírhatom neked, már valahogy csak lábra kelek. Tán ezért is adta rám Isten e betegséget, hogy még jobban megérezsem, hogy féltő, nagy szeretettel vesznek körül. Gizus nem mint gyermek a beteg anyját, de mint kétségbeesett anya a gyermekét, úgy tette volna meg még a lehetetlent is, hogy életben tarthassa. Telefonált Emóékért aki leginkább rendelkezik idejével, aztán jött Ika, Buba, Kató – lejött Kolozsvárról Lili, mindenik részt vett az elég nehéz gondozásban. Laló kétszer is elszakította magát a kötelességtől, Laci is éppen úgy.

Hát lehet embernek ennél szebb öregsége? Az öregséget széppé csakis a nagycsalád teheti. Íróasztalom fölött, amelyen e megemlékezést írtam, a falon függ anyám olajfesték arcképe, alatta finom ceruzarajzzal készített egymásba kulcsolt két keze. (Mindkettőt Piskolti Gabi alkotta) Elnézem e két öreg, munkától megviselt, finom vonalú kezét. Mennyi gondoskodás, simogatás, gyöngéd szorítás, óvó szeretet eszköze volt ez az anyai kéz. Milyen jó lenne, ami ellen életében mindig tiltakozott, megcsókolni e drága kezét!

id. Péterfy Ferenc
Ózd, 1976. március 17-én

id.PÉTERFY FERENC
(Önarckép)
Megjegyzések

1977 őszén, amikor hozzáfogtam a családi krónika folytatásához, magamról és családomról kellett írjak, már aránylag gyakorlott krónikaíró voltam. A testvérek életéről születési sorrendben írtam, amiben én a 12. helyen szerepelek. Ez a szám pompásan illett jellememhez, mert valóban tucat embernek tartottam magam egész életemben.

Módszerem a következő volt: már nyáron, Kenesén kiválasztottam következő téli hónapokra azokat az áldozataimat, akiknek az élettörténetét meg szeretném írni. Ezeknek még idejében levelet írtam, amiben felkértem, hogy minél részletesebben írja le eddigi életét, és ha talál a házában olyan iratokat, amelyeket írásom közben fel tudok használni, azt levelével együtt küldje el. Egy személy kivételével mindenki eleget tett kérésemnek.

Amikor ősszel hazamentünk Ózdra, ott előszedtem azt a rengeteg levelet, amit 1945 óta kaptam családtagjaimtól. Kiteregettem a kis szobába és napokon át olvastam, jegyzeteltem, gyűjtöttem a reá vonatkozó adatokat. Hetek munkája kellett ahhoz, hogy valami összeálljon ezekből a mozaikokból.

Igen ám, de most amikor magamról és családomról kell írjak, mit kezdjek ezzel a módszerrel? Most kihez forduljak? Hisz magam vagyok. Én vagyok a dolgozatom alanya, Péterfi Károly és Luczay Gizella 1914. július 12-én Nyárádselyében, a hálószobában született 12. gyermeke, aki az idők folyamán diák, majd felnőtt, családos ember lett; felesége, testvérei, ismerősei Ferinek, gyermekei apának, unokái apónak szólítják.

Az ember azért különb minden állatnál, mert egyszerre szubjektum és objektum. Egy személyben vagyok alany és tárgy, egyszerre vagyok megismerő, cselekvő lény, aki szemben áll a külső világgal, mint a megismerés és a tevékenység tárgyával, és vagyok a külső, anyagi világ része, az emberi megismerés, tevékenység tárgya. Képes vagyok önmagamot kívülről szemlélni. A szemlélő énem ugyanaz, mint évtizedekkel ezelőtt, de a szemlélt tárgyi világom mindig változó.

Most azt a feladatot róttam önmagamra, hogy szembenézzek énemmel, próbáljam megragadni egyéniségem, rögzítsem külső, belső világom, megkíséreljem leírni, milyen voltam, milyen vagyok. Tudom, vállalkozásom merész. Őszintén papírra vetni, milyen voltam a múltban, milyen vagyok emberként, testvérként, férjként, apaként. Visszaidézni, hogy milyen voltam, mint gyermek, kamasz, fiatalember, családos férfi, milyen vagyok öregemberként. Képes leszek-e elfogulatlanul szemlélni, minősíteni magamat időben és térben.

Hiába változatlan a szubjektív énem, a tárgyi valóság minden időben más. És ehhez nemcsak a fizikai létem, de annak vetületeként a beszédem, értelmi fejlődésem, érzelmi világom, akarati megnyilvánulásom is a fejlődés, a változás örök törvénye alatt áll. Ahogy Pál apostol a I. Kor. 13:11-ben írja: „Amikor gyermek voltam, úgy szóltam, mit gyermek, úgy gondolkodtam, mit gyermek, amikor pedig férfivá lettem, otthagytam a gyermeki dolgokat. Mert most tükör által homályosan látunk most töredékes az ismeret”.

Ez a reális igazság: látásunk homályos, ismeretünk töredékes. Ennek tudomásul vételével fogok írásomhoz. Sőt tisztában vagyok azzal is, hogy ez a tükör, ami által látásunk homályos, szimbolikus jelentésű, az én megismerésemnek egyik eszköze, amibe belepillantva láthatom saját életemet, de ez az eszköz igen gyatra, homályos, torzító. Az ismereteim tökéletes voltát nem is említsem.

Az önismeret egyik kézzelfogható eszköze valóban a tükör. Ha ebbe belepillantunk, az egyetlen hideg realitással tárja fel arcunkat. A tükör, ha jó, nem hazudik, olyan az arcom, amilyenek abban látom.

Tükörképünket pótolja, a pillanatot időben és térben rögzíti a fénykép. Sütő András az Orbán Balázs Székelyföld képekben című könyvének előszavában ezt írja: „A fényképezés örök csodája, napjainkban sem csökkenő varázsos ereje, hogy képes megállítani a megállíthatatlant; a rohanó időnek egy pillanatát, emberi létünk egy parányi rezdülését, minekutána beszállunk valamennyien Kháron ladikjába. Ez már saját káprázatunk műve. hogy a megörökített mosolyt, születésnapj fejmozdulatát, ideiglenes képszöveggel illesztjük az emlékeink közé”.

Nos, ezt a káprázatot kísérlem meg, hogy életem elhunyt idejét minél hitelesebben feltámasszam. Megpróbálom a képlencse által megállított időt újra mozgásba hozni, az általa támasztott emlék-sorokat összekapcsolni.

A középiskola

Kisgyermek koromból egyetlen képet sem őrzök. Akkor még nem volt elterjedve az amatőr fényképezés szenvedélye, aztán valljam be, nagyon szegények voltunk, nem engedhettünk ilyen hóbortoknak. Gimnazista koromban is csak két alkalommal álltam a fényképező lencséje elé, amikor egy igazolványhoz szükséges kis képet készítettem az elsős magamról, és érettségi előtt.

Míntha ma történt volna, olyan tisztán hozza ki belőlem ez a parányi kép akkori mivoltomat. Osztályfőnökünk kiadta a parancsot, hogy minden tanuló menjen le Kántorhoz, a Főtéren lévő fényképészhez és vétesse le magát. Csoportosan szaladtunk le egy délután a Kis-közön (nyelvünkön: a бүдös – közön), bakolódva, egymást lökdösve, de megilletődötten, egy püssz nélkül vonultunk be a titokzatos, sötét szobába, a műterembe. A felvétel pillanatok alatt megtörtént, megmondta a mester, mikor jöhetünk a képekért, mi pedig felszabadultan rohantunk haza a Kollégiumba.

Otthon az alatt a pár nap alatt szüntelenül egy kérdés foglalkoztatott: milyen lesz a fényképem, illetve, milyen leszek a képen. Ültem szilenciumon az asztalom mellett, néztem magam elé, s képzeletemben szebbnél szebb képek jelentek meg szemem előtt. Milyen nehezen telt el ez a hét. Jött el a következő csütörtök, amikor elmehettünk a fényképért. Most egyedül lopakodtam le a sötét, бүдös Kis-közön, ami egy kb. másfél méter keskeny sikátor volt (illetve ma is meg van, lezárva), hatalmas falak, emeletes házak közé beékelve, melynek macskaköves ösvényén csak a járó-kelők cipőinek koppanásai hallatszottak. Félttem is, hátha egyik kanyarodóban valaki hirtelen nyakon csíp. De vonzott a magamról megálmodott kép varázsa, dehogyan választottam volna a jóval hosszabb nyílt utat!

A fényképésznél csak kifizettem a kért összeget, a borítékba tett képet zsebre vágtam és diadallal indultam a kloákás Kis-köz irányába. Csak amikor a félhomályban egyedül éreztem magam, vettem elő zsebemből a borítékot, és kotortam ki belőle a két piciny kemény lapot. Néztem meredt szemekkel, nem hittem szemeimnek. Ezt rólam készítették volna? Valóban az én képeim ezek. Ilyen lennék én?

Ha most nézem ezt a megviselt kis papírdarabkát, rajta egy nagy diáksapka alatt alig kivehető riadt szempár látszik, homályos gyerekarc, ami készülhetett volna bárkiről, semmi jellegzetes vonás nincs rajta.

Pedig ez a kép volt első, kijózanító pofoncsapás, ami bennem az önmagamról alkotott képet romba döntötte. Valóban bálványomlás volt ez, ami önbizalmamat egy életre labilissá tette, hatása, mint fekete vízű folyó kísért a mai napig, partjáról nem tudok letérni, sodrásától menekülni, hatása alól szabadulni.

Előtte nem vetődött fel bennem, komoly formában az a kérdés, hogy milyen vagyok. Milyen vagyok testileg, milyenek a szellemi képességeim, milyen érzelmek, indulatok élnek bennem. Milyennek látnak társaim, tanáraink, mit érek mások szemében, miket gondolnak rólam. Élttem öntudatlanul, mint a növények, töprengés nélkül, mint az állatok. Egyszerűen nem vettem tudomást önmagamról.

Ott az égre meredő csupasz falak barlangjában, ahová a napfény soha be nem juthat, ahol emberi ürülékek bűze facsarja orromat, a csendben, amit a város kinti nyüzsgése még elviselhetetlenebbé tett, a magányban, amit a nyílt úton nyüzsgő emberek százai mélyítettek el, ott döbbsentem rá ember voltomra, akinek tudatában más kép él önmagáról, mint a valóságban, a kis fényképen. Rájöttem, hogy itt van valami furcsa kettősség: az, ami csak bennem él és az, ami kívülem van. És ez a kettő nem fedi egymást.

Ettől a felismeréstől kezdve figyeltem önmagamat. Figyeltem testi alkatomat, beszédemet, viselkedésemet, tanulási készségemet, reagálásomat környező világra. Szomorú tapasztalatokra jutottam.

Először is megutáltam fizikumomat. Hosszú orrom, sápadt arcom, szőke gyér hajam valósággal undorral töltöttek el. Ha kirakatok üvegében vagy tükörben megpillantottam képmásomat, bosszúsán kaptam el róla tekintetemet. Látni sem akartam, szégyelltem önmagam előtt magamat. Apámtól örökölt hajlott gerincem miatt púpos gnómnak tartottam magam, akire sajnálattal tekinthetnek az emberek. Vékony karom és pipaszár lábaim annyira ingereltek, hogy azért nem mentem nyilvános fürdőbe, mert féltem a sajnálkozó tekintetektől. Ahogy múltak az évek, mind nagyobb utálattal viseltem külsőmet, azon mind több hibát fedeztem fel. Ez irányú érzékenységem olyan betegséggé vált, hogy a környezetemben elhangzott legkisebb célzás is örökre tetoválódott belém. Barátaim igazságosnak mondtak, mint Mátyás királyt, mert nagy orrom volt. Gyerekes, sőt hiszem jóindulatú szólás volt, de égetett, mint a tüzes vas. Jó távolugró voltam, ezért szöcskének becéztek. Mennyire fájt, mert testi alkatom kifigurázását véltem benne.

Persze ez a ferde szemlélet kiterjedt a szellemi világra is. Az akkori iskola rendszer főleg a memorizálásra volt alapozva. Rengeteget kellett magolni. Csakhamar rájöttem, hogy erre képtelen vagyok. Láttam iskolatársaimat, akik az idegen szavakat, a verseket két, háromszori olvasás után fűjják. Én órák hosszat kínlódtam, mondtam magamban és csak nem ment a fejembe. Reggelenként mialatt társaim aludtak, én kilopóztam a szobából és magoltam, magoltam, s mégis alig tudtam a többiekkel lépést tartani. Önbizalmam teljesen felőrlődött, csökkentett értékűnek könyveltem el magam. Mennyit búsultam, szégyenkeztem képtelenségem miatt. Társaságban mukkanni sem mertem, nehogy mások is rájöjjenek szellemi fogyatékosomra.

Apámtól nemcsak testi alkatomat, de robbanékony indulatosságomat is örököltam. Általában vidám kedélyű ifjú voltam, baráti körben minden csínytevésre kapható, de ha felfigyeltek, előntött a méreg s akkor mindenki megdermedt tőlem. Így lettem társaim közt nemcsak igazságos, szöcske, de pulyka is.

Volt valami egyéniségemben, ami vonzotta környezetemet. Diákságom minden idejében voltak „barátaim”. Ez mindig egyoldalú barátság volt. Ők minden titkukat, bajukat feltárták előttem, az én lelkem mindenki előtt zárva maradt. Soha senkivel nem tudtam beszélni arról, ami bennem élt. Mindenikkel addig tartott kapcsolatom, amíg ők ragaszkodtak hozzám, én senkinek a barátságát nem kerestem. Túl érzékeny voltam, nem tudtam volna elviselni a visszautasítást.

Ma már tudom, e mögött az érzékenység mögött nagyfokú gőg lapult, palástolt büszkeség tett félszeggé, bátortalanná, szégyenlőssé.

Ez a magyarázata annak, hogy húsz éves koromig testvéreimen kívül egyetlen lánnyal sem kerültem még csak beszélő viszonyba sem. Ha valaki mégis hozzám szólt, lángvörös lett az arcom, dadogva hátat fordítottam és otthagytam. Soha nem felejttem el, amikor egy magyarósi bálon odaerőszakoltak egy Irmuska nemű lány mellé vacsora alkalmával. Az egész társaság rajtam nevetett, mert egy szó sem jött ki a számon.

A csoda

Elég egyetlen pillantást vetni középiskolás korom második fényképére, amit az iskolai tablóra és az érettségi bizonyítványomra kellett készítsünk, hogy megbizonyosodjunk lelkemben kiépített életképem hamis voltáról. A felvételről egy jóképűnek mondható értelmiségi arc néz szembe velünk, csak szemeknek szelíd tekintete árul el valami rejtett szomorúságot, belső bánatot. Az egyetlen megmaradt kép hátára az Anyám írásával ez van írva: „Az enyém”. Úgy a kép, mint a hátán található felírás beindítja az emlékezés gépezetét, ami életre kelti az akkori éneket.

1933. év tavaszán vagyunk. Tizenkilenc esztendő vagyok, utolsó évfolyamon a Kollégiumban. Elsős korom óta nagy reformokat hajtottak végre a bentlakásban (külön háló és tanulószoba, közfürdő egy héten egyszer). Vagyis felszámolták a feudális rendet, megszüntették az egyszobás kiskirályságot. Három nagy tanulószobát alakítottak ki, ahol osztályonként helyezték el a diákokat. A régi rend csökevényéből csak annyi maradt meg, hogy az alsó osztályosok felügyelete egy-egy maturandus, vagyis érettségi előtt álló diák feladata lett. A külön hálószobákba csak éjszakára mehettünk be.

Az a szelíd arcú fiú, aki akkor voltam, beosztásul a negyedik gimnazisták felügyeletét kapta. Szorongó szívvel ültem le először a primátusi asztal melletti székre, mert lélekben ugyanaz a félénk, magamat semminek vélő voltam, mint fika koromban. Önbizalmam nem nőtt testem fejlődésével. Most is épp úgy szégyelltem külsőmet, ha ritkán borotválkoznom kellett, csak kimerészkedő szőrzetemre koncentráltam, gyűlöltem ványadt képemet.

Naponta kellett jelentést tennem mustrák alkalmával felügyelő tanárnak. Előtte szívem hangosan kalapált laposnak vélt mellemben. Ha a felügyeletemre bízott diákok virgonckodtak, kétszer is meggondoltam, amíg megszólítottam őket, mert féltem az öntudatos beszédétől. Pedig a fegyelmezővel nem volt sok bajom. Talán épp kevés beszédem miatt, vagy még inkább a nagy ritkán kiömlő harag-láva feltöréséért volt tekintélyem.

Hamar kiismertek, tudták a határt, amíg elmehetnek. Meglátták az arcomon az indulat jeleit. Tettelesen soha senkit nem bántottam (úgy emlékszem) gyávább is voltam annál, de amikor év elején egy darabig figyelmeztetésemre nem csendesedtek el, elöntött az apai düh, akkorát csaptam az asztalra és olyan hangerővel ordítottam rájuk, hogy mind ledöbbsentek, napokig egy pissz sem volt a szobában. Csak nézték csodálkozó tekintettel, honnan sejtették volna, hogy Péterfi Károly örökségét szabadították ki a szelíd arcú palackból.

A szomorú szemek mélyén felrémlik emlékezetemben az a kifejezhetetlen nyomás, amit az előttünk álló feladat, az érettségi jelentett számomra. Szorgalommal már a jobbak közé küzdöttem fel magam, de mindig azt éreztem, hogy semmit sem tudok. Ha néha egyik-másik társammal tanultunk, már az első olvasáskor láttam a lényegét, éreztem az összefüggéseket, de mit ér az, ha elmondani, kifejezni képtelen voltam. Valami belső szorongás, titokzatos gátlás összeszorította mellemet.

Összefüggően, értelmesen csak akkor tudtam bármit előadni, ha valami feloldotta ezt a gátlást. Például ha baráti körben viccelődve megfeledkeztem önmagam figyeléséről. Érdekes, ugyanezt váltotta ki a rendkívüli izgalom is. Érettségim és később a nagy horderejű vizsgáimon is, azért tudtam az átlagon felülit produkálni, mert a központi gátlásom felszakadt, erősebb volt ennél a tét izgalma.

A kép hátuljára írt felkiáltójeles kijelentése Anyámnak tökéletesen igaz volt. „AZ enyém!” Nemcsak ez a kép, hanem az ezt ábrázoló fiú. Akkor még senkivel sem kellett szívemben megosztoznom, életemben Anyámon és testvéreimen kívül senki sem létezett. Nem érdemem, sőt! Természetellenes, hogy egy 19 éves, egészséges fiúnak ne lett volna találkozása hozzá hasonló lánnyal. Erre csak egy elfogadható magyarázat van: én akkor lelkileg beteg, kificamodott voltam.

Mi volt ennek az oka? Elsősorban családjunk zárt közössége. Sokan voltunk testvérek, akik Anyám köré gyűrűként fonódtunk. A falusi gyerekek, fiatalok világa idegen volt számunkra. A családon belüli szeretet hőfoka olyan magas volt, hogy fölöslegessé tett minden más családdal való kapcsolatot. Még a rokonságunkban sem ismertünk velünk egykorú fiatalokat, Katón és Bubán kívül érettségimig nem találkoztam más lánnyal.

Ezt persze az akkori Kollégium zártsága is magával hozta. El sem tudtuk képzelni, hogy a fiúk ne külön gimnáziumba járjanak. A koedukációs gimnáziumról még nem is hallottunk. Ahhoz pedig, hogy egy lánnyal a városban megismerkedjem, nem volt bátorságom. Pedig voltak osztálytársaim, akik udvarolhattak. Nem öntudatos, valláserkölcsi álláspont volt ez bennem. Semmi közöm nem volt a valláshoz, aminek Anyámtól kapott csiráját is kiölte belőlem a vallástanárom farizeus áhítatossága s tanáraim hitetlen magatartása. Itt egy kóros lélek-ficamról volt szó, ami minden nemiséget tabuként kezelte. Este diák pusmogásokból csak elrettentő torzképet csíphettünk fel az életnek erről az oldaláról. És a hazuról hozott emlékek! Pedig testileg fejlődöttünk, a pubertás törvényszerűen jelentkezett. Mennyi átgyötört éjszaka, az önfertőzéssel járó lelkiismeret-furdalás, minden egészséges emberi érzés elfojtása, szégyellése, utálata. Soha senki egy szót sem ejtett róla. De mégis! Emlékszem egy alkalommal az egész osztályt lerendelték szünetben a tanári szobába, ahol Péterfy Pista bácsi, az intézet orvosa ennyit mondott: Fiúk, ne gondolja senki, hogy az onanizálásba bele lehet halni. Talán azért maradt meg ez emlékezetemben, mert akkor sokat foglalkoztatott a halál gondolata. Hogy vágytam rá! Eltűnni, semmivé válni!

Ez a diákkori fénykép még életre kelt bennem egy lebegésszerű öröm-hegyet, ami az extázis, az önkívület határát súrolta. E kép egyik példánya még ma is az érettségi bizonyítványomba van ragasztva, hogy emlékeztessen akkori lelkiállapotomra. Ehhez hasonló intenzitású örömet, még hármat tudnék kapásból kiemelni: a bécsi döntés napját, a házasságunkat és gyermekeink születését.

1933. június 20-án délután 6 órára hívták össze azokat a diákokat, akik a kolozsvári Papuiu Ilárian középiskolában vizsgáztató bizottság előtt az előző napokban szóbeliztek. Sokan szorongtunk ott egy nagy teremben, mert a különböző erdélyi városokban levő református középiskolák növendékeit mind ugyanaz a román bizottság érettségiztette. Sápadtak voltunk, mint a fal. Nem volt kedvünk viccelődni, még szólni is alig. Most dől el sorsunk egy életre! Ha megbukunk, minden szellemi pálya sorompói lezárultak előttünk. Próbálkozhattunk egy év múlva ismét, ha akkor sem sikerül, megint egy év múlva. Ismertünk olyan örök érettségizőt, aki már öt-hat éve kísérletezett. Nem volt pót-érettségi.

Milyen lassan cammog az óra mutatója, amikor fontos döntéshez közeledünk! Végre a terem belső ajtója sarokig nyílt s fekete ruhában libasorban vonultak be a bírák, élet-halál urai. Moccanni se mertünk, csak arcunk lett halványabb. A kecskeszakállas elnök, egy egyetemi tanár, először azoknak a nevét olvasta fel, akik átmentek. Ahogy közeledett felém a névsorban, úgy éreztem, nem bírom tovább. Amikor meghallottam a nevemet, már nem is éltem. Ez nem az az élet volt, amiben eddig éltem. Ez egy magasabb szféra, ahol nem jár az ember, hanem száll, mint a madár. Egyszerre megszűnt minden más érzés bennem, helyet adva a kibeszélhetetlen örömnak. Nem éreztem a sok éjszakázást, agyongyötört testem fáradságát, nem láttam magam körül senkit, sem az örülőket, sem a zokogókat, csak rohanni vágytam, repülni minél magasabbra, egyedül, magányosan.

Hirtelen szakadt meg a varázslat. Tekintetem a névsorban előttem álló Nagy Bélára esett, akivel már a negyedik elemet is együtt jártuk Udvarfalván. Most nem olvasták fel a nevét. Arca megnyúlt, szeméből nagy könnycseppek potyogtak, álla reszketett. Ez utolsó képem róla, ősszel kivitték az udvarfalvi temetőbe. Életében csak diák volt.

Az úton közömbös arcú emberek hömpölyögtek, a nap megszokott módon gurult le a Feleki-tető mögött, semmi különös nem történt a világban. Holnap én viszem haza Anyáméknak a csodát.

„Diákélet a legszebb a világon”

Kincses Kolozsvár, ifjúságomnak csoda-világa, felszabadult diákéveim életre szóló ajándéka! Hat évvel ajándékoztál meg, bár adományaiddal rosszul sáfárkodtam, kincseid közül csak lejárt piculákat vittem magammal. Mégis drága minden emlék, amit máig őrzök szívemben. Érettségi bizonyítványom birtokában úgy érzem, új élet küszöbén állok, lettem valaki, felnézhetnek rám az emberek. Akkor valóban más volt az érettséginek az értéke: belépti jegy volt az u.n. értelmiségiek, az „urak” világába. Ott kezdődött az ember, akiből lehet valaki. A lányok, a lányos mamák ettől tartottak szemmel egy fiút. Ez ma érthetetlen anakronizmus, mert amiért a mi időnkben iszonyú harcot kellett vívnunk, ma szinte ingyen osztják fünek-fának. Ha már nem törülték el, ahogy szó volt róla, miért nem adnak más nevet neki?

„Érettségi” nem nevetséges, ha egyesekre gondolunk, akik ma rendelkeznek vele?

Nem állítom, hogy a mi időnkben valóban szellemi érett volt mindenki, aki ezt a bizonyítványt megkapta, de az a küzdelem, erőfeszítés, amivel kiérdemeltük, az valóban tiszteletet érdemelt és kapott. Bárhogy is nézzük, komoly szelektálása volt ez az akkori társadalomnak, a román hatóság kezében kemény rosta.

A nyári vakáció első felében érezhettem is valami önteltséget. De csakhamar ráébredtem, hogy belső éneimen ez semmit nem változtatott. Érett fejjel is Énemtől nem szabadulhatok. Most mihez kezdjek – vetődött fel bennem és családomban a kérdés. A mi időnkben nem pályaválasztás volt, hanem egérlyukak kiszimatolása. A szegény magyar fiúk előtt csak az egyházi keretek adták meg a perspektívát. Az egyházaknak pedig papra, tanárra volt szüksége. Hogy választhattam volna az orvosi pályát, amire titkon mindig vágyakoztam, amikor otthonról semmi támogatást nem remélhetek. Egy papfi menjen a teológiára. Be is adtam idejében a kérvényem, de csodák csodájára, elutasítottak.

Most szeppentünk meg! Mozgósítás, összeköttetés keresése és Farka Jenő az udvarfalvi esperes kijárta, hogy ösztöndíjat kaptam a kolozsvári református kollégium egyetemi hallgatók számára fenntartott részében.

Beiratkozol az egyetem tanári szakára, a többi a te dolgod – szólt protektorom – fontos, hogy ingyen van kosztod, szállásod.

Most légy okos Domokos! Csak román nyelvű egyetem létezik Erdélyben, ahol egy magyar tanszék működik. Egy tantárgy nem elég, hozzá kell választani a román nyelvet és a latint, meg a történelmet. Hisz jó, jó, de románul egy mondatot is alig tudok kinyögni s akkor román nyelvtanár legyek? Nincs idő latolgatni, utaznom kell Kolozsvárra. Szerencsére két osztálytársam is odakerült. Selyéből Kovács Minya, Torboszlóból Józsa Gerő, így nem leszek egyedül.

Erről a két évről több fénykép segít újraélnem az időt. Ugyanis egyik szobatársam, Fodor Olivér, aki a jogra iratkozott be, a fényképészetet is ki akarta tanulni, így módjában állt rólunk is képet csinálni. A diákszobánkat örökítette meg az egyik kép, ahol én már este lefekvés után az ágyban vagyok. Egy csoportkép épp az első diákból pillanatában örökíti meg a barátokat csoda elegánsan.

E képek láttán az emlékek seregély-rajja röppen fel emlékezetemben, mint ősszel a szőlő oldalából. Az első képről: egész jól bírtam a szobatársaimmal való együttélést. Senkivel sem volt összeütközésem. Sőt én voltam a szobában a döntőbíró. Ha ketten összecivakodtak

valami felett, a végén abba egyeztek meg, hogy Feri döntse el, kinek van igaza. A másik a diákbálok keserves emléke.

Milyen átszellemült arccal ül a társai közt az a 20 éves Énem az első gólyabáli táncmulatság előtt. Hátha még lelki szorongását is vissza tudná adni a kép??

Táncolni úgy ahogy Katóéknál már megtanultam, de hogy egy ismeretlen lányt felkérjek, és azzal botladozzam, az már túl nagy erőpróba volt gyámoltalanságomnak. A hatalmas táncterem zsúfolásig telt szép lányokkal, magabiztos fiúkkal. Éjfélig csak álldogáltam a „majomszigeten”. Nem mertem senkit felkérni. Kinéztem egy egyszerű ruhájú, nem túl csinos lányt, és nagy nekiszánással felkértem. Szerencsémre elég hamar lekérték. Hogy égett az arcom a szégyentől, amikor másnap a konviktusban diáktársaim humoros beszámolót rendeztek, ahol rólam megállapították, hogy rosszul táncol, de kitartóan.

Két évet úgy jártam az egyetemen, tettem le kötelező vizsgáimat, hogy egyetlen lánnyal sem ismerkedtem meg. Pedig a tanári szakon főleg lányok jártak.

A második év végéig már annyira tájékozódtem a tanári pályán való elhelyezkedés lehetőségeiről, hogy beláttam, semmi reményem nem lehet rá. Így kérvényt adtam a teológiára, hogy a tanári szakon végzett éveim beszámításával iratkozhassek be oda.

Nem tudom magyarázatát adni, milyen indítékból, mint ahogy életem döntő fordulataiban hiába erőltettem agyam, hogy szükségszerűség és véletlen kapcsolatát feltárjam, felvesznek a teológia második évfolyamára, ha egy év alatt az első év tantárgyaiból minden vizsgát leteszek. Boldogan vállaltam, tudva, hogy egyetlen végzett teológus sem marad állás nélkül. Ennek a négy évnek az emlékét is több amatőr kép őrzi. Az egyikken négyen állunk a teológia előtt szobatársaimmal.

Semmi illúzió, hivatásérzet, megtérési vágy nem élt szívemben, amikor beköltöztem szobájukba. Engem immunissá tett az apai ház, tudtam, hogy a teológia ugyanolyan iskola, mint bármelyik világi intézmény, a növendékek sem különbek; a különbség csak annyi, hogy itt más tantárgyak vannak, más lelkületűek az előadó professzorok.

Idővel rájöttem, hogy ez a picinek látszó különbség, nem is olyan kevés. Aki komolyan foglalkozik ezekkel a tárgyakkal, és bele tud látni a professzorok lelkébe, ezeken keresztül nyerhet valami olyan erőt, amit sehol másút meg nem találhat. A teológia nem eszköz, hanem lehetőség a papi hivatás elsajátítására.

Az első év szabad szárnyalása arra jó iskola volt, hogy emberismeretre tegyek szert. Kritikus lencse alá vettem minden diáktársamat, figyeltem életüket, megnyilvánulásait, emberségüket, lelkületüket. Ugyanígy próbáltam professzoraimat is kiismerni. Fő mércém az volt, mennyire hiteles a szavuk, mennyire élük azt, amit hirdetnek.

Társaim általában egészséges lelkületű átlagemberek voltak. Kevés akadt köztük, akit hivatásérzet vezetett erre a pályára. Ezzel a professzorink épp úgy tisztában voltak, mint én. A lényeg az volt, hogy mivé lesznek ez alatt az öt év alatt. A többséget a közömbösök alkották, akik letették a kötelező vizsgákat, megtanulták a szükséges ismereteket, elsajátították a papi modort, és fizikai adottságaik szerint lettek nagyobb vagy kisebb gyülekezetek lelkipásztorai. Mi volt a hibája a mi nemzedékünknek? A gyávaság, a lehetőségek teljes hiánya.

Agyongyötört, megfélemlített, szűk keretek közé szorított fiatalok voltunk, akikben annyi önbizalom sem maradt, hogy bármit is megkísérelhettünk volna. Egyéni létünkért való küzdelem, minden távlat hiánya. Pedig gondolkozásban, erkölcsi nézeteinkben tiszták, becsületesek voltunk, csak földhöz tapadtak, szárnyuk szegettek, magányosak. Nem volt bennünk bátorság magasabbra nézni, gondolni merészet és nagyot.

A négy év úgy repült el a teológián, hogy a jelesen végző diák megmaradt annak, aki volt: kétségek közt vergődő, kérdéseire feleletet nem találó, zárkózott ember.

A fellobbant szalmaláng

Csak egyben hozott változást ez az időszak: a nők iránti gátlásaim feloldásában. Életemnek ezt a kibontakozását is hiába próbálom tiszta okfejtéssel szemlélni, itt is éreztem, hogy akaratomtól független erők vezettek, őriztek meg a helyes úton, számították ki minden lépésemet.

A teológián megharcoltam életem első nagy csatáját: egy év alatt két év minden kollokviumát, sőt a második év végén esedékes kispapi vizsgám is letettem. Ez a vizsga feljogosított a palástos szolgálatra. 22 éves voltam, de a női nemre még mindig a gyermek és testvér tiszteletével, áhíthatáival néztem.

E nyár végén történt, hogy Ikához mentem Vásárhelyre. Varrodájában több úrilányt tanított. Volt köztük egy feltűnően szép, barna lány (szegről-végre rokon). Félszegen feszengetem a lányok társaságában, legszívesebben megléptem volna, de Ika nem engedett. Amikor végeztek a munkával, Lola megkért, hogy kísérjem haza. Útközben beszélt helyettem is, és amikor homályosabb utcába érkeztünk, karon fogott és úgy mentünk, mint vőlegényhez-menyasszonyhoz illik. Házuk elé érkező megcsókolt és beszaladt a kapun. Csak álltam bambán, várva, hogy felébredjek az álomból, mert mindezt ésszel felfogni képtelen voltam. Olyan elemi erővel tört fel belőlem a csak sóvárgott, tudat alatt várt érzés, hogy nem bírtam magammal. Szinte reggelig sétáltam egymagam. Gyötört a kétség. Hátha csak ugratás, holnap már rám sem fog nézni? Félelmem oktalan volt, másnap is, utána is, amíg ott voltam, sodort magával, mentünk a parkokba, sétáltunk a kivilágított utcákon, nem tudtunk betelni egymás ölelésével. Dehogymertem volna a megengedett határon túllépni, ő is ügyelt, bizonyára férjet akart balek magamból faragni.

Akkor tapasztaltam meg, hogy a férfi és a nő együtt alkotják az embert. Önbizalmam megnőtt, más színben láttam az életet, értelmet, célt fedeztem fel, amiért érdemes küzdeni.

Bár a gyanakvás, kételkedés hamar kezdte kinyitni a szememet. Hogy lehet valaki ennyire jártas ezen a vonalon? Egy-egy elejtett szava, mint ősszel a farkasfog a ruhába, úgy ragadt belém és nyugtalanított. Nem tudtam semmit életéről, nem is érdeklődtem, elég volt, amit maga elmondott. Mégis a fellobbant szerelem közben a tiltó, negatív kérdőjelek sokasodtak, gyötörték. Mindig is szkeptikus voltam és vagyok.

Különösen ősszel, amikor visszamentem Kolozsvárra, és hosszú várakozás után megkaptam első válaszlevelét. Annak láttán és üres tartalmán gondolkodtam el. Ki is ez a lány? Én egy szép testű nőt szeretek, akinek varázsos fekete macska-szeme mögött nincs semmi érték. Végiggondoltam beszélgetéseinket, azok a szerelmes szavakon kívül csupa közhelyek színésznőkről, mozikról. És most itt ez a primitív írás, tele helyesírási hibákkal, kongó ürességgel.

Még hónapokig tartott, sok gyötrődéssel járt, amíg első, felszabadító fellángolásom lassan kialudt. Addig még az igazival, a számomra rendelttel kellett találkoznom. De amikor a következő év nyarán Laló egyszer karon fogott és a Klostrom utcán sétálva nagy tapintattal, fel akarta nyitni a szemem, hogy Lola szeretőnek jó, de nem feleségnek, nyitott kapun kopogtatott, egyáltalán nem lepődtem meg. Megnyugtattam, hogy ezt az ügyet lezártam. Életem folyamán soha nem bántam meg elkövetett tetteimet (ne értsük félre, nem a kis cselekedetéről van szó). Tudomásul vettem, hogy Lolának épp úgy megvolt életemben a rendeltetése, mint annak, hogy két évet az egyetemen töltöttem. Hozzá tartozott életem iskolájához. Általa többet adott nekem az élet, mint amit én nyújtottam számára. (Szegény, fiatalon halt meg.)

Az igazi, az egyetlen

1936 nyarán Torboszlóban csodálkoztunk először egymásra. Apám már nyugdíjas volt ott élt a család az Ilona nénitől ránk hagyott házban. A kis falu lelkésze Péterffy Kálmán volt, akinek felesége Márk Sarolta. Első kislányuk keresztelőjére odautazott Sárinak két húga, Zsuzsi és Rózsi. Rózsi az Udvarhelyi Tanítónő Képzőben Katónak volt osztálytársa. Tizenkilenc éves volt, de tizenhatnak sem nézhette az ember, szerény, félénk, kifejeletlen, de szemeiben komoly tűz égett. Dehogy gondoltam akkor, hogy az élet egymásnak teremtett. Egész este a nővérével táncoltam. Féltékenységem és a Lola arca a legcsekélyebb közeledést is megakadályozott. Rózsi ugyanígy volt, még talán fokozottabb mértékben.

A keresztelő után Zsuzsi és Rózsi készültek hazautazni Agyagfalvára. Katóval kértük Rózsit (vagy csak Kató), hogy jöjjön vissza pár hétre. Talán e pillanat volt az, ami eldöntötte sorsunkat. Visszajött, pár vidám hetet töltöttünk együtt az ottani fiatalsággal, és én utána Ploiestibe kellett utazzak, ahol a szabadságra menő papot helyettesítettem. Utazásom közben Lolával találkoztam és elhatároztam, hogy szakítok. Nem hiszem, hogy Rózsival való találkozás lett volna a fő rugó, bár a tudat alatt kiépített nagy kontraszt közbejárt abban. Mindketten annyira tapasztalatlanok, félénkek, tétovázók, gátlásosak voltunk, hogy képtelenek lettünk volna a kezdő lépéseket megtenni. Ezt a lépést tette meg helyettünk Kató húgom, aki értette a csíziót, és aki sejtette, mi játszódik le lelkünkben. Kerek-perec megírta nekem, hogy Rózsi szeret és írjak válaszlevelemben neki is. Így indult meg levelezésünk, ami három éven át rendszeres volt.

1937. pünkösdjére olyan helyet választottam legációmban, amelyik legközelebb feküdt Agyagfalvához (Bodok). Udvarhelyre érkezésemkor az Intézetben felkerestem a húgomat, hogy Rózsival találkozhatok. A vendégszobában beszélgettünk hármasban, s amikor Kató egy pillanatra magunkra hagyott, ügyetlenül megcsókoltam az izgalomtól remegő szájú lányt. Ez volt eljegyzésünk titkos pecsétje.

Az ünnepi szolgálatok után Bodokról a hegyek ormán átsétáltam Agyagfalvára, ahol Kató, Rózsi és egy barátnőjük várt a réten.

Egy kis, homályos felvétel teszi jelenné ezt a találkozót: Kató középen áll és kettőnköt egybeölel. Tökéletes szimbólum, ami Rózsi haláláig tartott. Van-e itt helye a bölcselkedésnek, a véletlen és törvényszerűség boncolásának? Miért nem lehet a Gondviselő eleve elrendelt akaratának elfogadni?

Az együttélés legfontosabb feltétele egymás minél mélyebb megismerése. Az évekig tartó komoly levelezés gondolkodásunkba való betekintésre jó alkalmat adott. De talán ennél is lényegesebb volt az, hogy látogatásaink alkalmával egymás családi légkörébe is bepillantást nyerhettünk. Így sok mindent megtudtunk egymásról.

Ami mindkettőnk egyformán jellemzett, a gyermeki tisztaság, a naivság határát súroló jóhiszeműség és feltétlen bizalom volt. Jobban bíztunk a másikban, mint önmagunkban. Becsületesebbnek, igazabbnak véltük a másikat magunknál. A gyanakvás legkisebb felfője sem árnyékolta be lelkünket. Részemről ez a szemlélet fokozatosan alakult ki a megismerés által. A hazugságra, színlelésre, megjátszásra egész életemben allergiás voltam. Amennyiben ennek legkisebb jelét tapasztaltam volna, kapcsolatunk nem alakulhatott volna ki.

Dehogy merem azt állítani, hogy már házasságunk előtt kiismertük volna egymást. Ilyen nincs. De az alaptulajdonságokkal tisztába jöttünk, és ezek a mai napig változatlanok bennünk.

Sőt, tovább megyek: még az a naiv, kinevetnivaló idealizmusunk is, amivel akkor egymásra tekintettünk, megtartó erőnké vált. Rózsinak fogalma sem volt arról, hogy én segédpapságom idején milyen veszedelmes Szkülla és Karübdisz helyzetekbe sodródtam, ahol nem dughattam be a fületem, nem kötöztethettem magam vitorlarúdhhoz.

Ennek megértéséhez ismerni kell az akkori magyar falvakban élő úgynevezett úri lányok reménytelen helyzetét, akik álláshoz nem juthattak, csak a férjhez menetel volt életük egyetlen megoldása. De kihez? Az a kisszámú fiú, aki valami módon tanulhatott, legtöbbször már az egyetemen, főiskolán lekötötte magát. A vénlányság kivetettséggel járt.

Amikor 1939 tavaszán Nagybaconba segédlelkészi kinevezéssel megérkeztem, öt lány álmaim keltettem életre, köztük a főnökömét, az esperesét. Pedig egy cseppet sem voltam Adonisz, sőt. Viszont volt diplomám, várt rám egy biztos papi állás, ha szerény megélhetéssel is. Esperesem már első este elmagyarázta, hogy melyik egyházközségeiben van idősebb lelkész, akinek helyét majd biztosítja számomra. A lánya is azonnal akcióba lépett, a haditervet alaposan kidolgozta. De a többi lányok sem adták fel reményüket.

Fiatal voltam, hiú és tapasztalatlan. Nem volt erőm felfedni kártyáimat, főleg az első hónapokban. Hízogattam a körülrajongás sikere. Azt hittem el magammal, hogy ez személyemnek jár ki. De jöttek a gyermeki hittel írt levelek, és ez a feltétlen hit megőrzött. Megírtam Rózsának, hogy karácsony után Agyagfalvára utazom, viszem a jegygyűrűket és ezzel minden megoldódik. Azt hiszem a családban egyedül Apu értette meg e gyors, meglepetésszerű jegyváltás rugóját.

Utána nem volt maradásom Baconban. Az esperes lánya azonnal kiutazott Magyarországra. Én vörös posztó lettem a principálisom szemében. Szerencsére Farkas Jenő levele megoldotta a kínos helyzetet, hívott, foglaljam el a Fintaházán megüresedett lelkészi állást. Így estem vödörből cseberbe, mert új helyemen a lelkészi lakással örököltem egy Rózsival végzett tanítónőt is. Ez volt életem legnagyobb kísértése, amiből csak tapasztalatlanságom, Rózsai naiv bizalma, ne kerüljessük: Isten kegyelme mentett meg.

Akkor már Rózsai Aranyosegerbegyen tanítónősödött. Olyan feltétel nélküli volt belém vetett bizalma, hogy amikor megírtam Fintaházáról a helyzetemet, még a gyanú legkisebb árnyéka sem vetődött fel benne.

Ilyen lelki előfeltételekkel került sor 1940. október 6-án, Agyagfalván az esküvőnkre.

Fölöslegesnek tartom ezzel bővebben foglalkozni. Ahogy később elmondtuk egymásnak, előtte való éjszaka kettőnk két külön gondolat nem hagyott aludni: Rózsit az, hogy meg fog tudni-e felelni az esküvői fogadalomban teendő ígéretének; engem viszont, hogy helyes útra lépek-e holnapi házassággal. És ez az alapállás egy életen át megmaradt: Rózsai az önmagából mindig legtöbbet nyújtó, családjáért soha fáradságot nem ismerő feleség és anya; én viszont önzőbb módon, a holnapot kémlelve, a jövőt építve megyek előre.

Meg sem kíséreltem leírni azt a tökéletes felszabadultságot, kibeszélhetetlen örömmámort, amiben első heteinkben éltünk. Két ember harmonikus egyesülése, egyé létese. Megsejtet valamit abból a misztériumból, ami minden vallás mélyén előbukkan, hogy a születés az Egyből való kiválás, a halál az Egybe való visszatérés, az Éden és az Öröklét misztikája, aminek földi visszatükröződése az egyén életében a házasság öröme.

Csakhamar kitűnt, hogy dacára a három éves levelezésnek, milyen kevéssé ismerjük egymás alaptermészetet. Hogy is tudhatta volna Rózsai kihámozni ömlengős leveleimből, széptevéseimből, milyen érzékeny, könnyen sértődő, indulatos, gőgös lélek szunnyad bennem? Ahogy nekem sem lehetett fogalmam az árvaságból hozott mimózaságról, aki igyekszik mindenkihez alkalmazkodni, de a legkisebb érintésre is becsukódik. Milyen nehezen szokta meg türelmetlenségem, zárkózott hallgatagságom, kővé dermedt keménységemet. Ahogy számomra is új volt életvitele, rendszeretete, részletekbe való merülése.

Két külön világból érkeztünk, két család-ideál egyesült kettőnk egységében. A mi családunk olyan volt, mint emberkéz által érintetlen vadon, ahol a fák, bokrok, virágok tetszésük szerint nőnek, az állatok zavartalanul élnek világukat; a Márk család rendezett park volt, zsinórral ültetett platánokkal, dísz bokrokkal, nyírott cserjékkel, renddel, beosztással, előrelátással.

Hiába tudtam értelmekkel, hogy az ő életformájuk a jobb, az ésszerűbb, Agyagfalván mégis feszélyezett a pedánság, a kötött életritmus, ami nem tűri a lazítást, a merev formákat átadni nem illik. Ami Rózsina természetes beidegződés volt, az szememben fölösleges erőfeszítés, kényszerzubbony és viszont, ami nálunk magától érthető volt, az előtte furcsa rendbontás.

Ebből a két világból kellett felépítsük a magunk új életét, ahol rend van, de az az életünket szolgálja, anyagi biztonság, ami eszköze a lelki összhangnak, családi légkör, ahol megnyugszik az ember. Öntudatos volt-e ez a törekvés? Nem hiszem. Inkább a két magunkkal hozott hagyomány szinkronja, ami az egymás iránt érzett szeretet eredménye, az egymásra figyelni tudás megalkuvása. Ezt megkönnyítette az a szerencsés helyzet, hogy kezdettől fogva függetlenek voltunk. Sőt négy év után mindkét családtól országhatár választott el. Sem támaszt, sem életünkbe való beleszólást nem kaptunk.

Esküvői fényképünk nincs. Egyfelől szívemből utáltam azt a divattá lett szokást, ahol a fényképész kifecamodott ízléssel lehetetlen pózokba állítja az ifjakat, főleg örültem, ha kölcsön pénzzel egy hálóinget vehettem az esküvőmre, nemhogy fényképésznek fizessek.

A boldog, örült vágta

Ne feledjük, hogy 1940-ben vagyunk, amikor a történelem kereke, mint mikor egy örült valaki a vízzel teli vödörrel kiakasztott kerek kút láncát kiengedi, olyan gyorsuló forgásban indult meg minden.

Az események pergése a Bécsi Döntéssel kezdődött. Ennek lett a következménye a sebbel-lobbal megtartott esküvőnk, a nem egészen négy éves fintaházi életünk, amely idő alatt Rózsi megszülte Ferit, Gizit és Mihályt, közben tanított, háztartást vezetett, nevelte gyermekeit; én lelkipásztorkodtam, kultúr munkát végeztem, tanítói lakást építettem, tornyot fedettem, kertészkedtem, méhészkedtem, hitelbankot szerveztem, gazdaköri elnök voltam, az iskolában tanítottam, a hadbavonultakkal leveleztem. Mintha egyszerre kellene egy élet munkáját elvégeznünk, olyan tempóban vágtaztunk mindketten. Lakásunkat szépen berendeztük, minden szükséges dolgot beszereztünk, gyönyörű virágoskert, bőven termő zöldséges kert a Nyárád partján, udvarunkon tyúk, liba, kacsa, göndörszörű mangalicáink fiatalok, híztak, csincsilla nyulaink szakszerű ólakban adták az akkor divatos hosszú szőrű gyapjút. Micsoda fergeteges iram, rohanás boldogságban, fáradhatatlanul neki a semminek, a végzetes háborúnak. S mégis ez a négy év, Fintaháza marad számunkra életünk legszebb időszaka. Mesébe illő község és annak közepén lévő otthonunk. Annyira szerettük, hogy eljövételünk után soha vissza nem tudtunk menni oda.

A falu népével hamar szót értettem. Megszerettek mindkettőnket. Csak a gyermekáldás zápora miatt csóválták fejüket. Ők már a város közelsége miatt kiművelődtek, az egyke igen csak divatos lett. Olyan fiatalok és már három gyermeket szült az a vékony asszony! Ez meg gondolatlan! Nem lesz jó vége!

Nem is lett. Ahogy Misót megkeresztelte Márk nagyapja, ott kellett hagynunk ezt a paradicsomot, úgy ahogy volt: bútorokkal, disznókkal, tyúkokkal, nyulakkal, virágokkal, madárdallal, erdővel, Nyáráddal, emberekkel, hogy az csak egy álom maradjon számunkra. Csak a fényképek sokasága bizonygatja, hogy igaz volt és nem csak álom.

Süvít, röpít a keleti szél

Misó keresztelője mindig emlékezetes marad számunkra. Milyen boldogságban ült együtt az esti vacsoránál a két családból összegyűlt vendégsereg. Ki gondolt akkor a félelmetes keletre, a Szovjetunió hazánkhoz közeledő hadseregére, a titokzatos keletről elindult süvítő szélviharra, mi boldogok akartunk lenni. De másnap reggel, amikor a közeli állomásra kikísértük a vendégeinket, kétségbeesett embereket figyelhattunk meg. Vajon mi történt tegnap óta?

Tragédia. A Vörös Hadsereg közeledik a Kárpátokhoz, Románia átállt a Szovjetunió oldalára, megindította hadseregeit Észak-Erdély visszafoglalására, nemsokára vége van a kicsi jó magyar világnak. A kisvonat röpítette is magával nemcsak vendégeinket, de Rózsit is a három gyermekével, Anyámékkal Torboszlóba, én maradtam egyedül megőrizni, amit lehet, de ha nagy baj van, én is megyek utánuk.

Alig telt el pár nap, a Péterfy család 18 tagja Anyám mellett volt Torboszlóban, ott akartuk bevárni a vihar érkezését. De Isten akaratából a Keleti szél felkapott, mint madártollat és kisodort bennünket az ismeretlen Anyaországunkba. A család nagy részét pár hónapi vendégeskedésre, a mi családunkat örökre. Azt, hogy mi örökre kint maradtunk, egy hívő lelkész házaspáron keresztül végezte el a Gondviselőnk.

Dóczi Antal volt ez a lelkész és Mikó Piroska a felesége. Laci már ismerte őket, mert pár hónapot ott dolgozott együtt Tónival az ózdi gyülekezetben. Laciék siettek a vihar elvonulása után minél hamarabb visszamenni Erdélybe, Nagykendre a gyülekezetébe, mi az ő helyükre mentünk.

Döntésünk előtt kifagattam Lacit az ózdi helyzetről és főleg Dócziékról. Laci a tőle megszokott tömörséggel így jellemezte jövődő munkatársamat: erős ember, erős testileg, szellemileg, hitében egyaránt.

Volt alkalmam megtapasztalni keménységét, erejét minden vonalon. Csak hozzánk volt szinte gyermekien gyöngéd, megérintő jó testvér. Tóni, aki hét nyelven beszélt, olvasott, aki Franciaországban éveken át a bányászoknak anyanyelvükön hirdette az igét, aki Amerikában angolul szervezte a dzsungel lakóinak az egyházat, aki a pesti Valéria-telepnek volt a lelkésze, akinek barátai a magyar szellemiség kiemelkedő nagyjai (József Attila, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Kodolányi János) voltak. Nos, ez a Tóni velem beszélte meg legbensőbb dolgait. Ma is érthetetlen előttem ez a kapcsolat.

Házastársakat, akik olyan tökéletesen kiegészítették egymást, eddig nem ismertem. Piroska egy életen át úgy tudott Tóni mögött állni, hogy egyszerre volt csodálója és irányítója. Nem volt könnyű Tóni mellett élni, mert nagy volt az Én-je, de Piroska mindent át tudott hidalni. Úgy férfit nem láttam soha zokogni, mint Tónit a Piroska koporsója mellett. Gyermekes rajongással, játékos könnyedséggel szerették egymást.

Mi Rózsival sokat köszönhattunk Nekik. Eleinte féltem Tónitól, csodáltam, csakhamar megszerettem gyermeki tisztaságát. Rajtuk keresztül tágult ki látóköreink, életszemléletünk.

A táguló világunk

Sokat töprengtem életemben, hogy miért hagytuk ott Fintaházát, ahol olyan ígéretesen indult el életünk és a biztosnak bizonyult megélhetést miért dobtuk el magunk elől? Legkönnyebben, mint lelkész, Isten akaratában kellene megnyugvást keresnem. De számomra ez nem elég, tovább gyötör a kérdés: mi volt ezzel a célja? Csakis az lehetett, hogy kiemeljen a boldogság világából, Fintaházából, ahol mindenünk megvolt, amire vágyik egy gyermek, és bedobjon a nincstelenségbe, ahol meg tanulunk küzdeni egy igényesebb életért.

Kemény lecke volt mindkettőnk számára, de mindig mellettünk állt és így fokozatosan tágította világunkat. Erre embereket használt fel, akik közül elsők voltak Tóni és Piroska. Rajtuk keresztül tágult ki látóköreink, életszemléletünk. (Földhöz tapadt, hazai, provinciális világnézetünk, barátságunk mélyülésével egyre emelkedett.) Hatásukra igényesebbek lettünk, mertünk távolabbra nézni, távlatokban gondolkodni. Hogy gyermekeinket merészebb látásra, szűk környezetükből kirepülésre vágyásra tudtuk nevelni, hogy ma mind a négyen szellemileg magas szintet érthettek el, ezt emberileg főleg a Dóczi házaspárnak köszönhetjük.

Jaj, pedig milyen nyikorogva indult el életünk szekere! Akárcsak legyőzött, szétbombázott, kifosztott hazánké. Pedig Rózsival igencsak nekiveselkedtünk a hámnak. Nincs az a két igavonó állat, amelyik bele ne szakadt volna ekkora erőfeszítésbe. Aki ma hallja vagy olvassa, dajkamesének, írói túlzásnak gondolja. Ezért is hallgattunk még családi körben s, ha ezek az évek kerültek szóba.

Most mégis kell, szóljak, hogy az ezek átélése közben kialakult családképünk furcsának vélt szokásit megérthessük. Vegyük mindjárt a legkirívóbbat, a férj és feleség kölcsönös egymásra figyelését. Életünkben a házastárs közelebb áll egymáshoz, mint a gyermekekhez. Ez nem csupán érzelmi motívum, elsősorban életfenntartó parancs. Lehet fogalma a mai embernek, milyen áron teremtették elő ketten a három, majd négy, sőt Jolánkával az öt gyermek szájába a mindennapi betevő falatot? Mese, mese, meskete..

Hat éven át, amíg Rózsi állásba nem ment, én két ember munkáját betöltő állást vállaltam: tanítottam az iskolában teljes óraszámmal és lelkésze voltam a Sajóvárkonyi gyülekezetnek. Ez nem napi 8 órás munka volt, hanem reggeltől késő estig, hétköznapi és vasárnap megállás nélkül. Délelőtt tanítás marxista tanterv szerint, délután hittanóra a Biblia szerint. Este bibliaóra házaknál, vagy szeminárium a pártházban. Vasár és ünnepnapokon Bánszállás, Center, Sajónémeti, máskor Farkaslyuk, Susa, Uraj. Ma három külön egyházközség van három lelkésszel, és hitoktatás nincs. Akkor, ha nem volt egy segédlelkész, Tónival végeztünk minden munkát. Télben, nyárban, hóban, esőben, nyomtuk a kerékpár pedálját, dagasztottuk gyalog a sarat, de mindenütt helyt kellett álljunk. Sokszor legszívesebben lefeküdtem volna az út szélére, úgy éreztem, nincs tovább erőm.

De hogy még cifrább legyen a dolog, meg kellett szerezzem a polgári iskolai tanári oklevelet. Utazás Pestre a minisztériumba, Szegedre, az egyetemre, és a napi munka mellett tanulni, tanulni. Minden kollokviumot és vizsgát le kellett tennem két év alatt. Mikor tanulhattam? Minden reggel 4 órától már kint ültem a konyhában és 8 óráig szajkóztam a nyelvészetet, az irodalmat, a történelmet, amikről Erdélyből semmit sem hoztam magammal.

Mindehhez nem az én fizikumomra lett volna szükség. Ha orvoshoz mentem, megállapította, hogy teljes idegkimerülés, legyengült szervezet. Mintha nem tudtam volna és Rózsi nem látta volna. Úgy védett, ahogy lehetett. Állandó rettegésben élt, mi lesz, ha nem bírom tovább? Akkor lett családi szokássá, hogy ebéd után apa alszik, akkor nem szabad lármázni. Ez az alvás legtöbbször negyed- vagy félóra volt, mert rohannom kellett, viszont erre szükség volt. Egyformán húztunk, Rózsának sem volt könnyebb. A pénzt, még ha kevés is, nem lehet megenni. Az országot kifosztották, áru nem volt, az üzletek üresen tátongtak. Tej kellett a gyermekeknek, de azért másodnaponként Rózsának 12 kilométert kellett gyalogolnia. Egy kis

zsírért, olajért, tojásért Urajba, Susára, Sajónémetibe ment és nyelte a falusiak pimasz elutasításait. Cukrot Csehszlovákiából csempészünk, éjszakánként szökve át a határon. Ezért kellett ötödik gyermekként Jolánkát is magunkhoz fogadnunk, legyen, aki kéj-turizmusunk alatt otthon maradjon a még kisebbekkel.

Mint érdekességet jegyzem meg, hogy Jolánka, egy hét gyermekes unkás család lánya, valóban testvérként él családjában. Később tanult, Balikó Mihály mérnök vette feleségül. Nem csak Jolánka, de férje és tanítónő lánya is minket ma is anyának, apának szólít.

Az elmúlt nyáron Szoboszlón, amikor Rózsi megvizsgálta a fürdő orvosa, csodálkozva kérdezte, hogy lehetett ennyi idő alatt egy szervezetet így elhasználni?

Fizikumunk valóban elhasználódott, ezt könnyű megállapítani, idegzetünk is szétmarcangolódott, de hogy mindezt kibírtuk, azt a munkánkban nyert örömeink és a naponként kapott lelki békeségnek köszönhetjük. Komoly erőforrásunk volt a várkonyi gyülekezetben végzett munkánk. Teljesen más jellegű, mint a fintaházi volt. Erdélyben a kisebbségi sorsból felszabadult nemzeti szellem hatotta át lelkipásztori tevékenységemet, hazafias szólammal fogtam meg a gyülekezetemet.

Itt Várkonyon egy porba sújtott, megalázott nép emelte Istenhez tekintetét, akinek erőre, vigaszra volt szüksége, akik közül mi voltunk a legutolsók. Ezért találtunk első perctől egymásra. Olyan gyülekezeti ébredés azóta sem volt. Igazi éhség és szomjúság a vigasztaló szóra csak akkor lehetett.

Súlyos, fárasztó, de felemelő, erőt adó volt az a szolgálat mindkettőnk számára. Mert a lelki munkát is ketten végeztük. Nem csak imádságban állt mellettem Rózsi, de ha kellett bibliaórát tartott, konferenciákra járt, és hozta onnan számomra, az örök vergődő számára, a hitet, erőt. A misztikára soha nem volt hajlamom. A ráció mindig erősebb volt lelkemben, mint a hit. Sok minden akadályozott és akadályoz abban, hogy az unió misztika mélységébe alámerüljek. Kemény és megátalkodott vagyok. De azokban az években, hiszem, hogy felhasznált az Isten, kezében hatalmas eszközzé váltam. És ez nem kis dolog. Repedt nád voltam és nem tört el. Ezért is kint kellett maradnunk.

1947-ben államosították az iskolákat. A mi polgári iskolánk is, aminek csak egy évig lehettem igazgatója, beolvadt a többi általános iskolába. Minket, volt polgári iskolai tanárokat, egy évig a várkonyi általános iskolához osztottak be. Utána engem a gyártelepi iskolába helyeztek át, hogy elszakítsanak a gyülekezetemtől és az új kommunista igazgató felügyelete alá kerüljek. A lelkészi szolgálat folytatásához a minisztérium külön engedélyt adott. A helyzet így nem változott sokat, csak a munkám lett több.

Ez év október 17-én született negyedik gyermekünk Lajos. Úgy hiszem környezetünkben legtöbben örültek tartottak minket, pedig mi végtelenül boldogok voltunk. Egyedül Dóczyék értettek meg. Valóban Isten bolondjai voltunk mindketten, aki adott erőt elhordozni könnyelműségnek látszó feladatainkat.

1952-ben a Párt megelégelte én bolhaságom ugrádozásait, mert főleg temetések alkalmával túlságosan gyakran csíptem vörös ülepébe. Egyetlen ujjköröm nyomásával nem akartak szétnyomni, Ózdon túlságosan sokan ismerték a négygyermekes papot, de hogy ilyen tervük is felmerült, azt megsúgták híveim, még a nap, illetve éjszaka is ki volt jelölve. De egyszerűbb volt, ha lesöpörnek a nyilvánosság asztaláról. A Művelődési Osztály városi vezetője utasítást kapott, hogy tiltsa el a lelkészi szolgálattól. Mészáros Laci így adta tudtomra: Komám, választanod kell: vagy pap, vagy tanár leszel.

Ismét egy dilemma életemben. Rózsi azt szerette volna, ha a lelkészi pályán maradok, én gyermekeim jövőjét néztem.

Egy fizetésből hat embernek lehetetlen volt megélni. Ez év őszén Rózsi is kérte kinevezését, amit készséggel meg is adtak, így két kötéllel leszünk a rendszerhez láncolva. Rózsi állásba lépését, sajnos a gyermekek nevelése sínylette meg. Akkor veszítették el örök jókedvű,

mosolygó anyjukat és kaptak helyébe egy lelkiismeretével gyötrődő, örök sietésben levő dolgozó nőt.

Milyen keveset lát a gyermek a szülők élet-halál harcából és fordítva mennyire nem érzékeli a szülő nevelésének hatását gyermekeire! Családunkban kezdettől fogva az a szokás alakult ki, hogy Rózsi hordta vállán az anyagi ügyek intézését. A Márk család életvitele erre jó előiskola volt. Emellett a Rózsi felém irányuló féltésének, óvásának is egyik módja volt ez. Megvédett minden anyagi nehézség gondjától. Mert ilyen bőségesen akadt.

Miért kellett vállaljon Rózsi a tanítás és a háztartási munka mellett nylon harisnyabontást? Éjszaka ott görnyedt a bontó készüléke fölött, hogy másnap legyen pár kiló kenyérré pénze. A négy gyermek ruháit az egyháztól kapott ócska göncökből maga spekulálta, varrta.

Letaszítva a lelkeszi pályáról életünknek egy célja lett: gyermekeinket kiemelni ebből a környezetből. Előbb Tóniék biztatására és segítségével, később a magunk erejéből minden nyarunkat Ózdtól távol töltöttük. Nyaraltunk a Bükk-hegységben, a Duna-kanyarban, s utána a Balaton szerelmesei, majd telek- és háztulajdonosok lettünk. Jól tudtuk, hogy ennyi nem elég. Magasabb szellemi szintre emelkedni csak kemény tanulással lehet. Sokkal többet kell tudniuk a mi gyerekeinknek, mint a környezetükben bárkinek, ha ki akarnak e környezetből emelkedni. Ebben nem ismertünk könyörületet, családi légkörünk ezen a vonalon szigorú volt. Főleg középiskolás korokban rettegve hoztak haza egy közepes jegyet.

Erre az atyai szigorra a négy gyerek négyféleképpen reagált. Legfájóbb sebet Misó lelkében hagyott, aki ugyan olyan érzékeny, sérülékeny, mint én voltam az ő korában. Ezért engem ugyanúgy lát, mint én Apámat.

Harmincnyolc éves koromtól nyugdíjba lépésemig, ahogy Rózsi 35 éves korától, mindketten pedagógus pályán dolgoztunk, így elmondhatjuk, ezt a pályát ismerjük igazán. De életünk céljául családunk boldogulását tűztük, mindkettőnkben annak megvalósítása játszotta a fő szerepet.

A pedagógus pályát lényegében szerettem, bár az igazat megvallva, egy kicsit mindig szégyelltem. Szerettem a gyerekekkel foglalkozni, értelmes ismereteket számukra átadni, velük együtt a természet szépségében gyönyörködni. Volt adottságom az osztályközösséggel összehangolódni, velük összekacsintani, őket jó kedélyre hangolni. Játszani a gyermekekkel, mint a hegedű húrjaival, irányítani érdeklődésüket, felolvadni közöttük még 60 éves fejjel is. Emberszámba vettem őket, olyan őszinte voltam hozzájuk, mint testvéreimhez.

Soha sem volt sem gyerekkel, sem a szülőkkel ellentétem, hanem a műveletlen, szűklátókörű feletteseimmel, kartársaimmal. Illetve ez nem is volt ellentét, mert egyéniségem nem engedte ezt meg, elég volt egyszer kirobbannom, hogy többé ne merjenek hozzám bántó hangon közeledni. De a feszültség mindig ott élt közöttünk.

Tanítani nem csak szerettem, de tudtam is. Keményen képeztem magam. Áttanulmányoztam a szinte évről évre változó módszertani könyveket, a korszerűnek kikiáltott nevelési elveket, módszertani badarságokat, ha kellett megmutattam, hogyan kell egy órát levezetni.

Jól emlékszem 1955-ben, akkori igazgatóm le akart jártni. Volt egy rettegett megyei szakfelügyelő, Sarkadi nevű, aki gyűléseken véres szájjal korholta a nevelőket, hogy már egy évtizede élünk a szocialista társadalomban és még nem tudtuk az iskolákban kikovácsolni az új típusú embert. Akkor hozták be divatba a bemutató tanításokat. Magyarból először a volt katolikus polgári iskola igazgatója (Kovács Jóska) kellett bemutatassa a vidék magyar szakos tanárainak hogyan kell az új ideológia és módszertan szellemében tanítani. A tanítás utáni megbeszélésen nagyon lehordta, s megalázta a szakfelügyelő a város legjobb tanárát.

A következő alkalomra megkérdezésem nélkül engem ajánlott „drága” igazgatóm, hogy milyen szándékkal, ma sem tudom. Nem kis izgalommal készültem fel, de alaposan felkészültem, és olyan órát tartottam, hogy ettől kezdve éveken keresztül csak engem jelöltek

ilyen kellemes feladatra. Kellett nekem! De ezzel elértem, hogy szakmai vonalon nem háborgathattak.

Soha nem találtam meg helyem a világban. Ennek oka elsősorban bennem volt, mert érzékeny és gőgös voltam. Környezetemhez nem is akartam alkalmazkodni. Nem bírtam a tantestületi gyűléseket, szemináriumokat. Pedig mindent elkövettem, hogy világnézeti átneveljenek.

Úgy védekeztem, hogy az anyagot megtanultam (nem volt nehéz) és a vizsgákon kifogástalanul feleltem. Mindig külön megdicsérték, nem tudhatták, hogy ezt bosszúból teszem: Tudom, amit ti tudtok, de nem hiszem, nem fogadom el.

Amilyen nehéz volt számomra beosztottnak lenni, tudom, épp oly mértékben lehettem nehéz beosztott a parancsolóimnak. Könnyű elviselni egy olyan beosztottat, akit be lehet fogni saját céloom elérésére, de még azzal is lehet bánni, aki hibákat követ el, gyöngye pontjai vannak, de mit kezdjen egy olyannal, aki fölényesen néz rá és minden feladatát tökéletesen végzi. Aki a tantestület nyilvánossága előtt megköszöni azt a sok jót, amit a pályáján át kapott a vezetéstől és viszonzásul megígéri, hogy többé az intézet küszöbét át nem lépi. Jellegzetesen Péterfi Károly, aki nem testi erejével, dühös kitöréseivel döbbsenti le környezetét, hanem halálosan komoly iróniával, fagyos tartózkodással, erkölcsi és értelmi fölényel.

Elszakadtam az emberektől anélkül, hogy félrevonultam volna, magányos maradtam kollegáim között. A párhuzam azonban itt megáll. Kiszakadtam Erdélyből, lemondtam a gyülekezeti munkáról, hátat fordítottam a felnőtt társadalomnak, de családommal egy maradtam, érettük éltem és élek ma is. Ez a család jelenti számomra a magam kis közösségét épp úgy, mint a nagycsaládot.

Hogyan neveltük gyermekeinket

Otthon anyák és apák voltunk, nem nevelők. Egyetlen pedagógiai könyvet sem olvastunk azzal a szándékkal, hogy gyermekeinket azon kipróbáljuk. Nevelésünkben nem volt semmi tervszerű, semmi átgondolás. Ezért kérdezte meg Gizi felnőtt fejjel:

Minket Édesanyámék mikor neveltek?

Soha és szüntelenül – adhatnám meg a választ.

Szerettük egymást, ez volt és ez marad mindig családi életünk alapköve. Minden más ennek a következménye, így gyermekeink nevelése is.

Csak hogy ez a szeretet nem látszat volt, hanem mindig és mindenben megnyilvánuló valóság. Nem időleges volt, hanem permanens, nem vagy-vagy szeretet volt, hanem szeretet és szerelem egyszerre. Megtaláltuk egymásban a szellemi-lelki partnert épp úgy, mint a teljes mértékben kielégítő szeretőt is. Soha nem untunk rá egymásra, nem éreztük egy pillanatra sem, hogy a másiknak terhére lennénk.

Mi következett abból, hogy szerettük egymást?

Akaratunk közös volt gyermekeinkkel kapcsolatban. Közös akarat. Egyik leglényegesebb és legnehezebb feladat, mert önérzetes, beképzelt lény az ember. Csak azért is, hogy megmutassam, ki az úr a házban. Ezt a bennünk ágaskodó kivagyiságot legyőzni és a gyermek jövőjének szolgálatába állítani, ehhez kell igazi emberi nagyság.

Közös akarattal szoktatni, amíg kicsi a gyermek, közösen fegyelmezni, amikor annak ideje van, közös akarattal alakítani ki a gyermekek napi életrendjét, egyforma elvárással lenni a gyermekek felé, együtt kutatva a bennük szunnyadó adottságokat, együtt irányítani a hajlamaiknak legjobban megfelelő pályák felé, sőt amikor a gyermek már önálló családot alapított, akkor is egyformán szeretni, elfogadni, gyermekének tekinteni a választott élettársat. Bevallom, hogy ha családukban ez ilyen mértékben megvalósulhatott, az Rózsának az érdeme. Az iránta való mély szeretet hidalta át bennem a lelkem mélyén élt akarnokságot. Az eddig felsoroltak természetes következményei voltak kettőnk viszonyának. Sem érdemünk, sem bűnünk, hogy így cselekedtünk, csupán velejárói lelkületünknek. Voltak viszont olyan ténykedéseink is, amelyekkel határozott célokat akartunk elérni. Ilyen a természet megszerettetése, a tágabb szülőföld megismertetése, a rendszeres életritmus, a munka fokozatos megtanulása. Szerencsére ebben is egységes volt álláspontunk.

Gyermekeink nevelésének legnehezebb problémája a taníttatásuk, illetve az életre való felkészítésük volt. Olyan időket éltünk, amelyekben semmi konkrét tervünk nem lehetett jövőjükkel, pályaválasztásukkal kapcsolatban. A magunk jövőjét sem tudhattuk, süppedő hínár volt körülöttünk minden. Állásunkból bármikor kithettek, sem anyagi tartalékunk nem volt, de szerencsére aggodalmunk sem a jövőnkkel kapcsolatban. Ez nem jelentett nemtörődömséget, inkább hitet abban, hogy aki eddig gondunkat viselte, holnap sem fog elhagyni. Ettől a szilárd ponttól eltekintve nagyon is gyötört a gondolat: mi lesz ebből a négy gyermekből?

A többgyerekes családoknál döntő fontossága van a testvérek egymásra való hatásának. Különösen a legnagyobb magatartása, irányvétele meghatározó. Emellett ugyanilyen lényeges a szülők reális látása is. Az alól az általános érvényű igazság alól, hogy minden szülő elfogult saját gyermeke megítélésében, mi sem voltunk kivételek. De a családi hagyományunk és pillanatnyi helyzetünk megakadályozott a gyermekimádat elvakító látásától. Sem fizikailag, sem szellemileg nem láttunk bennük csodagyerekeket. Igaz, nem is adtak rá okot. Fejlődésük egyenletes volt, de nem különleges. Sem időnk, sem alaptermészetünk nem engedte meg, hogy adottságaikat felfűjjük, önbizalmukat növeljük.

Feri első osztályban sok gondot okozott anyjának. Rettenetesen unta az iskolai kötöttséget, nehezen végezte önálló munkáját, különösen az írást. Olvasni már iskolás kora előtt

megtanult. Az is nehezítette tanulását, hogy első osztály befejezése után kilenc hónapra Hollandiába küldték ki, amely idő alatt magyarul jóformán elfelejtett.

Az Ózdon töltött három év alatt életszemléletünk nagy változáson ment át. Látásunk tágult, hitünk erősödött. Erdélyben Anyámék megdöbbenéssel vették tudomásul, hogy mi egy hét éves gyermeket el mertünk engedni a földrész másik felébe, idegen nyelvű emberek közé. Hátha még azt is tudták volna, hogy betegen indítottuk útnak. Ugyanis a három „nagy” számarköhögést kapott, ugattak, mint a kutyák. (Hazudnék, ha azt állítanám, hogy nem sajgott érte a szívünk, pedig a kis hat éves Feri nagyon akart menni és azóta is járja a világot.)

Általában mind a négyen olyanok voltak, mint én az ő korokban: lusták, trehányak, magatartásban cseppet sem példamutatók, nem stréberek. De abban is hasonlítottak, hogy érettségihez közeledve, megkomolyodtak. Előnyük volt viszont az itthoni állandó ellenőrzés, és az a körülmény, hogy egyéni művelődésükhöz minden lehetőségük adva volt.

Ferit a szépirodalom és képzőművészet vonzotta, Giziben elég korán jelentkezett a festészet iránti hajlam, Misó a természet szerelmese volt, Lajcsit úgy a humán, mint a reáltárgyak érdekelték. Aránylag mind a négy jó alapokat kapott mind az általános iskolában, mind a gimnáziumban.

Annyit megállapítottunk, hogy mind a négy szellemi pályára való. Csak melyik legyen az a szellemi pálya, ahová egy megbélyegzett, volt pap gyermekeit felveszik? Azt tapasztalatból tudtuk, hogy tanári és lelkészi pályára nem ösztökéljük egyiket sem. Ők viszont orvosira nem mentek volna, még ha lett is volna lehetőségük rá.

A rejtett gondviselés

Itt meg kell állnom egy igen fontos realitás meglátására. Erre gyermekeink pályaválasztása és annak megvalósulása adja meg a legjobb bizonyítékot. Ez a felülről való irányítás, a Gondviselő kezének tagadhatatlan munkálkodása a kiválasztott embereken keresztül. Hol is kezdjem? A legmateriálisabb valóságnál, a pénznél. Köztudott dolog, hogy az egyetemi továbbtanuláshoz pénz szükségeltetik. Ez volt nekünk mindig a legkevesebb. Amíg gyerekeink itthonról jártak iskolába, kettőnk fizetése, ha vékonyan is, ruhára-élelemre futotta. De miből fogjuk fizetni az egyetemi költségeket?

És itt lépett be életünkbe az egyik emberileg irracionális csoda. Miért kellett nekünk már Ózdra kerülésünk első évében összeismerkednünk Hencz Bélánéval, Erzsikével és összeforjjon vele életünk két évvel ezelőtt bekövetkezett haláláig?

Adva van egy jellegzetesen kispolgári kereskedő asszony, aki aránylag jó anyagi helyzetet teremtett magának, és egy három, majd négy gyermekes Erdélyből menekült lelkeszi család. Lehet, hogy nekünk is felhívta Laci figyelmünket Erzsikére, de én bizony megfedkeztem róla. Volt bajunk bőven. Erzsike egy napon felkeresett várkonyi lakásunkon és ezzel megindult egy regénybe illő belső lelki kapcsolat. Nem is regénybe, de komor tragédiába torkolló volt az Ő élete, s egyben csodálatot, az agapé isteni szeretetet magába ölelő és hitet kiváltó, amit rajta keresztül hajtott végre Isten.

Mivel lehet magyarázni, hogy harminc éven keresztül, ez az élettől csak ütésekert kapott, biztos anyagi bázison álló, gondolkodásában, műveltségében, életformájában merőben ellentétes lélek görcsösen kapaszkodott belénk, az ártól sodort gyöngye szalmaszálba, akik a legtöbb ember szemében, felelőtlen, Isten bolondjai voltunk?

Aki öngyilkossága előtt testvéréhez írt levelében ezt írta: „Nincs lelki erőm külön levelet írni Péterfy Rózsikáéknak. Utolsó meleg kézfogással és csókkal búcsúztam tőlük. Ők igen jók voltak hozzám, sokat segítettek rajtam, áldja meg a jó Isten egész családjukkal együtt”.

Élete a tragédiák kegyetlen sorozata volt. Fiatal lány korában (miskolci vasutasok gyermeke) a szülői ház poklából egy bigámista karjaiba menekült, akit csakhamar lelepleztek. A válasz kimondása után férjhez ment Hencz Béla szíjjártó mesterhez, akiről azonnal kisült, hogy súlyos vérbajos. Vállalta vele az életet. Apai örökségéből annyira kikezeltette, hogy az örülés folyamatát megállították, de az bármikor kitörhetett rajta. Gondolkozása gyermeki szintre süllyedt, csak élt, evett, ivott, soha ember nem lett belőle. Teljes anyagi romlásából az ózdi zsidóság összefogása mentette meg, akik látták nyomorúságát. Börüzet nyitására buzdították, az alaptökét kölcsönözték, így lett belőle kereskedő.

Akkor jött felszínre, hogy zseniális kereskedelmi érzéke van. Pár év leforgása alatt praktikus házat építtetett bolthelyiséggel, műhellyel. Amikor a zsidóságot deportálták, hálából minden áldozatot meghozott értük, sőt a háború után, a visszatért ismerőseit magához vette, talpra állította. Így került házába az idős Jenő bácsi is, aki haláláig családtagként élt házában. Előbb agyalágyult férjét temette el, majd az elrákosodott Jenő bácsit. Egyedül maradt nagy házában. Idegeit az állami ellenőrzésekkel és a magánnyal vívott harca felőrölte, ezért vetett véget életének.

Ismeretségünk után barátságunk fokozatosan mélyült. Gyermekeinket anyai módon szerette (azok is rajongtak érte), ajándékokkal lepte meg, sok karácsony estét töltöttünk közös örömben, békességben. Annál mélyebb volt kapcsolatunk, hogy valaha is pénzübeli támogatással próbált volna megalázni. Ismert minket. Arra viszont alkalmas eszköze volt Istennek, hogy munkalehetőség teremtése által átsegítsen életünk legnehezebb időszakán. Rózsit rábeszélte, hogy tanulja meg a női táskák varrását, engem azok szabására és eldolgolására. 1957-ben kezdtük el a munkát, és mindaddig csináltuk, amíg négy gyermekünk

az egyetemet be nem fejezte (többet kerestünk ezzel, mint kettőnk fizetésével). Röviden: kegyelem, Erzsikén keresztül orcánk veritékével.
Pályaválasztások

Volt tehát halvány fogalmunk, hogy milyen pályákra ne adjuk gyermekeinket, de azt, ahová adnunk kellene, más ember mondja meg. Még a Gyári iskolában tanítottam, Feri fiam VII. osztályos volt, amikor egyik szünetben karon fogott Sturman Sanyi kollegám, aki fiamat fizikára-kémiára oktatta és kezdi magyarázni:

Tudod, hogy abban a Feri fiadban milyen rendkívüli logikai készség van a kémiához. Ezt a fiút vegyészmérnöki pályára kell irányítani.

Örültem ennek a felfedezésnek, hisz hiú szülő voltam, de álmunkban sem gondolhattunk az elgondolás valóra váltására. Vegyészmérnök, amely pálya akkor a legmegrohantabb volt. A bogarat Sanyi betette a fülünkbe és Rózsi kiharcolta Istentől böjtöléssel, embereknél könyörgéssel, megalázkodással. Amikor a tanítás megkezdése után megjött a távirat az egyetemről, hogy utólag felvették, végtelenül boldogok voltunk.

Csak hogy ennek a boldogságnak más volt az indítéka bennünk, szülőknél, és más a fiunkban. Mi Isten kegyelmét láttuk benne, Feri örült, hogy Pestre kerülhetett.

Évek múlva láttuk meg ennek nagy jelentőségét. Mert akkor nem csupán Feri sorsa dőlt el, hanem ez a döntés meghatározta a három kisebbik életét is. Ugyanis Gizi azért kerülhetett Pestre, ahol hosszú évek hányódtatása után került be a Képzőművészetibe, mert a bátyja már ott volt. Misó azért ment Gödöllői egyetemre, hogy közel lehessen testvéreihez. Végül, Lajcsit azért adtuk a barcikai Vegyészeti Technikumba, hogy könnyebb legyen számára az egyetemre való bejutás.

Környezetünkben mindenki irigy csodálattal tekintett ránk. Milyen magas összeköttetése lehet ennek az eddig lesajnált családnak, hogy a nagy pártemberek gyermekei is nehezen jutnak be az egyetemre, és ezeket azonnal felveszik. Mi csak titkon adtunk hálát annak a magas Pártfogónak. Ha valaki, akkor mi valóban megtapasztalhattuk a Vagyok létezését.

Gizi Sturm und Drang periódusa még veszedelmesebb volt. Már gimnazista korában Kunt Ernő festő búvkörébe került, akinek szakköri előadásain teleszívta magát a modern művészek öntudatával, majd Szabó Sanyi bácsi szakkörében készült meghódítani a világot. Hiába próbáltuk a magunk látása szerint szerényebb egri rajztanári pályára irányítani figyelmét. Ő az ország egyetlen Képzőművészeti Főiskolájába akart bejutni. Oda évenként 28 növendéket vettek fel, tehát a tehetség mellé nagy összeköttetés is kellett volna. Minden évben több százán ostromolták a Főiskolát. Esélye, szerintünk nulla volt.

Gizi azonban tántoríthatatlan maradt. Érettségi után nagy mellel jelent meg a felvételin, ahonnan azonnal kirúgták. Letörte a kudarc, de nem törte meg. Pestre ment állásba, este járt szakkörre, ahol készült a következő évi felvételire.

Hej, keserves évek, főleg az anyai szívnek. Lakást először Mili néninél, Anya keresztanyjánál béreltünk számára. Állást is kapott a Geodéziai Intézetben, ahol napi 8 órán át térképet rajzolt. Csak ne lett volna lány, és ne akarta volna mindazt átélni, amikkel Feri éveken át tömte a fejét. Suppantak be az ajtón a Keresztanya hosszú, gépelt levelei, telve panasszal, rágalommal, kioktatással.

Rettegtünk már a hulló levelektől, mígnem Rózsi egyszer felment és aranyos keresztanyja úgy leteremtette, hogy megalázzottan keresett lányának új albérletet. Leveleinek jégverése csak akkor szűnt meg, amikor egy goromba hangú levelemben kikértem, hogy beleszóljon életünkbe.

Közben Gizi megszállottan ment a maga útján. Egyik albérletből a másikba, feltűnt életében Lujos, feleségül ment Malgot Istvánhoz, akivel építették Érden a lakást, mi hánytuk a kútba minden pénzünket. Végül bejutott a Főiskolába s mi örültünk, hogy vége a komédiának.

Egy este 10 óra után, amikor már ágyban feküdtünk Gizi érkezik haza, leül az ágyam szélére, s mint a világ legtermészetesebb dolgát, bejelenti, hogy elvált Pistától. Jó hogy feküdtem. Pár év múlva karácsonyra gyűlt össze a család. Gizivel Lujos is megérkezett s karácsonyi ajándékkul hozott egy gyönyörű faragott kerek plakettot, aminek egyik oldala Gizit ábrázolta. Meghatódva vettük át, de hozzáfűzték, hogy annak másik oldala is van. Nézzük, egy anya kézen fogva vezet egy kisfiút. Azonnal kapcsolunk. Boldogan öleltük magunkhoz az ifjú párt s velük együtt első unokánkat. Ha lenyeltük a sok aggodalmat, örülünk az örülőkkel. Misó diákévei adtak legkevesebb okot az izgalomra. Csendes, kevés beszédű, zárkózott fiú volt, betegesen érzékeny, sérülékeny lélek. Életeleme, mint hálnak a víz, a természet volt. Amikor tehette, bújta az erdőket, figyelte az állatokat, főleg a madarak életét. Rendkívüli tehetsége volt ezen a területen. Közös kirándulásainknak Ő volt a hőse. Csak szétnézett, figyelt és megmondta, melyik madárnak, hol a fészke. Nyárelőn a házuk tele volt madárfiókákkal, gyíkokkal, mókusokkal, egerekkel. Élvezettel tanulmányozta a természetről írt szakkönyveket, ritka jó memóriával mindent megjegyzett. Mindnyájan csodáltuk. Mégis, mivel testvéreinek más irányú volt az érdeklődési köre, magát lenézettnek érezte, kisebbségi érzés alakult ki benne, amit mai napig magában hordoz. Jeles érettségivel és jó felvétellel azonnal felvették a Gödöllői Agrártudományi Egyetemre.

Azért egyetemi hallgató korában Ő is szerzett egy kis meglepetést. Talán másodéves lehetett, amikor azt írta egy levélben, hogy együtt jár egy lánnyal, az állapotos és meg akar nőszülni. Menykő csapás a kék égből!! Pár hét múlva felutaztunk Pestre. Találkoztunk velük és a kislány nekem ragyogó arccal, a világ legtermészetesebb hangján újságolta, hogy megjött a vérzése. Mit tehettem, magamhoz öleltem.

Lajcsira a többgyerekes család legkisebb tagjának búzaszem-sorsa jutott osztályrészül, aki bekerült a szülők és a nagyobb testvérek malomköve közé. A szülők részéről a kicsinek kijáró kényeztetés, a nagyok oldaláról az azért járó megtorlás. Szerencsés lelki alkatot örökölt, mert a két malomkerék nem örölte fel, nem tette egyéniségét elasztikussá, mint családuknban a Bubáét.

Már kicsi korától kiütőző jellemvonása volt a céltudatosság, önállóság. Legkorábban került el a szülői háztól, négy évvel előbb, mint testvérei. Ez előnyére szolgált, mert megtanult küzdeni, saját lábán állni. Nem volt alkalma a szülők elleni lázadásra, mert életének azokat az éveit már Barcikán élte át.

Látszólag diákéveit probléma mentesen élte át. Rendkívül jó önismerettel rendelkezett, tisztában volt saját értékeivel. Érettségire készülve sokat sétáltunk kettésben az itthoni dombokon, és egy ilyen beszélgetés alkalmával meglepő érett fejjel fejtette ki, hogy szellemi képességei alkalmassá teszik bármilyen szellemi pályán a közepesnél jobb helytállásra. Az érettségi számára valóban érettséget jelentett, nem a hőzöngő kor kezdetét.

Az egyetemre is minden nehézség nélkül jutott be. Mégis ő küzdött meg legjobban az egyetemi tanulmányai megkezdéséig, mert előtte egy évig katonai szolgálatra kötelezték. A katonaságnál ételt lelki megaláztatások romboló hatása akkor tört ki belőle, amikor Veszprémbe megkezdte az első évet. Alig pár hétre a hazulról való elutazásra, egy este, amikor már ágyban feküdtünk, sápadtan, összetörten hazajött. Csak annyit bírt kimondani, hogy otthagya az egyetemet, nem bírja tovább. Vele zokogtunk mindketten, míg csak le nem csillapodtunk. Dehogy ellenkeztem volna vele. Ismertem érzékenységét. Csupán arra kértem, menjen vissza az első félévre, és utána majd meglátjuk. Megtette értünk.

Élete további alakulásában olyan élesen rajzolódik ki a felülről irányító akarat, hogy csak csodálni lehet. Már a Veszprémbe való első utazása alkalmával a vonatban melléje került egy kis barna leányka, akivel egy életre összekapcsolódott sorsuk. Az is Veszprémbe utazott az egyetemre, mint ő. Ettől kezdve együtt jártak. Harmad éves korukban összeházasodtak, s amikor Ilona is lediplomázott, első gyermekük meg is született. Harmonikusabb házasságot

elgondolni sem lehetne. Úgy képesek végtelenül komolyan élni, hogy mindig megőrzik gyermeki üdeségüket. A ma már három gyermekes szülők maguk is gyermekeknek látszanak. Ezzel már át is léptem életünk utolsó szakaszát, amikor gyermekeink felnőttekké váltak, maguknak élettársat választottak, életük külön sínen szalad.

Ósi fészünkéből, a selyei családi közösségből átmentett hagyományt követtük, amikor egyik gyermekünk párválasztásába sem szóltunk bele.

Ha most az öregség nyugdíjas kenyerét majszolva megkérdem magamtól, miért volt érdemes élni, csak egy szóval tudok rá felelni: a család. A család az, amelyben felnőttem, az a család, amit Rózsival létrehoztunk és az a jövőző család, aminek kiépítését elkezdtük.

Azok közül, akik Erdélyből átplántált családunk életét meggyökerezítették, táplálták, minden vonalon tágították, virágba borulását munkálták, ma már senki sem él. Először az örök derűt, békességet árasztó Piroska halt meg, arcán épp oly mosollyal, ahogy élt. 1972 januárjában ott álltunk Tahiban koporsója mellett hálás szívvel gondolva életére. Tóninak még két évet kellett iszonyú betegségben megküzdeni a halálért. Utolsó levelében azt írta, azért imádkozunk, hogy Isten megkönyörüljön rajta és engedje meghalni.

Erzsike nem tudta kivárni a véget, ahogy életét a szüntelen tevékenység jellemezte, cselekedett saját sorsát is befejezni. Azért élt, hogy másokon segítsen, és amikor úgy érezte, hogy erre nincs szükség, céltalannak látta életét.

Jóska múlt év december 22-én aludt el csendesen, szenvedés nélkül, tökéletes megbékélésben. Ezt a csupa szív és lángoló szellemi embert épp a szíve és agy érlemeszedése vitte el közülünk. Temetésén nem kellett családjának részvétet kívánjunk, bánatunk épp olyan mély volt, mint az övék. Gizi és Lujos, akikkel együtt voltunk temetésén, a szoba egy sarkába húzódva zokogtak. Jutka minket vigasztalt.

Azt, hogy ezek az emberek miért szerettek minket, örök titok marad, de hogy általuk mit művelt Isten a mi életünkben, tudjuk, hálás szívvel köszönjük meg Nekik.

Mindig orcám pirulásával tekintek múltunkba, mert a jelenben, a pillanatban erőtlennek, alkalmatlannak, képtelennek érzem magam jövőző feladataim megoldására. Akkor azt hiszem, mindent magam kell elviseljek. Négy gyermeket felnevelni, taníttatni egy olyan világban, ahol emberektől semmit sem várhatok, sőt. Családunk szellemét megőrizni és megerősíteni egy olyan társadalomban, ahol mindent megtesznek egy másféle világnézet diadaláért. Vigyázni arra, hogy korunk családot szétmarcangoló sodrása ne követelje gyermekeink elhidegülését, hogy képesek legyünk családi tűzünk körül megmaradni.

Megszégyenülten, orcám pirulásával kell nagy tévedésem beismerésére: soha nem voltam és nem leszek egyedül feladatim megoldásában. Van Ő és vannak kiválasztott emberei, akik által cselekszik. Ezt bizonyítja a ma, a jelen. Elég, ha látom gyermekeim pályájának soha nem álmodott kibontakozását, örül a szívem felnőtté lett gyermekeim szilárd hitét szemlélve, elgyönyörködik lelkem unokáim seregén. Tudom, hiszem, mindezt ajándékba kaptam, mint mindent életem folyamán, amiért Őt illeti a hála.

Ózd, 1978. január hava

id.Péterfy Ferenc